

88

~~ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ
Τεύχος
4/122~~

~~ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Γεν. αριθ. _____
Κατηγορία _____
Βιβ. αριθ. _____~~
84/15

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Π.Ε.Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Αριθμ. 5/1052

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Α Ι

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΝ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ
ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΟΙ ΜΕΛΛΟΝΤΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ κατά τὸ «Scouting for boys» τοῦ
Ἀγγλοῦ Στρατηγῶ Μπάδεν Πάουελλ. Σελίδες 126 μετὰ εικόνων.

Ἡ ΑΓΩΓΗ : ΣΩΜΑΤΙΚΗ, ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ὑπὸ *Ἐρβέρτου
Σπένσερ* κατὰ μετάφρ. *Δ.* καὶ *Π. Λασκάρεως*. Σελ. 272 μετὰ τῆς εικό-
νος τοῦ συγγραφέως.

ΤΑ ΧΗΜΙΚΑ ΔΙΠΑΣΜΑΤΑ ὑπὸ *P. Δημητριάδου*. Σελίδες 96 μετὰ
εικόνων.

ΧΩΡΑΙ ΚΑΙ ΛΑΟΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ὑπὸ *Γ. Σωτηριάδου*. Σελ. 128.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΝ
κατ' ἐκλογήν. Σελ. 88.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΝ

(ΚΑΤ' ΕΚΛΟΓΗΝ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

42 — ΟΔΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ — 42

1911

Τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ὑπὸ τοῦ Κοραῆ γραφέντα οὔτε εἶναι γνώστὰ ἀλλ' οὔτε καὶ προσιτὰ εἰς τὴν σύγχρονον γενεάν, διότι ἀποτελοῦν τόμους πολυαρίθμους, ὀγκώδεις καὶ δυσευρέτους.

Ὁ Σύλλογος ἔκρινεν ὅτι σελίδες, ἐκ τῶν παντοίων συγγραφεῶν τοῦ Κοραῆ ἐκλεγόμεναι, δύνανται ἅ ἀποτελέσουν οὐ μόνον πολλαπλῶς ὠφέλιμον ἀνάγνωσμα, καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπαγωγὸν διὰ τὴν χαρακτηρίζουσαν τὸν Κοραῆν χάριν τοῦ ὄφους.

Ἡ ἀρχὴ γίνεται διὰ τῆς ἐκδόσεως Ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην κατ' ἐκλογὴν. Ἡ ἀλληλογραφία αὕτη μετὰ τοῦ ἐν Σμύρῃ Δημητρίου Δώτου (τοῦτο τὸ ὄνομα εἶχεν ὁ Πρωτοψάλτης), ἀποτελεῖ «περιοργότατον καὶ ἐπαγωγότατον ἐπεισόδιον ἐν τῷ βίῳ τοῦ Κοραῆ» λέγει ὁ Θεοφανός. «Καθ' ὃν χρόνον ὁ νέος Ἀδαμάντιος διετέλει ὑπὸ πάντων σχεδὸν ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἐταλαιπώρει ὑπὸ χαλεπῆς καὶ ἀργαλέας πενίας, ὁ οὐδὲν ἦττον τοῦ Κοραῆ πενία συζῶν, ἐκ τῆς ψαλτικῆς δὲ τὰ πρὸς τὸν βίον ποριζόμενος Δημήτριος Δώτος, ὑπῆρξεν ὁ μόνος τοῦ δυσέλπιδος αὐτοῦ συμπολίτου ἐγκάρδιος φίλος, ποθεινός, παρήγορος καὶ ὑπηρετικὸς ἐν πᾶσιν ἐταῖρος. Ἀμφότεροι, Κοραῆς καὶ Πρωτοψάλτης, διήγγελλον πρὸς ἀλλήλους τὰ ἀμοιβαῖα παθήματα καὶ τὰς ἀτυχίας καὶ παρεμύθουν ὁ ἕτερος τὸν ἕτερον, ὁ μὲν Κοραῆς διὰ μεμψιμοιριῶν, ἠορτυμένων ἐνίοτε τερψιθύμοις χαριεντισμοῖς καὶ ἀτυκῶ ἄλατι, ὁ δὲ Πρωτοψάλτης δι' ἀπεράντων καὶ βαρυτάτων διὰ τὸ πλῆθος τῶν λέξεων μᾶλλον ἢ τῶν νοημάτων ἐπιστολιμαίων διατριβῶν».

Ἄλλ' αἱ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην Ἐπιστολαὶ ἀποτελοῦσι καὶ πολύτιμον ἱστορικὸν ἀρχεῖον περιέχουσαι ἀνακωνάσεις περὶ

παντοίων συμβάντων τῶν δύο τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ 18ου αἰῶνος. Οὕτω περιγράφει ὁ Κοραΐς τὴν ὑψωσιν τῶν πρώτων ἀεροστάτων ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μογκολφιέρων καὶ μετὰ τινος προφητικοῦ πνεύματος ἐξαγγέλλει τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀνέλιξιν καὶ χρησιμοποίησιν τῶν πτητικῶν μηχανημάτων. Ἀπεικονίζει διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων τὰ τῆς μετακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ Βολταίρου, ὡς καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ταφὴν τοῦ Μιραβῶ. Εἰς τὸν Πρωτοψάλτην ἀνακοινοῖ ὅτι ἄξιον προσοχῆς εὐρίσκει εἰς τὰς ἐφημερίδας σχετικὸν πρὸς τὴν διεθνῆ πολιτικὴν, πρὸς τὸν βίον καὶ τὰ ἔθη ξένων ἡγεμόνων καὶ λαῶν, καὶ δὲν παραλείπει εὐκαιρίαν, ὅπως συγκρίνη ταῦτα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν εὐκλειαν καὶ τὴν ὑπὸ τὸν βάρβαρον ζυγὸν σύγχρονον ἀθλιότητα τοῦ Γένους.

Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῶν πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην Ἐπιστολῶν καταλαμβάνει ἡ λεπτομερὴς ἀφήγησις τῶν καταπληκτικῶν συμβάντων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, τῶν ὁποίων ὁ Κοραΐς ἐπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς. Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ ἐντυπώσεις αὐταὶ τοῦ Κοραΐ ὄχι μόνον εἶναι ἀξιανάγνωστοι ὡς λογοτεχνήματα, ἀλλὰ θεωροῦνται ὑπὸ τῶν κρατίστων ἱστορικῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ πολῦτιμοι πηγαὶ διὰ τὴν ἀκριβειαν καὶ τὴν ἀμεροληψίαν τοῦ ἐπιστολογράφου, εἰς ταύτας δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ταιν κατ' ἐπανάληψιν ἀναφέρεται.

Οἱ τὸ πρῶτον νῦν ἀναγινώσκοντες τὰς Ἐπιστολάς τοῦ Κοραΐ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην, θὰ ἀνομολογήσουν βεβαίως μετὰ τοῦ Θεοφραντοῦ, ὅτι πολλὰ ἐκ τούτων «εἶναι ὑποδείγματα ἐπισταλτικοῦ χαρακτῆρος, ἄξια, καίτοι γεγραμμένα ἐν τῇ καθωμιλημένῃ ἑλληνικῇ, νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν συλλογὴν τῶν Ἑλλήνων Ἐπιστολογράφων».

ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΑΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
Αἱ διδακτορικαὶ ἐξετάσεις τοῦ Κοραΐ	6
Ὁ Διάδοχος τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ Βασιλεὺς	11
Ἡ πρώτη ὑψωσις ἀεροστάτου	15
Τὰ ὀνόματα καὶ οἱ τίτλοι	18
Ἐνύπτιον	19
Ὁ ἐν Σμύρῃ λοιμὸς	24
Ἐπίσκεψις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀγάθης	30
Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις	32
Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ ὁ Τοῦρκος πρέσβυς	33
Πρῶται ἐντυπώσεις ἐκ Παρισίων	35
Ἀρχὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ἄλωσις τῆς Βασιλείης	36
Εἶσοδος τοῦ Λουδοβίκου εἰς Παρισίους	43
Γραμματικαὶ διορθώσεις	45
Ἀγάπη τῆς πατρίδος	46
Φῶξ καὶ Πίτ	47
Θάνατος καὶ ταφὴ τοῦ Μιραβῶ	48
Φυγὴ καὶ σύλληψις τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης	50
Μετακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ Βολταίρου	56
Φιλοπόλεμος ἐθνουσιασμός τῶν Γάλλων	59
Κορύφωσις τῆς Ἐπαναστάσεως, εἰσβολὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὰ Ἀνάκτορα	61

Φυλάξεις τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας	Σελ. 72
Σφαγή τῶν εὐγενῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ	43
Κατάργησις τῆς Βασιλείας	75
Δίκη, καταδίκη καὶ θάνατος τοῦ Λουδοβίκου	76
Βιοτικαὶ ταλαιπωρίαι τοῦ Κοραῆ	84

— Τὸ κείμενον τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῆ ἐλήφθη ἐκ τῆς πλήρους ἐκδόσεως αὐτῶν τῆς γενομένης δαπάνῃ τῆς ἐν Μασσαλίᾳ Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Κοραῆ καὶ ἐπιμελεῖα Ν. Π. Λαμαλᾶ, τυπωθεῖσθαι δ' ἐν Ἀθήναις τῷ 1885.

— Εἰς τὴν σειρὰν τῶν Ὠφελίμων Βιβλίων ἐξεδόθη (ἀριθ. 83) «Ὁ Κοραῆς ὡς Ἐθνικὸς Παιδαγωγὸς» ὑπὸ Χρ. Π. Οἰκονόμου.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΦΑΛΤΗΝ

BIBLIΟΘΗΚΗ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Ἀριθ. αὐτ. 1
Κατῆ. Σοφιστικῆς

Λιβρόνον τῆ 8 Σεπτεμβρίου 1782.

Εἰπέ μοι (νὰ ζήσης!) ἡ θεράπεινα ἡμῶν ἢ Αἰκατερίνα ποῦ εὐρίσκεται;... Καὶ ποίαν οἰκειότητα ἔχει ἡ θεράπεινα μεῦ αὐτὰ ποῦ διηγείσαι; θέλεις ἴσως εἰπῆ. — Τὸ αἷτιον, Ἀδελφέ, εἶναι ὅτι τὴν ἐστοχάσθην πάντοτε ὡς ἓνα κονφεδεράτον τῆς Πολωνίας· διότι ἀνέτρεπε κάτω εἰς τὴν αὐλήν, ὅσα ἡμεῖς ἀπεφασίζαμεν ἐπάνω εἰς τὴν μικρὰν δίαίταν τῆς φαμίλιας ἡμῶν. Ἐπειτα ἐγὼ ἀπεφάσισα εἰς τὸ ἐξῆς ὅταν σοὶ γράφω, νὰ ἀκολουθῶ τὴν μνήμην μου, χωρὶς καμμίαν τάξιν, ἢ εἰρμόν, ἢ συνάφειαν, ἢ ἀρμονίαν· ὅθεν, μὴ θαυμάσης, ἐὰν κατὰ τύχην εὐρίσκης τὸ ἀπεντεῦθεν εἰς τὰς ἐπιστολάς μου ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν. Ἄν (παραδείγματος χάριν) ὕστερα ἀπὸ τὴν περιγραφὴν μιᾶς περιφήμου ναυμαχίας, ἀναγινώσκεις τὸ κατευθῶδιον ἐνὸς τζιρνικίου ἀπὸ Χίου εἰς Σμύρνην, ἢ ὕστερον ἀπὸ τὴν μεγάλην ὑποδοχὴν τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ μεγάλου Δουκὸς, μίαν φιλικὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μαγγόσιγλου τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς

σου. Καί αὐτὸ τὸ συγκεχυμένον εἶδος τοῦ γράφειν ἔχει τὰ προτερήματά του. Ἄν λάβῃς τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν κατὰ τύχην εἰς τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς σου (τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι παράδοξον), δέξαι καὶ τὰς ταπεινάς μου εὐχετικὰς προσήσεις ὡς παρόντος, εἰς χρόνους πολλοὺς, ἀδελφέ μου, νὰ χαίρῃσαι τὸ ἀκριβὸν σου ὄνομα. Γράψε με νὰ ζήσης πόσας ὀκάδας γλυκῶν καὶ καπνοῦ ἑδαπάνησας; πόσας μπότσας ρακίου καὶ ῥοσολίου, πόσον καφέν; πόσοι φίλοι ἦλθαν εἰς ἐπίσκεψίν σου, καὶ εἴτι ἄλλο ἀξιόλογον ἠκολούθησεν.

Ὁ κλύδων τοῦ ὀσπητίου σου ἐκόπασεν, ἢ ἀκόμη ταλαιπωρεῖσαι καὶ βασανίζεσαι; Ἄν οὕτως ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ὑπομονήν, καὶ φυλακὴν εἰς τὸ στόμα ὅσον δύνασαι, ἕως οὗ νὰ παρέλθωσιν αἱ πονηραὶ ἡμέραι. Μὴν ἀμφιβάλλῃς ὅτι θέλουν παρέλθῃν καὶ ὅτι δὲν εἶναι κἀνένα πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐπιταχύνει τὴν παρέλευσιν τῶν κακῶν τοσοῦτον, ὅσον ἡ ὑπομονή. Ἄς ἔχω συγχώρησιν ὅτι συμβουλεύω τὴν λογιότητά σου, τοῦ ὁποίου τῆς συμβουλῆς χρεῖαν ἔχω ἐγὼ. Μόλον τοῦτο, ἀδελφέ, στοχάζομαι, ὅτι ἡ συμβουλή ὁμοιάζει τὴν ἰατρικὴν. Καὶ δὲν εἶναι παράδοξον νὰ ἐξεύρη πολλάκις μίαν θεραπείαν ἢ κεράτσα Ἄγγελίνα, τὴν ὁποίαν ἀγνοεῖ ὁ ὀδοῦρ Βεστάρχη.

2.

Ἐκ Μοντελλίου 11 Ἰουλίου 1783.

Τὴν Λογιότητά σου ἀδελφικῶς ἀσπάζομαι.

Δύο σου διεξοδικώτατα γράμματα ἔλαβον μὲ τὸν ἐρχομὸν τοῦ κυρίου Γάλλου· ὃ τῆς μωρολογίας! ἂν εἶχον καὶ ἐγὼ τὴν αὐτὴν εὐθυμίαν τὴν ὁποίαν τῆς ἐπροξένει ὁ προσδοκώμενος θερισμὸς τῶν Θεοφανείων, ἤθελε τῆς γράψω τοσαῦτα καὶ περι-

σότερα. Ἐπιταυτοῦ ἐχώρισα τὸ χαρτίον πρὶν νὰ ἀρχίσω, διὰ νὰ μὴν ἔλθω εἰς πειρασμὸν τοῦ νὰ σοὶ γράψω πολλὰ· διὰ νὰ μὴ σὲ ἀφήσω ὅμως παντάπασι παραπονεμένον, ἰδοὺ ἡ σημείωσις ἢ ἀληθὴς τοῦ χρέους τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸ μπιλάντζο τὸ ὁποῖον ἔκαμεν ἡ Σύγκλητος· τὸν παρελθόντα Ἰανουάριον ἐν ἔτει 1775 Ἰουνίου 24 ἐχρεώσται λίρας στερλίνας 136,930,072· τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους 1783 προσετέθη εἰς αὐτὸ τὸ χρέος ἀπὸ ἔξοδα τοῦ πολέμου καὶ ἄλλα 115,654,914, τὰ ὁποῖα συμποσούμενα γίνονται ὅλα ὁμοῦ λίραις στερλίναις, 252,584,986· διακόσια πενήκοντα δύο μιλιοῦνια πεντακόσια, ὀγδοήκοντα τέσσαρες χιλιάδες καὶ ἑνεακόσια ὀγδοήκοντα ἕξ, τὰς ὁποίας λογαριάζων πρὸς δύο βενέτικα φλωρία ἐκάστην, θέλει ἰδεῖς ὅτι χρεωσται ἢ Ἀγγλία τανῦν πεντακόσια πέντε μιλιοῦνια ἑκατὸν ἐξήκοντα ἑννέα χιλιάδας καὶ ἑνεακόσια ἑβδομήκοντα δύο φλωρία βενέτικα, διὰ τὸ ὁποῖον χρέος πληρώνει τόκον καθ' ἕκαστον ἔτος ὑπὲρ τὰ δεκαοκτὼ μιλιοῦνια βενέτικων φλωρίων· βαβαί! ἔπειτα παραπονεῖσαι καμμίαν φορὰν ὅτι χρεωστεῖς μερικὰς μπαγατέλας τῆδε κἀκεῖσε, καὶ προσμένεις τὰ φῶτα ὡς λέων ὠρούμενος διὰ νὰ τὰς πληρώσῃς· πιστευσόν μοι, ἀδελφέ! ὁσάκις ἔρχεται ὁ ἀλευράς νὰ σοῦ ζητῇ ἀργύρια, δεῖχνέ του τὴν παροῦσαν σημείωσιν τοῦ χρέους τῆς Ἀγγλίας, ἂν θέλῃς νὰ τὸν δυσωπῆς.

3.

Ἐκ Μοντελλίου 11 Αὐγούστου 1783.

Τρεῖς ἐπιστολάς σου, ἂν ἀριθμήσω τὰ κομμάτια καὶ εἰκοσιν ἂν λογαριάσω τὴν μωρολογίαν, ἔλαβον εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν γεγραμμένας 6 καὶ 25 Μαΐου. Ποτὲ μωρολογία δὲν μὲ εὐχαρίστησε, δὲν μὲ εὐφρανε, δὲν μὲ ἰλάρυνε τόσον, ὡς αὐτὴ σου ἢ μωρολογία. Χωρὶς κολακείας (τὴν ὁποίαν ἐμίσησα πάντοτε), ἢ

περιγραφή, τὴν ὁποῖαν κάμνεις τῆς ἐλεύσεως τοῦ πολυπαθοῦς καὶ ἀτυχεστάτου βιβλίου, τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐδημοσιεῦθη, καὶ ὄλων τῶν λοιπῶν περιστάσεων (διὰ τὰ μὴ μωρολογῶ ὡς ἡ λογιότης σου), εἶναι θαυμασία καὶ κωμικωτάτη καὶ δὲν ἤξεύρω ἂν αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης ἠδύνατο νὰ τὴν κάμῃ κωμικωτέραν. Ἐὰν δὲν ἐφοδούμην τὴν βλάβην, ἣτις μοῦ προξενεῖται ἀπ' αὐτὴν σου τὴν πολυλογίαν ἤθελε σὲ παρακαλέσω νὰ μοι γράψῃς μὲ ἕκαστον ταχυδρόμον μίαν ἐπιστολὴν δώδεκα σελίδων. Λέγω «ἂν δὲν ἐφοδούμην», διότι, ἀδελφέ, ἂν ἡ λογιότης σου δὲν συντέμνῃς τὴν μωρολογίαν σου, ἐγὼ κινδυνεύω νὰ ἔλθω πάλιν αὐτοῦ τυφλός, καθὼς ἔφυγον· ἄλλο δὲν πράττω, πᾶρεξ νὰ ἀναγινώσκω ἐπιστολάς τοῦ Πρωτοφάλτου καὶ ὁποίας ἐπιστολάς; Ἄ, Μανόλη, Μανόλη, λακωνικώτατε Μανόλη! ἤξεύρεις ποῖον λέγω; τὸν περιβολάρην ἀδελφέ· καὶ εἶναι τρόπος νὰ λησμονήσω τὴν εὐγλωττίαν του, τὰ ῥητά του, τὰ ἀποφθέγματά του, ἐν ἐνὶ λόγῳ ὅλα ἐκείνα τὰ προτερήματα μὲ τὰ ὁποῖα τὸν ἐστόλισεν ἡ φύσις;

Οἱ ἐπαινοὶ, τοὺς ὁποίους κάμνεις τοῦ βιβλίου εἶναι περισσότερον ἀποτέλεσμα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς ἀγάπης, τὴν ὁποῖαν ἀπὸ καλωσύνης σου ἔχεις πρὸς ἐμέ, πᾶρεξ μιᾶς ἀδεκάστου κρίσεως· καὶ τί δὲν κάμνει ἡ φιλία; Ἐὰν οἱ ὁμογενεῖς ἐδέχθησαν μετὰ προθυμίας αὐτὸν τὸν μικρὸν κόπον τὸν ὁποῖον δι' αὐτοὺς ἀπεδέχθη, ἔδειξαν μὲ αὐτὴν τὴν προθυμίαν, ὅτι εἶναι ἄξιοι τοῦ νὰ κοπιᾶσῃ τις δι' αὐτούς· καὶ περισσότερον χρεωστῶ ἐγὼ πρὸς αὐτοὺς δι' αὐτὴν τὴν συγκατάδοσιν, μὲ τὴν ὁποῖαν ἐδέχθησαν τὸ βιβλίον, ἀφ' ὅτι χρεωστοῦσιν αὐτοὶ πρὸς ἐμέ.

Περὶ δὲ τοῦ νομιζομένου ἐλαττώματος, ἡγοῦν τοῦ λακωνισμοῦ τῆς ἀφιερωτικῆς, ἀπορῶ, ἀδελφέ, τίνι τρόπῳ παραβλέψαντες ἄλλα ἀληθινὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα πιθανὸν εἶναι νὰ

εὐρίσκονται εἰς τὸ βιβλίον, ἠνόμασαν ἐλάττωμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι τοιοῦτον. Αἱ μακραὶ καὶ πλήρεις ἐπαινῶν ἐπιστολαὶ δίδουσι πάντοτε ὑποψίαν κακῆν καὶ διὰ τὸν ἐπαινοῦντα καὶ διὰ τὸν ἐπαινούμενον. Οἱ Εὐρωπαῖοι, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ μιμώμεθα εἰς τὰ τοιαῦτα, βλέποντες τὸ γελοιῶδες τῶν τοιούτων ἀφιερωτικῶν, ἤρχισαν τώρα νὰ τὰς ἐξορίζωσιν ἐκεῖ ὅπου ἐξώρισαν καὶ τὰς λοιπὰς ἀθλιότητας τῶν παρελθόντων ἀθλίων αἰώνων.

Ἐὰν εἶχον τὸν καιρὸν ἤθελε σοῦ γράψω μίαν ἀφιερωτικὴν τοῦ περιφήμου Ῥουσσώ, αὐτοῦ τοῦ μισοκόλακος φιλοσόφου, διὰ τὴν ἰδίαν πῶς πρέπει νὰ γίνωνται αἱ ἀφιερωτικαί· δὲν μὲ ἐμποδίζει τὸ μακρὸς τῆς, διότι εἶναι συντομωτέρα κατὰ πολλὰ ἀπὸ τὴν ἰδικήν μου, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ υπάγω εἰς ἕνα βιβλιοπώλην νὰ ζητήσω τὸ βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται, νὰ τὴν ἀντιγράψω, ἔπειτα νὰ τὴν μεταφράσω τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι τοῦ παρόντος καιροῦ. Ἐὰν ἤθελον, ἀδελφέ, νὰ προσκυνήσω τὸ εἶδωλον τῆς κολακείας, ἴσως ἤθελεν ὠφεληθῆ ἀπ' αὐτό· ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ υπέρω αὐτὴν τὴν εἰδωλολατρείαν· ὅσον δὲ διὰ τοὺς εὐεργέτας μου (περὶ τῶν ὁποίων μὲ διδάσκεις) αὐτὸ εἶναι ἄλλη θεωρία. Ἐγὼ δὲν λέγω, μήτε διατεινομαι, ὅτι διὰ τὴν φύγῃ τις τὴν κολακείαν, πρέπει νὰ πέσῃ εἰς τὴν ἀχαριστίαν· ἀλλὰ δὲν νομίζω πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὅτι διὰ τὴν δεῖξῃ τις τὴν εὐγνωμοσύνην του, πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐπάρατον κολακείαν· ἀφοῦ ἀπὸ βάθους ψυχῆς δεῖξῃ τὴν εὐγνωμοσύνην σου εἰς τὸν εὐεργέτην σου, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἔκαμες ὅτι ἔπρεπε νὰ κάμῃς. Λέγω δι' ἕνα εὐεργέτην σου, ὅστις ἔχει φρονήματα ἀνθρώπινα, καὶ ὅχι διὰ ἐκείνους τοὺς εὐτελεῖς εὐεργέτας, οἱ ὁποῖοι κάμνοντες ἐμπορίαν τὴν εὐεργεσίαν, σὲ εὐεργετοῦσι διὰ τὴν σὲ αἰχμαλωτίσωσι. Μεταξὺ τῶν πολλῶν δωρημάτων μὲ τὰ ὁποῖα μὲ ἠλέησεν ἡ εὐσπλαγχνία τοῦ θεοῦ, κρίνω ἐν καὶ τοῦτο, ὅτι μοῦ ἔδωκεν εὐεργέτας γενναίους, οἱ ὁποῖοι μὲ ἐβοή-

θησαν ἀπὸ καθαρὰν ἀγάπην, χωρὶς κανένα τέλος· αὐτὸ τὸ γνωρίζω καὶ τὸ κηρύττω χωρὶς κολακείας.

Ἄδελφέ, ἡ πείρα μου ἔδειξεν, ὅτι καὶ ἡ σοφία πωλεῖται καὶ ἀγοράζεται καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ πράγματα· εἰς τὴν Εὐρώπην ὅσα δαπανήσῃς τόσα μανθάνεις, καὶ ἂν οἱ Ῥωμαῖοι οἱ δυστυχεῖς ἐπανερχονται πολλάκις εἰς τὰς πατρίδας πων μόνον ἀλευρωμένοι καὶ ὄχι ζυμωμένοι, τὸ αἴτιον εἶναι ἡ τουρκικὴ παροίμια· ὃ καντὰρ ἀκτζέ, ὃ καντὰρ μπογιά. Χρειαζονται, ἀδελφέ, βιβλία, χρειάζονται κατὰ μέρος διδάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι μισθωτοί, χρειάζεται συναναστροφή σοφῶν ἀνδρῶν, ἀναγκαιότερα καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν ὁποῖαν διὰ τὴν ἔχρησιν, ἀνάγκη εἶναι νὰ τὴν καλλιεργῇ καὶ νὰ τὴν ποτίξῃ με κάποια δώρημάτια, καὶ τί δὲν χρειάζεται; ὅθεν σὲ παρακαλῶ θερμῶς νὰ μεταχειρισθῆς ὄλην σου τὴν προθυμίαν καὶ νὰ κινήσῃς πάντα λίθον νὰ κατορθώσῃς τὸ νὰ τυπωθῶσι καὶ δεύτερον αὐτὰ τὰ δύο βιβλία, ἂν θέλῃς νὰ συνεργήσῃς εἰς τὸν σοφισμὸν τοῦ φίλου σου, τοῦ ὁποίου ὁ μόνος ἕως, ἡ μόνη φροντίς, ἡ μόνη μέριμνα εἶναι ἐκείνη τῶν ἐπιστημῶν.

4.

Ἐκ Μοντελλίου 11 Ἰουλίου 1786.

Καιρὸς παντὶ πράγματι. Εἶναι λοιπὸν καὶ καιρὸς καυχήσεως, καθὼς εἶναι καιρὸς ταπεινοφροσύνης. Καὶ ὅστις ἐν καιρῷ τοῦ καυχᾶσθαι ταπεινοφρονεῖ, ὑποκρίνεται ταπεινοφροσύνην, δὲν εἶναι ἀληθῶς ταπεινόφρων. Ἄδελφέ μου, ἡ ἀγαλλίασις τῆς ψυχῆς μου εἶναι τοιαύτη, ὥστε τετράκις ἐπεχείρησα νὰ σὲ γράψω, καὶ τετράκις ἐμποδίσθη ἀπὸ τὰ δάκρυα. Ταύτην τὴν ὥραν ἔρχομαι ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν, ὥραν ἀρίστου· ἀλλ' ἡ

χαρὰ ἠφάνισε τὴν ὄρεξιν, καὶ ἀφήμα τὸ γεῦμα, διὰ τὸ σὲ περιγράψω τὴν νίκην μου. Παρέστησα λοιπὸν τὴν θέσιν μου ἐνώπιον τῶν διδασκάλων μου, καὶ μιᾶς συνδρομῆς διακοσίων πενήκοντα ἀνδρῶν, τῶν πλειόνων σοφῶν, ἰατρῶν, φιλολόγων

Τὴν προλαβοῦσαν νύκτα δὲν εἶχον καλύψειν τοὺς ὀφθαλμούς· τοσαύτη ἦτον ἡ ἀμνηχανία καὶ ὁ φόβος μου, καὶ μέχρι τῆς δεκάτης ὥρας (ταύτην τὴν ὥραν γίνονται αἱ κοιναὶ διαλέξεις) ἔτρεμον ὡς τὸ ὄψάριον, ἀλλ' ἐπλανώμην· οἱ διδάσκαλοί μου, ὁμοθυμαδὸν ἄπαντες, με ἔκαμαν (δακρῶν πάλιν) τὰ πλέον λαμπρὰ ἐγκώμια· εὗρηκαν τὴν θέσιν μου γραμμένην με μέθοδον, πλήρη ἀπὸ παρατηρήσεις ὥρας, στολισμένην με πολλὴν φιλολογίαν, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀδελφέ μου, εἶναι ἀδύνατον νὰ σὲ περιγράψω τὰ ὅσα εἶπαν οἱ κριταὶ μου. Ἀπ' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς ἐπαίνους, ὁ φόβος μετεβλήθη εἰς θάρβρος· τὸ θάρβρος εἰς τόλμην, καὶ ἂν ἡ συνέλευσις παρετείνετο ἀκόμη ὀλίγον, ἴσως ἡ τόλμη εἰς ἀναισχυντίαν. Ἀπεκρίθην εἰς τὰς ἐρωτήσεις των με σαφήνειαν, ἀνεσκεύασα τὰς ἀντιβῆρήσεις των. Εἶχα γράψῃ ὅτι πολλὰ νομιζόμενα τῶν νεωτέρων εὐρήματα, τὰ ἤξευρεν ὁ Ἱπποκράτης πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν. Ἐδιαφέντευσα τὴν τιμὴν τῶν προγόνων μου, ἐτίμησα τὸ γένος, τοὺς φίλους καὶ τὸν Πρωτοφάλην μου. Ὅλη ἡ συνέλευσις ἔμεινεν εὐχαριστημένη. Ἐγὼ μόνον δὲν εἶμαι ἐντελῶς εὐτυχῆς. Τὸ γλυκύτερον, ἔλεγεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, (μετὰ τὴν ἐν Δεύκτροις μάχην) ἀφ' ὅσα με συνέδησαν εἰς τὴν ζωὴν μου, ἦτο, τὸ νὰ νικήσω τοὺς Λακεδαιμονίους, ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς μου. Αὐτὴν τὴν χαρὰν με ἐστέρησεν ἡ πρόνοια. Πολλὰ τοὺς ἐλύπησα καὶ τοὺς δύο· καὶ ἴσως ὁ σημερινὸς μου θρίαμβος ἤθελεν ἐξαλείψῃ τὰ τραύματα τῆς καρδίας των ἴσως ἤθελε τοὺς πληροφορήσῃ, ὅτι δὲν εἶχον τοσοῦτον ἄδικον νὰ τοὺς παρακούσω.

Βιβλία δὲν ἔχω· ἐνδυμάτων ὑστεροῦμαι· ἡ τροφή μου εἶναι ἀθλία· ἡ κατοικία μου ἀθλιωτέρα, διότι διὰ τὸ ἔχω μίαν εὐρύχωροτέραν κάμεραν, πρέπει νὰ ἐξοδεύσω εἴκοσι γρόσια παραπάνω τὸν χρόνον· ὄλα αὐτά, ἀδελφέ μου, κωλύματα· καὶ κωλύματα μεγάλα τῆς σπουδῆς! Τί νὰ κάμω, τί νὰ εἶπω; οὕτως ἠθέλησεν ἡ Πρόνοια. Γενηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ! Μὲ κακοφαίνεται ὅμως νὰ εὐρίσκωμαι εἰς τὴν πηγὴν, καὶ νὰ μὴν ἔχω ἄνθρωπον, ὅταν ταραχθῆ τὸ ὕδωρ νὰ με λούσῃ, νὰ με ποτίσῃ, νὰ με χορτάσῃ ἀπὸ ἐπιστήμην. Ὅθεν ἔχω ὁ ταλαίπωρος νὰ μείνω καθὼς ἤμην αὐτοῦ, ἀμαθῆς, ἀμαθέστατος, ὄνος καθαρός. Ἀλλὰ περισσότερο λυποῦμαι τὴν λογιότητά σου, ὅστις, νομίζων με σοφόν, με ἐκθειάζεις, ἔπειτα ἔχεις νὰ ψευσθῆς καὶ νὰ κατηγορηθῆς ἀπὸ τοὺς φίλους σου, ὅταν με ἰδῆς ἀσυγκρίτως ὑποδεέστερον ἀφ' ὅτι με νομίζεις. Σὲ τὸ εἶπα μυριάκις καὶ σὲ τὸ λέγω καὶ πάλιν· αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἀποκτῶνται μὲ τὰ μασκαράληκια.

Πανταχόθεν, ἀδελφέ, μ' ἔρχονται εἰδήσεις, ὅτι οἱ διδάσκαλοι μου ὅπου εὐρεθῶσιν, εἰς ὅποιους οἴκους ὑπάγωσιν, ἐγκωμιάζουσι καὶ ἐμὲ καὶ τὴν Θεσίμ μου. Εἶναι συνήθεια τὴν ἡμέραν τῆς διαλέξεως, μετὰ τὸ γεῦμα νὰ ὑπάγῃ ὁ μαθητῆς εἰς ἐπίσκεψιν ὄλων τῶν διδασκάλων κατ' οἶκον, διὰ νὰ τοὺς εὐχαριστήσῃ διὰ τὸν κόπον τῆς διαλέξεως. Αὐτὴ εἶναι μία τζερεμονία Φραντζέζικη. Ἀφοῦ λοιπὸν σὲ ἔγραψα τὴν ἄνω ἐπιστολήν, ἔκραξα τὸν Περούκιέρην μου, διὰ νὰ διορθώσῃ τὴν ἐξωτερικὴν ἀταξίαν τῆς κεφαλῆς μου (διότι εἰς τὴν διάλεξιν πρέπει νὰ παρασταθῆς λελυμένους τοὺς πλοκάμους, καὶ νὰ διαλέγεσαι ἀνεμαλλιάρης ὡς τὸν λολομανολιόν). Ἐνδύθη· ἔλαβα μίαν πρέζαν ταμβάκον, ἔπειτα τὴν βράβδον μου (ἐλησμονήσα τὰ παπούτζια· ἀλλ' αὐτὸ ἐννοεῖται), καὶ ὑπῆγα εἰς τὸν οἶκον ἐκάστου.

Μερικοὺς δὲν εὗρηκα, καὶ ἀφῆκα τὸ μπιλλιέτον μου· ὄσους δὲ εὗρηκα, εἶναι ἀδύνατον νὰ σὲ περιγράψω τὴν εὐγενῆ δεξίωσιν, τὴν ὁποίαν μὲ ἔκαμαν, τὰ ἐγκώμια ὅσα μ' ἔδωκαν τὰς εὐχαριστίας ὅτι ἐτίμησα καὶ αὐτοὺς καὶ τὴν Ἀκαδημίαν τῶν. Ὁ ἕνας, μὲ εἶπε (καὶ αὐτὸς ὁ γηραλαιότερος ἀπ' ὄλους), ὅτι ἔχω χρέος νὰ δώσω εἰς τὸ κοινὸν μίαν μεταφράσιν τοῦ Ἰπποκράτους... Ναί, λέγει· ἀλλ' ἐγὼ ἐπεθύμουν νὰ μεταφρασθῆ ὁ Ἰπποκράτης ἀπὸ Ἑλληνα· ὅτι φοβοῦμαι μήπως αἱ μεταφράσεις ἡμῶν δὲν εἶναι ἀκριβεῖς. Ἄλλος ἐπήνεσε τὸ ὕφος τῆς Θέσεώς μου· ἄλλος ἀνέγνωσεν ἐπὶ παρουσίᾳ μου τὴν ἀφιέρωσιν τῆς Θέσεως πρὸς τὸν Δόμινον, τὴν ὁποίαν εὗρηκεν εὐφρεστάτην καὶ κατάλληλον καὶ σημεῖωσαι, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀφιέρωσις εἶναι πολλὰ γυμνοτέρα ἐπαίνων, ἀφ' ὅτι ἦτον ἡ πρὸς τὸν Μόσχας τὴν ὁποίαν αὐτοῦ ἀπεδοκίμασαν· ἐν ἐνὶ λόγῳ, μὲ εἶπαν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα, ὥστε μ' ἔκαμαν νὰ πιστεύω καὶ ἄκοντα ὅτι ἡ Θεσίς μου εἶναι καλὴ. Ἄρα οὕτως ἔχει; ἄρα οὕτω δὲν ἔχει τὸ πρᾶγμα; κρίνε πλέον ἡ Λογιότης σου. Ὡς τόσον, ἐγὼ εἶμαι εὐχαριστημένος καὶ δοξάζω ἐκ βάθους ψυχῆς τὸν δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ, ὅστις μεταξὺ πολλῶν δεινῶν τὰ ὅποια συνεχώρησε νὰ πάθῃ ἐπὶ ζωῆς μου, μ' ἔκαμε καὶ μεγάλας εὐεργεσίας, καὶ τοιοῦτοτρόπως πανσόφως καὶ πανοικτιρμόνως, μίξας τὰ καλὰ τοῖς κακοῖς, μ' ἐστήριξε μέχρι τοῦ νῦν, κλονοῦμενον ὑπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας.

Πρώτη καὶ μεγίστη εὐεργεσία Θεοῦ (καὶ τὸ γνωρίζω καλῶτατα, φίλε μου), τὸ νὰ γεννηθῶ ἀπὸ γονεῖς ἐντίμους καὶ φίλους τῆς προκοπῆς, οἱ ὅποιοι μετεχειρίσθησαν ὄλα τὰ μέσα, διὰ τὴν καλὴν ἀνατροφὴν μου. Δευτέρα εὐεργεσία, νὰ γνωρίσω ἕνα φιλόανθρωπον ἄνθρωπον, τὸν Δόμινον Κευν, ὅστις μ' ἐχορήγησεν ὄλα τὰ μέσα διὰ νὰ διασκεδάσω τὴν ἀμάθειάν μου. Τρίτη εὐεργεσία, τὸ ταξίδιον τῆς Ὀλλανδίας, ὅπου γνωρίσας ἀνθρώ-

πους σοφούς, και ἀπορρίψας τὸν ζυγὸν τῶν ἀθλίων γραμματικῶν, ἤρχισα νὰ σπουδάζω τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς, μὲ μέθοδον παντάπασι διάφορον ἢ ὅποια μέθοδος, ὄχι μόνον μ' ἔκαμε νὰ μαντεύσω πολλὰ δυσνόητα τῶν προγόνων μου, τὰ ὅποια δὲν ἤθελα νοήσῃ ποτὲ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἰσχυροτάτου Θεοδώρου, και τοῦ παχυτάτου αὐτοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Νεοφύτου, ἀλλὰ νὰ διορθώσω και τὴν μητρικὴν μου διάλεκτον, ἐκ μόνης τῆς ἀναλογίας, τὴν ὅποιαν ἔχει πρὸς τὴν αὐτῆς μητέρα τὴν παλαιάν. Τετάρτη εὐεργεσία, ἐπειδὴ ἰσχυρογυμνῶνως ἀπεφάσισα νὰ ἔλθω και δεῦτερον εἰς τὴν Εὐρώπην, νὰ εὕρω συγγενεῖς και φίλους ἐτοιμοὺς εἰς τὸ νὰ μὲ βοηθήσωσι. Πέμπτη εὐεργεσία, νὰ ἐπιτύχω φίλον ἀκάματον, ἔτοιμον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μου, πρόθυμον νὰ τρέχῃ ἔνθεν κακεῖθεν δι' ἐμέ, ἀκούραστον εἰς τὸ νὰ γράφῃ βιβλία ἀντὶ ἐπιστολῶν και αὐτὸς ὁ φίλος εἶναι ὁ Πρωτοφάλης τῆς Σμύρνης. Naί, ἀδελφέ μου και φίλε, ἂν και καμμίαν φορὰν σὲ ἐλέγχω, μὴ με νομίσης ἀχάριστον. Ἡξεύρω τοὺς κόπους σου ὑπέμεινας δι' ἐμέ· εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἀφίνεις ἐν μέρει και τὰς ἰδίας σου ὑποθέσεις διὰ νὰ θεωρήσης τὰς ἰδικὰς μου, και σὲ εἶμαι αἰδίδως ὑπόχρεως. Ἐκτη εὐεργεσία... Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ καταριθμήσω τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ; Ὀλίγον σὲ φαίνεται, ἐγὼ ὁ μπουφος νὰ ἀπατήσω τοὺς σοφοὺς Γάλλους, νὰ τοὺς κάμω νὰ μὲ νομίσωσι σοφόν; νὰ ἐκθειάσωσι τὴν Θεσίμ μου, τὴν ὅποιαν δὲν ἤθελα ἀγοράσει διὰ σόλδιον ἐν ἂν τὴν εὕρισκα εἰς τὸ ἐργαστήριον κανενὸς μπακάλη; Δὲν εἶναι ἀκόμη μία ὥρα, ἀφ' οὗ ἤλθεν ἓνας ἰατρὸς εἰς τὴν κάμαράν μου ἀφοῦ μὲ ἐχαιρέτησεν... «Ἦλθον, λέγει, διὰ νὰ ζητήσω τὴν βασιλισσαν τῶν Θεσεων. Σήμερον τὸ πρῶτ', τὴν ἀνέγνωσα μὲ μεγάλην ἡδονήν, και ἐπληροφορήθην, ὅτι οἱ Γραικοὶ ἀγαλὰ και ὑπὸ ζυγὸν δουλείας, εἶναι πάντοτε Γραικοὶ, και δὲν ἐσδέσθη ἀκόμη εἰς αὐτοὺς τὸ πνεῦμα τῶν προγόνων των. Ἐνας ἀπὸ

τοὺς περιφήμους ἰατροὺς τῆς πόλεως και συγγενῆς τοῦ αὐτόθι Κονσόλου σας, πρέσβυς ὀγδοηκοντούτης, μὲ εὕρηκε χθὲς εἰς τὸν δρόμον. «Φίλε, μὲ λέγει ἀνέγνωσα τὴν Θεσίμ σου, και δύναμαι νὰ σὲ εἴπω ἄλλο παρά εὔγε και ὑπέρευγε! Και τὸ ὕφος σου, και ἡ τάξις, και ἡ μέθοδος, δλα μὲ εὐχαρίστησαν». Εἶναι ἀδύνατον νὰ σὲ εἴπω τὸν κρότον τὸν ὅποιον ἐπροξένησεν εἰς ἄλην τὴν πόλιν ἢ ἀθλία μου Θεσίμ! Σὲ ἐξάλισα ἄς ἔχω συγχώρησιν· ἀλλ' ἤξεύρω, ὅτι ἡ χαρὰ μου εἶναι χαρὰ σου, και ὅτι δὲν ἤθελες χορτασθῆ ἄς μ' ἔδλεπες Αὐτοκράτορα τῆς Κίνας.

Νέα δὲν ἔχω νὰ σὲ γράψω, φιλόκαινε κυρ Δημήτριε, παρεκτός ἂν ἀγαπᾷς ἀναπλάσματα τῆς διανοίας μου. Ἡ δεινὴ μέριμνα τῆς θέσεώς μου μὲ ἠνάγκασε νὰ ἀφεθῶ ἐκ πολλοῦ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν γαζέτων· χθὲς ὄμως, περὶ δύσιν ἡλίου, ἀφ' οὗ ἐτελείωσα μερικὰς μελέτας ἱατρικὰς, μὴν ἔχων πλέον τί νὰ κάμω. Ἰδοῦ, εἶπον πρὸς τὸν ἑαυτὸν μου, καιρὸς νὰ φροντίσω και διὰ τὸν Πρωτοφάλην μου. Ὑπήγα λοιπὸν εἰς τὸν καφενέν, ἔπια μίαν λεμονάταν· μετὰ τὴν λεμονάταν ἐζήτησα τὴν γαζέταν· και εἰς τὴν γαζέταν εὕρηκα δύο νέα ἄξια τῆς περιεργείας σου. Τὸ πρῶτον εἶναι:

Ὁ πρωτότοκος υἱὸς και διάδοχος τοῦ θρόνου τῆς Ἀγγλίας, διὰ τὰς μεγαλοπρεπεῖς του δαπάνας, ὑπέπεσεν εἰς χρέος 250 χιλιάδων Γουίνέων (αἱ ὅποιαὶ κάμνουσι πεντακοσίας σχεδὸν χιλιάδας βενέτικων φλωρίων). Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἦτο τίποτε· ἐπειδὴ και ὁ Πρωτοφάλης τῆς Σμύρνης εὕρισκεται καμμίαν φορὰν εἰς αὐτὴν τὴν ἀνάγκην μὲ τὸν ἀνθρακοπώλην και ἀλευροπώλην του· ἐδανείσθην και ἐγὼ δώδεκα Λοδοβίκους διὰ τὴν Θεσίμ μου. Παρεκάλεσε λοιπὸν τὸν πατέρα του θερμῶς, ἢ νὰ αὐξήσῃ τὸ ἐτήσιον τῶν 50 χιλιάδων Γουίνέων, ὅσα τὸν ἔδιδε διὰ σύστασιν και ζωοτροφίαν του, ἢ νὰ πληρώσῃ τοὺς δανειστάς του.

Μήτε αὐτὸ δὲν εἶναι παράδοξον, καὶ αὐτὸς ὁ Πρωτοφάλτης τῆς Σμύρνης, ὅταν δὲν ἔχη, ζητεῖ, ποτὲ μὲν νὰ τὸν αὐξήσωσι τὸ ἐτήσιόν του, ποτὲ δὲ νὰ περιέρχεται τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων, διὰ νὰ ψάλλῃ ἀπολυτίκιον, ἢ κοντάκιον ἢ ἄλλο τι, ὅ,τι τὸν ἔλθῃ εἰς τὴν φαντασίαν, ἢ εἰς τὴν μνήμην του. Ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ του ἀφῆκε τὸν πρίγκηπα ἔξ ἑβδομάδας χωρὶς ἀπόκρισιν, καὶ μετὰ παρέλευσιν τῶν ἑβδομάδων τὸν ἀπεκρίθη, ὅτι μήτε τὸ ἐτήσιόν του νὰ αὐξήσῃ ἔχει γνῶμην, μήτε τὰ χρέη του νὰ πληρώσῃ. Μήτε αὐτὸ εἶναι καινοφανές. Ποσάκις ὁ ταλαίπωρος Πρωτοφάλτης καὶ φίλος μου ἔλαβε τοιαύτας ξηρὰς ἀποκρίσεις, καὶ ποσάκις ἐγὼ ὁ ἄθλιος ἐπεθύμησα προσθήκην, χωρὶς νὰ τὴν ἐπιτύχω; Ἀλλὰ τὸ ἀκόλουθον εἶναι τὸ παράδοξον, τὸ μέγα, τὸ ἡρωϊκὸν καὶ ὄντως βασιλικὸν ἔργον.

Ὁ πρίγκηψ βλέπων τὴν ἰσχυρογνωμίαν τοῦ πατρὸς του, καὶ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὰ στενά, τί κάμνει;

Μάντευσον ἂν δύνασαι· στοίχημα βάλλω, ὅτι δὲν θέλεις τὸ εὐρεῖν ποτέ...

Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν τὸ εὗρηκας, ἀκουσον τὴν ἡρωϊκὴν πράξιν τοῦ πρίγκηπος.

Ἐπώλησε τοὺς ἵππους καὶ τὰς ἀμάξας του· ἀπέλυσε τὸ περισσότερον μέρος τῶν ὑπηρετῶν καὶ ὄφφικιαλίων του· ἀφέθη ἀπὸ τὰς νέας οἰκοδομὰς καὶ καλλονάς, ὅσας ἔκαμνεν εἰς τὸ παλάτιόν του· ἐδιώρισεν ἀπὸ τὸ ἐτήσιόν του νὰ δίδωνται κατ' ἔτος εἰς τοὺς δανειστάς του χιλιάδες τεσσαράκοντα Γουίνεων. μέχρις οὗ νὰ ἀποπληρωθῇ ὅλον του τὸ χρέος, καὶ ἐσύρθη αὐτὸς εἰς τὴν ἐξοχὴν, διὰ νὰ ζῆ μὲ τὰς ἐπιλοίπους δέκα χιλιάδας βίον ἰδιώτην, μέχρις οὗ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸ χρέος του· τοιαῦται ἀρεταί, φίλε μου, δὲν εὐρίσκονται πλὴν ὅπου εἶναι ἐλευθερία. Μήτε ἡ λογιότης σου, μήτ' ἐγὼ ὁ ταλαίπωρος δυνάμεθα νὰ τὰς μιμηθῶμεν· διότι καὶ τῶν δύο τὰ εἰσοδήματα εἶναι τόσον πενιχρά,

ὥστε ἂν μόνον δέκα γρόσια θελήσωμεν νὰ ἀφαιρέσωμεν κατ' ἔτος, ἡ λογιότης σου ἀπὸ τὸ ἐξοδὸν τοῦ οἴκου σου, καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὴν ζωτροφίαν μου, εἶναι ἀνάγκη νὰ λιμοκτονήσωμεν καὶ οἱ δύο.

Ἡ Ἀγγλία ὅλη ἐξεπλάγη δι' αὐτὸ τὸ ἡρωϊκὸν τοῦ διαδόχου κατόρθωμα· καὶ τὸν ἠγάπησαν καὶ τὸν ἐσεβάσθησαν πλέον παρὰ ποτέ. Διότι μόνη ἡ Ἀγγλία ἠξέυρει νὰ τιμᾷ τὴν ἀρετὴν, μόνη ἡ Ἀγγλία ἠξέυρει νὰ ἀμείβῃ τὴν ἀρετὴν, εἰς μόνην τὴν Ἀγγλίαν εὐρίσκονται ἄνθρωποι. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὄφφικιαλούς του δὲν ἠθέλησαν νὰ τὸν ἀφήσωσι, λέγοντες, ὅτι, ὅχι μόνον ἀπὸ τοῦ νῦν δὲν θέλουν κανένα μισθὸν ἀπ' αὐτόν, ἕως οὗ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸ χρέος του· ἀλλὰ τὸν παρακαλοῦσιν νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὸ κατάστιχον τῶν χρεῶν του πολλῶν ἐτῶν παρελθόντων μισθῶν, τὸν ὅποιον ἐχρεώσται εἰς αὐτούς. Τί λέγεις, φίλε μου; ἴδες ποτέ σου τοιοῦτους ἀνθρώπους; ὅχι βέβαια· ἀνέγνωσας ὅμως σὺ ὁ φιλιαναγνώστης καὶ πολυτίτωρ πολλὰ τοιαῦτα γενναῖα κατορθώματα τῶν ἡμετέρων προγόνων. Ἀλλὰ πότε ἐγένοντο ταῦτα; ὅταν ἡ Ἑλλάς ἦτον ἐλευθέρη· ὅταν κατεφρόνει τὸν κραταιὸν τῶν Περσῶν βασιλεῖα περισσότερον ἀφ' ὅ,τι καταφρονεῖς ἡ λογιότης, τίνα;... Τὸν πρωτοχαμάλην τοῦ βεζιρχανίου. Δὲν ἐνθυμᾶσαι (ἐπειδὴ ἐγὼ ἀφ' οὗ ἐχωρίστην ἀπὸ σοῦ ἐξεβαρβαρώτην παντάπασιν, ἐλησμόνησα καὶ ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ κατορθώματα τῶν προγόνων), δὲν ἐνθυμᾶσαι, λέγω, τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀθηναίων; ὠνομάζετο, ἂν δὲν λανθάνωμαι, Κίμων. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Κίμων, εἰς μίαν δημόσιον προπομπήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔθος ἦτον νὰ διανέμωσιν οἱ στρατηγοὶ ἀργύρια εἰς τὸ πλῆθος, βλέπων τὸν λαὸν εἰς ἀπορίαν, διατί δὲν ἔκαμνε καὶ αὐτὸς τὸ συνειθισμένον. «Ἰσχυνοίμην (τοὺς εἶπε) ὑμῖν μὲν διδούς, τούτοις δὲ μὴ ἀποδιδούς» δείξας τοὺς δανειστάς του. Βλέπεις λοιπὸν, φίλε μου, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔδωκεν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους παραδείγματα ὅχι μόνον.

σοφίας ἐπιστημῶν, καὶ τεχνῶν, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς. Καὶ τανῦν δὲ (ὦ τῆς ἀθλίας μεταβολῆς!) ἐγυμνώθημεν ἡμεῖς οἱ ποτὲ λάμπροί, καὶ ἐστολίσθησαν οὗτοι οἱ ποτὲ γυμνοὶ καὶ τρισδάρβαροι.

Ἄς ἔλθωμεν εἰς δεῦτερον. Κόμης τις καὶ Τσαμπελάνος τοῦ Αὐτοκράτορος (τὸ ὄψφίκιον τοῦτο ὠνομάζετο παρ' ἡμῖν, ὅταν εἴμεθα ἔτι ἀνθρωποὶ, «ὁ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος») μέγας καὶ κραταιὸς ἄρχων ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἐγινεν ὁ ἄθλιος ἔνοχος πλαστοῦ, οὕτως ὠνομάζεται τὸ ἐγκλημα τοῦ νὰ πλάττη τις ψευδεῖς ὁμολογίας, συγγραφάς, ἀποχὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα, μιμούμενος τὸ χειρόγραφον ἐτέρου, περὶ τοῦ ὁποίου λαλῶ εἰς τὴν Κατήγησίν μου, σελ. 226. Μάντευσον εἰς τίνα τιμωρίαν τὸν ὑπέβαλεν ὁ δικαιοτάτος καὶ μέγας Ἰωσήφ!.. Τὸν καταδίκασε νὰ σκοπίξῃ τὴν πόλιν ἀλύσει δεδεμένος ἔτη δέκα· καὶ εἶδε, Πρωτοφάλτα μου, τὴν 16 τοῦ Ἰουνίου, ὅλη ἡ πόλις τῆς Βιέννης αὐτὸ τὸ καινὸν καὶ φοβερὸν θέαμα, τὸν κραταῖον ἄρχοντα, τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλυσιδεμένον νὰ φιλοκαλῇ τὰς πλατείας καὶ ρύμας τῆς πόλεως.

Σὲ ὑπεσχέθην δύο μόνον νέα· ἐλπίζω ὅμως ὅτι δὲν θέλεις μὲ κατηγορήσει, ἂν προσθέσω καὶ τρίτον. Κατηγορίας ἀξίος εἶναι ὅστις δὲν πληρώνει τὰ χρέη του· ὄχι ὅστις δίδει πλειότερον ἀφ' ὅ,τι χρεωστεῖ. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν σὲ ἔγραψα, ὅτι ἡ αὐτοκρατόρισα τῆς Ῥωσσίας ἀπηγόρευεν εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μεταχειρίζεται ὁ λαὸς τῆς εἰς τὰς πρὸς αὐτὴν ἀναφορὰς ἐπίθετα δουλοπρεπῆ καὶ χαμερπῆ, ὅποια εἶναι «δουλὸς ταπεινότητας», «ὑποπόδιον τῶν ποδῶν τῆς», «γονυκλιτῶς» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. ὅσα ἐγέννησεν ἡ ἀνθρωπολατρεία· καὶ δὲν θέλει νὰ ὑπογράφονται πλὴν μὲ τὸν ἀπλοῦν τίτλον τοῦ ὑπηκόου. Δὲν ἐνθυμοῦμαι λέγω, ἂν σ' ἔγραψα τὸ γενναῖον τοῦτο καὶ φιλόανθρωπον ἔργον τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης. Ὅθεν μὴ τὸ λογαριάσῃς διὰ τρίτον νέον. Ἄς εἶναι λοιπὸν τρίτον τὸ ἐξῆς.

Κατήγησεν (ὡς λέγουσιν αἱ γαζέται) αὕτη ἡ ἀνασσα ὅλα σχεδὸν τὰ μοναστήρια, μὴν ἀφήσασα πλὴν δύο ἢ τρία. Αὐτὰ ἦσαν πλουσιώτατα καὶ προικισμένα ὄχι μόνον μὲ γῆν πολλήν, ἀλλὰ μὲ χιλιάδας γεωργῶν πολλὰς, οἱ ὅποιοι ἐδόθησαν ἀπὸ τοὺς κατὰ καιρὸν βασιλεύσαντας ἡγεμόνας τῆς Ῥωσσίας εἰς τοὺς καλογήρους σκλάβοι, κυρίως σκλάβοι, τοὺς ὁποίους τανῦν ἠλευθέρωσεν ἡ ἀνασσα, αὐξήσασα εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν μὲ αὐτὸν τὸν δίκαιον τρόπον καὶ τὸ πλῆθος τοῦ στρατεύματός τῆς. Διότι ὄντες, καθὼς σὲ εἶπον, σκλάβοι τῶν καλογήρων, δὲν εἶχαν τὴν ἄδειαν νὰ στρατεύωνται.

Ἐχω καὶ τέταρτον νέον· ἀλλὰ τὸ χαρτίον δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ χωρήσῃ· ὅθεν τὸ ἀφίνω εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν.

5.

Ἐκ Μονπελλίου τῇ 10 Αὐγούστου 1786.

Κυριακῇ ἐσπέρας γράφω καὶ ἀγκαλὰ ἔπρεπε νὰ ἐτοιμασθῶ διὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν μαθημάτων τῆς αὐριον ἔκρινα μὲ ὄλον τοῦτο εὐλογον νὰ σηκωθῶ αὐριον πρωῒτερον, καὶ νὰ δαπανήσω τὴν παρούσαν ἐσπέραν εἰς τὸ νὰ ἀναπαύσω τὴν περιεργίαν σου. Ἄκου λοιπὸν.

Αἱ σημεριναὶ διατριβαὶ καὶ συνομιλαίαι καὶ σοφῶν καὶ ἰδιωτῶν ὕλην ἔχουσι τὴν νέαν εὐρεσιν τοῦ ὀνομαζομένου Μογγολφιέρου. Αὐτὸς ὁ εὐτυχὴς ἀνθρωπος ὀδηγούμενος περισσότερον ἀπὸ τὸ αὐτόματον, παρέξ ἀπὸ σοφίαν του, εὗρηκεν εὕρημα ὄχι μόνον περιέργον, ἀλλ' ἴσως καὶ ὠφελείας πρόξενον μὲ τὸν καιρὸν μίαν μεγάλην σφαῖραν κατεσκευασμένην ἀπὸ ὑφασμα μεταξωτόν, ἢ καὶ ἀπὸ χαρτίον ἀπλοῦν γεμίξει, ἢ ἀπὸ ἐν εἶδος ἀέρος ὀνομαζομένου φλογιστοῦ, (τοῦ ὁποίου τὴν φύσιν διὰ νὰ

ἐξηγήσω ἔπρεπε νὰ ἔχω μίαν ἑβδομάδος εὐκαιρίαν καὶ εἰκοσι-
τέσσαρα τετράδια χαρτίου) ἢ καὶ ἕξαιραὶ μόνον τὸν περιεχο-
μενον εἰς τὴν σφαῖραν ἀέρα διὰ τοῦ πυρός. Εὐθὺς ὅταν ἕξα-
ραιωθῇ ὁ περιεχόμενος εἰς τὴν σφαῖραν ἀήρ, ἡ σφαῖρα γίνεται
πλέον ἀκατάσχετος, καὶ ἀφίνουσα τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ
ἵπταται πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ διατρίβει εἰς τὰ μετέωρα, μέχρις
οὗ γεμισθεῖσα πάλιν ἀπὸ τὸν ἀτμοσφαιρικὸν κοινὸν ἀέρα, τὸν
ὁποῖον πνέομεν, καταβαίνει εἰς τὴν γῆν.

Ἐορθεῖς Μόγγολφιέρος παραγενόμενος εἰς Παρίσιον τὸ
παρελθὸν θέρος, ἐκοινωνήσεν αὐτὴν του τὴν εὕρεσιν εἰς τὴν
ἐκεῖσε Ἀκαδημίαν. Οἱ φυσικοὶ τοῦ Παρισίου ἔκαμαν διάφορα
πειράματα μὲ διαφόρους σφαῖρας, αἱ ὁποῖαι ὅλαι εὐτυχῶς ἀνέ-
βησαν εἰς τοσοῦτον ὕψος, ὥστε νὰ γενῶσιν ἀόρατοι εἰς τοὺς
ὀφθαλμοὺς τριακοσίων χιλιάδων θεατῶν. Δὲν ἠρέεσθησαν εἰς
αὐτό, ἀλλ' ἐτόλμησαν καὶ νὰ ἀναβῶσιν ὁμοῦ μὲ τὴν σφαῖραν
δύο περίφημοι φυσικοὶ, ὁ Κάρολος καὶ ὁ Ροβέρτος, οἱ ὁποῖοι
ὄχι μόνον ἀνέβησαν εἰς ὕψος ἑννέα χιλιάδων ποδῶν, ὥστε νὰ
μὴ διακρίνωσι πλέον τὰ ἐν τῇ γῇ μήτε πόλεις, μήτε πολίχνια,
(ἡ γῆ ἐφαίνετο εἰς αὐτούς, ὡς λέγουσιν, ἕνας ὄγκος ἀληθῶς
«ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος») ἀλλ' ἐμακρύνθησαν ἀπὸ τὸ
Παρίσιον ἑννέα λεύγας γαλλικᾶς, εἰς δύο σχεδὸν ὥρων διά-
στημα· ταχύτης, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ μήτε
αὐτῇ τῶν ὀρνίθων ἢ πτησῶν. Αὐτὴ ἡ ἀπροσδόκητος εὕρεσις
κατεγράφη εἰς τοὺς κώδικας τῆς Ἀκαδημίας, εἰς τὰ ἀρχεῖα
τῆς Βασιλείας, καὶ ἐδόθη εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Ἐοῦρετῆς ἐτιμήθη παρὰ τοῦ Μονάρχου μὲ δωρήματα καὶ
μὲ τὸν τίτλον τῆς εὐγενείας. Καὶ δὲν ἔμεινεν ἄλλο παρὰ τὸ νὰ
εὕρεθῇ καὶ ὁ τρόπος τοῦ νὰ πηδαλιουχῆται ἡ σφαῖρα, καὶ νὰ
κατευθύνεται ὅπου θέλει ὁ ἀναβάτης, καθὼς εἰς τὴν θάλασσαν
τὰ πλοῖα· καὶ τότε θέλει πλέωσιν ἐν ἀέρι οἱ ἄνθρωποι καθὼς

καὶ ἐπὶ θαλάσσης. Αὐτὴν τὴν δευτέραν εὕρεσιν πολλοὶ τὴν
θέλουσιν ἀδύνατον, ἄλλοι τὴν νομίζουσι δυνατὴν ὡς καὶ τὴν
πρώτην. Ὡς τόσον ἡ Ἀκαδημία τοῦ Λουγδούνου ἐκήρυξε βρα-
βεῖον, γρόσια τετρακόσια, δι' ἐκεῖνον ὅστις ἤθελεν εὕρει τὸν
τρόπον νὰ πηδαλιουχῇ αὐτὰ τὰ ἐναέρια πλοῖα. Ὁ κύριος Κάρ-
ολος ἀναφέρει, ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ ὑπερβολικὸν ὕψος εὕρισκόμενος
ἠσθάνθη τοσοῦτον ψυχρος, ὥστε νὰ πέσῃ ἀπὸ τὰς χεῖράς του ὁ
κάλαμος, τὸν ὁποῖον ἐκράτει διὰ νὰ σημειώσῃ τὰς μετεωρολο-
γικὰς παρατηρήσεις.

Αὐτὴ ἡ εὕρεσις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰ γελοιώδη συμβε-
βηκότα, διότι εἰς πολλὰ χωρία, ὅπου κατέβαινον αἱ σφαῖραι,
βλέποντες οἱ κάτοικοι (ἄνθρωποι ἄγροικοι καὶ μηδεμίαν εἶδη-
σιν ἔχοντες κατ' ἀρχὰς τοῦ τοιοῦτου) τοιοῦτους ὑπερμεγέθεις
ὄγκους καταβαίνοντας κατὰ τῆς κεφαλῆς των, καὶ διευθυνο-
μένους ὑπ' ἀνθρώπων, ἔντρομοι καὶ καταπεπληγμένοι, ἔφευγον
σταυροκοπούμενοι, ὡς ὑπὸ δαιμόνων ἐλαυνόμενοι. Καὶ τοῦτο
σὲ τὸ λέγω διὰ νὰ μὴν ἐκπλαγῆς, ἂν μὲ ἰδῆς καμμίαν ἡμέραν
καταβαίνοντα ἐπὶ σφαῖρας εἰς τὸ δῶμά σου. Πολλοὶ πρίγκηπες
ἐκ τοῦ βασιλικῆς γένους ἠθέλησαν νὰ ἀναβῶσιν, ἀλλὰ δὲν τοὺς
ἀφῆκεν ὁ βασιλεὺς διὰ τὸν ἐνδεχόμενον κίνδυνον. Αἱ ὠφέλειαί
τὰς ὁποίας προσδοκῶσιν ἐξ αὐτῆς τῆς εὕρεσεως, εἰ μὲν εὕρεθῇ
ὁ τρόπος τῆς πηδαλιουχίας, εἶναι τὸ νὰ κάμνωσι πολλὰς ὁδοι-
πορίας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀεροπορίας, εἰς βραχύτατον διάστημα
καιροῦ, τὸ ὁποῖον συμβάλλει πολὺ εἰς τὸ νὰ συντέμῃ τὸν χρό-
νον τῶν ὅσα γίνονται διὰ ταχυδρόμων· ἀλλὰ καὶ ἂν αὐτὸς ὁ
τρόπος δὲν εὕρεθῇ, αὐτὸ θέλει χρησιμεύσει πάντοτε (καθὼς
φαντάζονται εὐλόγως ἢ ἀλόγως δὲν ἠξεύρω), εἰς νυκτερινὰ
σημεῖα ἀπὸ στρατοπέδου εἰς στρατόπεδον εἰς καιρὸν πολέμου,
εἰς πολιορκίας τειχῶν καὶ τὰ λοιπὰ· καὶ εἰς καιρὸν εἰρήνης εἰς
τὰς μετεωρολογικὰς τῶν φυσικῶν παρατηρήσεις.

6.

Ἐκ Μονπελλιού, τῆ 16 Αὐγούστου 1787.

Τὸ μέσον τοῦ ἄρχοντος Σ. με ἀρέσκει κατὰ πολλὰ, καὶ ἐὰν ἕως τώρα δὲν τὸ μετεχειρίσθητε, παρακαλῶ νὰ μὴ τὸ ἀμελήσητε. Ἐγκλεισμένην ἐνταῦθα θέλει εὑρεῖς καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὴν ἐνδοξότητά του, τὴν ὁποίαν ἂν οἱ κύριοι Β. καὶ ἡ λογιότης σου κρίνεται χρήσιμον, θέλει τὴν πέμψετε, συνοδευμένην ὅμως με ἐπιστολὴν τῶν κυρίων Β., εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς παρακαλῶ νὰ παραστήσωσιν ἐπιπόνως καὶ μετὰ σπουδῆς τὴν ἀνάγκη μου.

Ἴσως σὲ φανῆ παραδόξον, ὅτι συγεφόρησα ὄλους μου τοὺς τίτλους εἰς τὴν ὑπογραφήν αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς, ἐγὼ, ὅστις συνειθίζω νὰ μὴ γράφω μῆτε τὸ ὄνομά μου. Ἀδελφέ, «ὁ βίος ὑπόληψις» καὶ αὐτὴ ἡ ὑπόληψις ἀγκαλὰ πολλάκις δὲν εἶναι πάρεξ καθαρὰ πρόληψις· κατέχει μάλιστα πλουσίως καὶ δυνατούς· μῆτε ἡ προκοπὴ σου μῆτε τὰ προτερημάτά σου ἰσχύουσι τόσον εἰς αὐτούς, ὅσον οἱ τίτλοι σου. Τὸ πρᾶγμα χωρὶς ὄνομα δυσκόλως εὐρίσκει ἀποδοχὴν καὶ δεξιῶσιν, τὸ δὲ ὄνομα, χωρὶς τὸ πρᾶγμα πολλάκις εὐτυχεῖ· καὶ ὅστις ἔχει καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, περισσότερον κατορθοῖ μετὰ τὸ ὄνομα παρὰ μετὰ τὸ πρᾶγμα. Ἐγὼ ὁ ἴδιος, πιστευσόν μοι! με ὄλον ὁποῦ μακρὰν ἀπὸ τοιαύτας προλήψεις ἀφοῦ παρήτησας τὴ νὰ προσθέτης τὸ «ψάλτης» εἰς τὴν ὑπογραφήν σου, δὲν ἀναγινώσκω πλέον τὰς ἐπιστολάς σου με ἡδονήν· ὅταν συνειθίζεις νὰ τὸ γράφης, ἐμεγαλοφρόνουν, στοχαζόμενος τὸν ἑαυτὸν μου ὁ ἀνόητος μέγα τι, διότι εἶχον τὴν κορισπονδέντζαν τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Σμύρνης. Μῆτε ἡ ἄδολός σου φιλία, μῆτε ἡ παρ' ἐμοῦ χρεωστούμενη πρὸς τὴν λογιότητά σου εὐγνωμοσύνη, διὰ ὅσα ὑπέμεινας καὶ ὑπομένεις δι' ἐμέ, δὲν ἐκίνουν τόσον τὴν ψυχὴν μου, ὅσον ἡ ἰδέα ὅτι ἔχω φίλον Πρωτοψάλτην.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ὑπολήψεων ἢ προλήψεων· περὶ δὲ τοῦ νέου μου τίτλου, ἤξευρε φίλε μου, ὅτι εἰς τὰς 16 Μαΐου ἡ

ἐνταῦθα Βασιλικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν με τὸν ἔδωκεν ἐγγράφως ἐπὶ μεμβράνης· καὶ ὁ μὲν Δόμινος θέλει σὲ εἰπῆ, κατὰ πλάτος ὅσα ἐγὼ περὶ τούτου παραλείπω, διὰ τὸ σύντομον, ἡ δὲ λογιότης σου εἰπέ με, παρακαλῶ σε, τίς σὲ ἐκίνησε, νὰ εἰπῆς τὸν Δόμινον, ὅτι ἔμελλε νὰ με δώσωσι τοιαύτην τιμὴν. Πνεῦμα προφητείας βέβαια δὲν ἔλαδας ἀκόμη με ὄλας σου τὰς ἀρετάς· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἤξεύρεις τί μοῦσος εἶμαι διὰ τὸν λοιπὸν ἀρετὴν μου με ἔκρινας ἄξιον τοιαύτης τιμῆς; δι' οὐδεμίαν, φίλε μου! μόνη τοῦ Θεοῦ ἡ πρόνοια εὐδόκησεν οὕτως διὰ νὰ γλυκάνη τὸ ἀψίνθιον τῶν πειρασμῶν με ὀλίγον μέλι εὐεργεσίας. Αὐτὴ ἡ Ἀκαδημία εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν τῆς ἱατρικῆς, μῆτε ὅσοι γίνονται ἱατροί, ἔχουσι καὶ τὸν τίτλον αὐτόν. Εἶναι μία ἐξαίρετος συνάθροισις σοφῶν, εἰς τὰς συνελεύσεις τῆς ὁποίας, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος, εἰσέρχονται μόνον ὅσοι ἀνήκουσιν εἰς αὐτήν· ἔξω ἀπὸ αὐτὸ τὸ προνόμιον τοῦ νὰ εἰσέρχωμαι εἰς τὰς ἀκαδημιακὰς συνελεύσεις, ἔχω προσέτι τὴν ἐξουσίαν τοῦ νὰ τυπῶνω τὰ συγγράμματά μου μετὰ τὸ βασιλικὸν προνόμιον τῆς Ἀκαδημίας, καὶ ἀποδημήσας τῆς Γαλλίας, νὰ κορισπονδέρω δι' ἐπιστολῶν μετὰ τὴν Ἀκαδημίαν, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα «Κορισπονδέντες» τὸ δηλοῖ!

Ἴδες πόσην πολυλογίαν ἢ μάλλον εἰπεῖν μωρολογίαν με ἠνάγκασας νὰ σὲ γράψω· διὰ τί; διότι ἐλπίζω, ὅτι ἡ κενοδοξία τοῦ νὰ κορισπονδέρης με Κορισπονδέντην τῆς Ἀκαδημίας θέλει αὐξήσῃ τὴν πρὸς ἐμέ σου εὐνοίαν.

7.

Ἐκ Μονπελλιού, τῆ 29 Ὀκτωβρίου 1787.

Πολλάκις, ἀδελφέ μου, εἰς τὰς ἀνιαράς μου ἀγρυπνίας, καὶ αὐταὶ αἱ ἀγρυπνίαι με συμβαίνουσι πολλάκις διὰ τὰς δυστυχίας μου, καὶ με διεφθειραν τὴν υἰεῖαν μου, πολλάκις λέγω εἰς αὐτάς τὰς ἀγρυπνίας, μάλιστα τὸν χειμῶνα, ὅταν αἱ νύκτες

μακραί, ἀναλίσκω τὸν καιρὸν εἰς τὸ νὰ συλλογίζωμαι τὰ πάθη μου· ἀφ' οὗ τὰ ἀπαριθμήσω ὅλα ἐν πρὸς ἓν, ἀρχόμενος ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὅποια ἦσαν αἱ πατρικαὶ παιδεύσεις διὰ τὰς ἐν οἴκῳ ἀταξίας μου, καὶ οἱ βραδισμοὶ τοῦ φροντιστηρίου διὰ τὰ γραμματικά, καὶ διαθαίνων ἔπειτα εἰς τὰ πλέον ἀνιαιρά, τὴν μετὰ τοῦ Εὐσταθίου συντροφίαν, τὴν εἰς Ὀλλανδίαν ἀποδημίαν, τὰς περιηγήσεις ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, τὴν ἀπώλειαν τῶν ὑπαρχόντων, τὴν δευτέραν ἐκδημίαν μου εἰς Γαλλίαν, κτ. κτ. (ὀλίγον ἔλειψε νὰ λησμονήσω τὴν λύπην, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασα εἰς τὰ Βουρλά, ὅταν κατέτρεχον τὸν φάλτην μου) ἀφοῦ λέγω τὰ ἀπαριθμήσω ὅλα, ἢ καὶ ὅσα ἐνθυμούμαι, μὲ φαίνεται νὰ ἀκούω μίαν φωνὴν ἀοράτως: «Ἀχάριστε, ἂν ἡ Πρόνοια σὲ ἐπαίδευσε πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, σὲ ἔκαμε ὅμως καὶ μεγάλας εὐεργεσίας»· καὶ τότε ἄρχομαι ἐκ τοῦ ἐναντίου νὰ ἀπαριθμῶ τὰ τῆς προνοίας δωρήματα, καὶ σὲ βεβαιώνω, φίλε μου, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν ὑπολογισμὸν εὕρηκα πάντοτε τὸν ἀριθμὸν τῶν καλῶν ἀνώτερον ἀπὸ τὰ κακὰ· οὕτω παρηγορούμενος μὲ τοιοῦτους λογισμοὺς, ἀπεκοιμήθην μίαν νύκτα πρὸς τὸ ἔξημέρωμα καὶ εἶδον καθ' ὕπνου θέαμα περίεργον καὶ ἄξιον νὰ παρηγορήσῃ ὄχι μόνον ἐμέ, ἀλλὰ πάντας τοὺς κακῶς πάσχοντας.

Ἄγγελος ἐξ Οὐρανοῦ καταβαίνων παρεστάθη εἰς τὴν κλίβην μου, κολοσσιαῖος τὸ μέγεθος, ἐκράτει τρυτάνην εἰς χεῖράς του, ὡς ἐκείνην μὲ τὴν ὁποίαν ζυγίζουσι καμμίαν φορὰν τὰ ξύλα ἔμπροσθεν εἰς τὸ Κουμέρκιον. Παραπονεῖσαι, μὲ λέγει, ὡς ἡδικημένος ἀπὸ τῆς Προνοίας· ἀλλ' ἰδοὺ τῆς δικαιοσύνης ἡ τρυτάνη! βάλε εἰς τὸ ἐν μέρος ὅσα κακὰ ἐδοκίμασας ἐν τῇ βίῳ, καὶ πρόσεχε νὰ μὴ λησμονήσῃς τίποτε· ἐγὼ τρέμων ἀπὸ τὸ ἐν μέρος ὡς βλάσφημος, καὶ ἐπιθυμῶν ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ δικαιολογηθῶ, ἤρχισα μὲ μεγάλην προθυμίαν νὰ ἐπιφορτίζω τὴν μίαν πλάστιγγα τῆς τρυτάνης ὅσα κακὰ ἠδυνήθην νὰ συλλογισθῶ,

καὶ φοβούμενος· μὴ νικηθῶ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου συνεφόρου ἀκόμη καὶ πολλὰ ἄλλα εὐτελεῖ καὶ ἀνάξια λόγου, ὅποια παραδείγματος χάριν ἦσαν, τὸ νὰ ὑπάγω καμμίαν φορὰν εἰς τὸν Κουγκλουτζᾶν περιπατῶν, τὸ νὰ κρημισθῶ μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὴν κλίμακα τοῦ ὀσπιτίου τρεῖς μόνον ἢ τέσσαρας βαθμοὺς (ἂν ἐνθυμούμαι καλὰ) χωρὶς ἄλλην βλάβην παρὰ τὴν συντριβὴν ἑνὸς ποτηρίου, τὸ ὅποιον ἐκράτουν εἰς χεῖρας. Εἰς ὀλίγα λόγια, ἐφόρτισα τὴν πλάστιγγα ὅσον ἦτο δυνατόν, καὶ ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ ἀπὸ τὰ δοκοῦντα κακὰ. Τὸ θαυμαστὸν ἦτον ὅτι ὁ ἄγγελος δὲν ἔλεγε τίποτε πρὸς αὐτά, ἀλλ' ἐπροσποιεῖτο νὰ μὴν καταλαμβάνῃ τὴν ἀπάτην.

Ἄφοῦ ἐτελείωσα τὴν συγκομιδὴν ὄλων μου τῶν κακῶν, χωρὶς νὰ λησμονήσω μήτε τὰ βάσανα ὅπου ἐδοκίμασα μετὰ τῆς λογιότητός σου εἰς τὸν ἐν Ταραγατζίῳ περίπατον, ἔχεις ἄλλο τι περισσότερον μὲ λέγει ὁ ἄγγελος; ὄχι ἀπεκρίθην ἔντρομος. Σὺ μὲν, λέγει, ἐπεφόρτισας τὴν πλάστιγγα ὅσα ἠθελες, καὶ δὲν σὲ ἐκώλυσα κατ' οὐδέν· ἐγὼ δὲ θέλει βάλω εἰς τὴν ἐτέραν πλάστιγγα τὰς δωρεὰς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν συγκατάθεσίν σου· σὲ δίδω ἄδειαν νὰ μὲ ἐναντιωθῆς εἰς ὅ,τι κρίνεις ἢ κατὰ πολλὰ βαρῦ, ἢ ἀνοίκειον εἰς τὸ νὰ συγκαταριθμηθῇ μετὰ τῶν καλῶν.

Ἦρχισε λοιπόν, ἀδελφέ μου, νὰ στοιβάζῃ καὶ αὐτὸς τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρήματα· καὶ ποῖα δωρήματα; ὅποια ποτὲ δὲν συλλογίζομεθα, τόσον ἐτυφλώθημεν ὑπὸ τῆς φιλαυτίας. Ἐρριψεν εἰς τὴν πλάστιγγα τὴν ζῶην καὶ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὸ νὰ μὴν ἀποθάνω μέχρι τοῦ νῦν μὲ ὄλον ὅτι πολλὰ νοσήσας ὡς δώρημα τοῦ Θεοῦ. Εἰς αὐτὸ βλέπων με ἀποροῦντα, δὲν ἀνέγνωσ ποτέ, μὲ λέγει τὴν γραφήν; ναί, τὸν ἀπεκρίθην, ἐπειδὴ μετεγλώττισα μίαν Κατήχησιν, εἰς τὴν ὁποίαν συνήθροισα τὰ ὠραιότερα ῥητὰ τῆς Γραφῆς· μεταξὺ αὐτῶν, μὲ λέγει, θέλει εὕρηκας καὶ τὸ «Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν»· ἀλλὰ τί κακὸν μου καιρὸν ἦθελα, πρωτοφάλτα, νὰ τὸν ἐνθυμίσω τὴν Κατήχη-

σιν; ἀρπάζει ἐν ἐξεμπλάριον (δὲν ἤξεύρω ποῦ τὸ εὑρήκειν εὐθὺς) καὶ τὸ ρίπτει εἰς τὴν πλάστιγγα, ὡς δώρημα τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτό· ἐζήτησα νὰ ἐναντιωθῶ, προφασιζόμενος τοὺς μόχθους τῆς μεταφράσεως, καὶ σπουδάζων νὰ δεῖξω ἀληθῶς πόνημα ἰδικόν μου καὶ ὄχι δώρημα ἄλλου· καὶ αὐτὸς μὲ ἀπεστόμισε μὲ τὸ «Χωρὶς αὐτοῦ δυνάμεθα ποιεῖν οὐδέν»· καὶ μὲ τὸ «Πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶ καταβαίνον»· καὶ μὲ τὸ «Τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν» καὶ μὲ ἄλλους μυρίους τόπους τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης.

Ἦπόρησα, φίλε μου, πόσον ἦτον δυνατὸς ἐν ταῖς γραφαῖς ὁ ἄγγελος, καὶ ποῦ ἀνέγνωσε τὴν γραφὴν μὴ ὄντων (καθὼς ἤξεύρεις) ἐν Οὐρανοῖς, μήτε βιβλίων, μήτε τυπογράφων, ἀνέβασεν ἔπειτα εἰς τὴν πλάστιγγα τοὺς μακαρίτας γονεῖς μου μὲ πᾶσαν αὐτῶν τὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ μὲ προξενήσωσιν ὅλα τὰ μέσα τῆς σπουδῆς· ἀνέβασε τοὺς καλοὺς μου συγγενεῖς, τοὺς εὐεργέτας μου, ὡς τοσαῦτα τοῦ Θεοῦ δωρήματα· ἡ πλάστιγξ ἤρχισε νὰ κινῆται, ἐγὼ ἔτρεμον ὅλος, ἐνθυμούμενος τὸ «οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν»· ἀναδιβάζει τέλος τὸν Δόμινον, εἰς αὐτὰ ὅλα δὲν εἶχόν τι νὰ ἐναντιωθῶ, ἔπειτα βλέπω τὴν λογιότητά σου πλησίον τοῦ ἀγγέλου, εἶμαι νὰ ἀναβῆ εἰς τὴν πλάστιγγα· τότε ἀληθινὰ ἤρχισα νὰ φοβοῦμαι, ὅτι ἔχω νὰ μείνω ἀναπολόγητος, μάλιστα βλέπω ὅτι διὰ τὸ ψῆχος (ἐπειδὴ ἦτον χειμῶν) ἦσουν ἐνδεδυμένοι, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν καταπεφορτισμένοι μὲ δύο βαρυτάτας γούνας, καὶ εἶχες ἐπὶ κεφαλῆς σου καλουπάκιον, ὄχι ὡς τὰ σημερινὰ τῶν Χίων, ἀλλ' ὡς ἐκεῖνα τὰ παλαιά, ὡς ἐφόρει ὁ μακαρίτης Θεόδωρος ὁ Λακάνας, ὁ Χατζῆ Παντελῆς καὶ ἄλλοι πρὸ τούτων, οὐαί, ἔλεγον, εἰς ἐμέ! ἂν ἀναβῆ ὁ Πρωτοψάλτης μὲ τοιαύτην σκευήν, ἡ πλάστιγξ ἔχει νὰ κλίνη ἐξάπαντος.

Μὴ ἔχων τί ποιήσω, εἶπον τὸν ἄγγελον, ὅτι δὲν στέργω νὰ

σὲ ἀναδιβάσῃ οὕτως ἔχοντα ἐπὶ τῆς πλάστιγγος, καὶ αὐτὸς, αὐθέντα μου, χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν, ἤρχισε νὰ σὲ ἐκδύνη ἐν πρὸς ἐν τῶν ἐνδυμάτων σου, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ μινισίου καὶ καταντῶν εἰς τὸν χιτῶνα, εἰς τρόπον ὥστε σὲ ἀφῆκε γυμνόν, παντάγυμνον, ὡς ἐξῆλθες ἐκ κοιλίας μητρὸς σου, καὶ ὡς ἀπελεύσῃ εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν μητέρα τὴν γῆν.

Μὲ ὄλην τὴν ἀπορίαν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρισκόμην, μὲ ἦτον ἀδύνατον νὰ κρατήσω τὸν γέλωτα, ὄχι μόνον διὰ τὴν γυμνότητα εἰς τὴν ὁποίαν σὲ ἔβλεπον ἀλλὰ προσέτι καὶ διὰ τὴν ἀγανάκτησιν τὴν ὁποίαν εἶχες καὶ τὰς ἀρὰς τὰς ὁποίας ἐξέχεες κατ' ἐμοῦ, ἐξ αἰτίας τοῦ ψύχους· τέλος πάντων σὲ ἀνετίθασε τζιπ τζιμπλάκην εἰς τὴν πλάστιγγα κατὰ τὴν θέλησίν μου, ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος, μὲ ὅλον τοῦτο ἡ τρυτάνη ἔκλινε πρὸς τὸ ἔδαφος· καὶ ὁ ἄγγελος βουλόμενος νὰ μὲ κατασχύνη περισσότερον, αὐτὰ, μὲ λέγει, ὅσα συνεφόρησα εἰς τὴν πλάστιγγα, δὲν εἶναι μήτε τὸ ἑκατοστημόριον ἐκ πάντων ὅσα σὲ εὐεργέτησεν ἢ πρόνοια, καὶ ὅμως ὑπερβαίνουσιν ὅσα κακὰ ἐδοκίμασας, ἢ φαντάζεσαι νὰ ἐδοκίμασας. Γενοῦ λοιπὸν εὐγνωμονέστερος, καὶ ἐνθυμοῦ πάντοτε τὸ «Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἔδωκέ μοι;» καὶ τοῦτα τὰ τελευταῖα λόγια ἦσαν τοῦ ἐνυπνίου τὸ ἐπιμύθιον· ἔπειτα ἀπέπτυ πάλιν εἰς τοὺς Οὐρανοὺς μὲ τοσαύτην ταχύτητα, ὥστε ἂν δὲν σὲ ἤρπαζον ἀπὸ τὸν πόδα, διὰ νὰ σὲ ἐκβάλω ἀπὸ τὴν πλάστιγγα, ἦθελε βέβαια σὲ συναναδιβάσῃ μαζί του, καὶ κύριος οἶδεν, ἂν ἐκατέβαινες πλέον. Αὐτὸ τὸ ἔκαμα, ὄχι φθονήσας τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδόν σου, ἢ ὁποία ἦθελε βέβαια σὲ ἀξιώσῃ μὲ τὸν Ἐνώχ καὶ τὸν Ἥλιαν, μὲ προσθήκην νέας ἑορτῆς εἰς τὸ μηνολόγιον ἀλλὰ ἀπορῶν, τί εἶχε νὰ γενῶ ἐγὼ χωρὶς τῆς λογιότητός σου. Ζήτη λοιπὸν εὐδαιμόνως, καὶ μένε ἀκόμη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ διὰ τὴν φαιμίαν σου καὶ διὰ τὸν φίλον σου!

8.

Ἐκ Μοντελλίου 3 Νοεμβρίου 1787.

Ἄφ' οὗ ἠνιάθην, ἠγανάκτησα, καὶ ἀπέλπισα τέλος πάντων νὰ λάβω πλέον ἐπιστολὴν σου, ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν σου τῆς τριακοστῆς Αὐγούστου. Τὴν ἀνοιξα μετὰ χαρᾶς καὶ σπουδῆς μεγάλης, ἐλπίζων νὰ εὔρω φάρμακον τῆς ἀνίας μου, παραμυθίαν τῆς ἀγανακτῆσεώς μου, καὶ χρηστοτέρας ἐλπίδας διὰ τὴν ἀπόγνωσίν μου. Καὶ τί νὰ ἰδῶ; Αὐτὴ ἦτον μία πληγὴ σφοδρότερα τῆς πρώτης, ἢ νὰ εἰπῶ προσφυέστερον, ἓνας κεραυνός, ὁ ὁποῖος μὲ ἀφῆκεν ἡμιθανῆ καὶ παντάπασιν ἐξεστηκότα διὰ πολλὰς ὥρας. Μὲ ἐδόθη εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἀρίστου, καὶ ὅπου εἶχον ὄρεξιν τροφῆς μεγαλωτάτην· ἀλλ' ἡ ἀνοιξις τῆς ἐπιστολῆς σου ἐκλείσει τὸν ἰδικόν μου στόμαχον, καὶ ἠναγκάσθην νὰ μακρύνω ἀπὸ τὴν τράπεζαν, καὶ νὰ μείνω νῆστις μέχρις ἐσπέρας. Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν τραγικωτάτην ἐπιστολὴν σου ἀποκρίνομαι χωρὶς εἰρμὸν καὶ ἐγώ, (καθὼς καὶ ἡ λογιότης σου) καὶ χωρὶς ἄλλην τάξιν παρ' ἐκείνην τῆς μνήμης.

Ἡ κοινὴ τῆς πατρίδος συμφορὰ μεγάλως μ' ἔθλιψε, μειζόνως ὅμως ἢ τῶν γνωστῶν φίλων. Ὁ θάνατος τοῦ κυρίου Σταυρινοῦ Μαντζουράνη, καὶ ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου Σκούρσου μὲ ἐφάνησαν πολλὰ δεινότεροι ἀφ' ὅ,τι καθ' ἑαυτὸν εἶναι ὁ θάνατος, διὰ τὰς συνδραμούσας καὶ εἰς τοὺς δύο παραδόξους περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι δέχονται πολλὰς ἐξηγήσεις, παραφράσεις καὶ σχόλια, τὰς ὁποίας μῆτε καιρὸν ἔχω, μῆτε τολμῶ νὰ σὲ κοινωνήσω διὰ πολλὰς αἰτίας.

Ὁ πρῶτος ἀναγκάζεται ὑπὸ τῆς πάντα τολμώσης πενίας (ὄχι ἀπὸ πταῖσμά του) νὰ τρέχῃ τὸ πέλαγος διὰ νὰ μετακομίσῃ τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου, καὶ θνήσκῃ ὁ δεῦτερος ἀπὸ μίαν φιλανθρωπίαν χωρὶς ὄρια, ἀνακαλύπτει καὶ ἐρευνᾷ τὰ λείψανα τῶν ἀπο-

θανόντων, ἔργον (εἰς τὸ φαινόμενον) θεάρεστον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς θνήσκει. Οἱ πέμπαντες τὸν πρῶτον ἔπρεπε νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὴν Σμύρνην λείψανα καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῆς Ἐκκλησίας δεήσεις, καὶ ὄχι νὰ αὐξάνωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν θυσιῶν, εἰς τὰς ὁποίας δὲν εὐαρεστεῖται ὁ Θεός, ὅταν δὲν εἶναι κατὰ λόγον· «ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν». Ἄλλ' ὁ δεῦτερος (ἴσως ἤθελεν εἰπῆς), ἔλεον ἔπραττε, διατὶ ἀπέθανε; Ὅτι, ἀδελφέ μου, μῆτε ὁ ἔλεος δὲν εἶναι δεκτὸς παρὰ τῇ Θεῷ, ὅταν δὲν εἶναι καὶ αὐτὸς κατὰ λόγον· ὁ κατὰ λόγον ἔλεος εἶναι τὸ νὰ κάμῃ τις τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοὺς οἰκείους, καθὼς λέγει ὁ Παῦλος «καὶ μάλιστα τοὺς οἰκείους» ἀλλὰ διὰ νὰ ἐλεήσῃς ἐμὲ τὸν μηδέν σοι προσήκοντα, ἀφίνεις ἀνηλεῶς τὴν γυναϊκά σου εἰς χηρείαν, καὶ ἐγκαταλιμπάνεις τὸ σπέρμα σου εἰς ὄρφανείαν; τίς σὲ ἐμποδίζει ἀπὸ τὸ νὰ εὐεργετῆς τοὺς ἀνθρώπους; εὐεργέτει τοὺς ζῶντας, καὶ τοῦτο μὲ προφυλακὴν καὶ πρόνοιαν τῆς ζωῆς σου, τῶν οἰκείων σου, ἀλλ' ἀφοῦ ἐκπνεύσωσι, τί θέλεις πλέον ἀπὸ τὰ ψυχρά των σώματα; «Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς». Καὶ μὲ λέγεις ἔτι ὅτι εὐρίσκονται ἀνθρωποὶ, οἱ ὁποῖοι κρίνουσι καλῶς πεπραγμένα τὰ τοιαῦτα! ἄς μὲ συγχωρήσωσιν, ὅποιοι καὶ ἂν εἶναι, ἂν ἔχω περισσοτέραν ὑπόληψιν καὶ πίστιν εἰς τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Παύλου, παρὰ τὰς ἰδικὰς των πεπλανημένας κρίσεις.

Λέγεις ὅτι ἡ ἡμέρα τοῦ θανάτου του ἐστάθη διὰ τὴν λογιότητά σου, ἡμέρα σκτεινῆ, ἡμέρα θλίψεως· καὶ ἐγὼ σὲ ἀποκρίνομαι, ὅτι ἡ ἡμέρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον αὐτὴν τὴν θλιβεράν εἰδῆσιν, ἦτον δι' ἐμὲ ἡμέρα ὀλέθρου, καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν ὁ πυρετός μου, ὄχι μόνον διότι ἐστάθη καὶ φίλος μου μέγας, καὶ εὐεργέτης μου πρόθυμος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐδοκίμασεν ἓνα θάνατον βίαιον, παράλογον, ἐναντίον καὶ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἄλλὰ σὲ λέγω, ὅτι αὐτοῦ χρει-

ζονται σχόλια περισσότερα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχω καιρὸν μῆτε τολμῶ νὰ σὲ κοιωνήσω. Καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα ὅσα σὲ εἶπα, τὰ εἶπα βιαζόμενος ἀπὸ τὴν ἀγανάκτησιν καὶ συνοχὴν τῆς καρδίας μου.

Ἦθελεν ἀπορήσῃς ἂν ἤξευρες ὅσα συλλογίζομαι ταύτην τὴν ὥραν, μὲ τὸν κάλαμον εἰς τὰς χεῖρας, καὶ μὲ τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ὁρθότατα συλλογίζεσαι ὅταν ἀποδοκιμάζῃς τὰς τοιαύτας παραλόγους θεοσεβείας, καὶ μένε πάντοτε εἰς αὐτὰς τὰς σταθεράς καὶ ἀμετακινήτους ἀρχάς, ὑπηγορευμένας ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ σφραγισθείσας ἀπὸ τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν θρησκείαν, καὶ ἂν ὅλος ὁ κόσμος ἤθελε κρίνει τὸ ἔναντίον. Ἰδοὺ ἡ ἀθλία μου ἐξαδέλφη ἐγκαταλελειμένη εἰς χρεῖαν καὶ τὰ παιδιὰ τῆς εἰς ὄρφανείαν! δὲν τολμᾶ ἡ χεῖρ μου νὰ κινήσῃ τὸν κάλαμον εἰς τὸ νὰ τὴν παρηγορήσω κατ' ἰδίαν· ὅθεν παρακαλῶ σε νὰ τὴν προσαγορεύσῃς καὶ νὰ τὴν παρηγορήσῃς ἐκ μέρους μου.

Εἰπέ τὴν νὰ αὐξήσῃ τὴν ὑπομονὴν τῆς, διὰ νὰ δείξῃ εἰς τὸν κόσμον, ὅτι ἂν ἡ ἀφροσύνη κρημνίζει οἴκους, ἡ φρόνησις τοὺς ἀνοικοδομεῖ· εἰπέ τὴν ὅτι δὲν εἶναι μόνη ἐν θλίψεσιν ἄς στρέψῃ κύκλωθεν τοὺς ὀφθαλμούς τῆς, τί ἄλλο θέλει ἰδῆ παρὰ δυστυχίας; ἀλλὰ τί τὴν λέγω νὰ ζητῇ παραδείγματα ἀλλότρια; ἂν στοχασθῇ τὴν ἰδικὴν μου κατάστασιν. Ἄν αὐτὴ εἶδε κακὰς ἡμέρας εἰς ὅλον σχεδὸν τὸ διάστημα τῆς ὑπανδρείας τῆς, ἐδοκίμασεν ὅμως καὶ καλὰς εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀγαμίας τῆς εἰς τὸν πατρικὸν τῆς οἶκον. Ἐγὼ ὁ ταλαίπωρος ἤρχισα νὰ ποτίζωμαι τὸν κρατῆρα τῆς δυστυχίας ἀπὸ σπαργάνων ὁμοῦ μὲ τὸ μητρικὸν γάλα διὰ τὰς γνωστάς εἰς αὐτὴν διχονοίας τῶν μακαρίτων μου γονέων· καὶ δύναμαι νὰ εἰπῶ, χωρὶς νὰ παροργίσω τὴν πάντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομοῦσαν Πρόνοιαν, ὅτι δὲν ἔμαθον εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς πολυμόχθου ζωῆς μου τί πρᾶγμα εἶναι ἡ εὐτυχία. Μὲ ἐπιθυμίαν νὰ παύσω τὰς

δυστυχίας μου μακρύνομαι ἀπὸ τὸν πατρικὸν οἶκον τὴν τελευταίαν ταύτην φορὰν, ἀκόντων καὶ μὴ βουλομένων μου τῶν γονέων· καὶ μὲ ὅλον τοῦτο αἱ δυστυχίαι μου δὲν ἔπαυσαν, ἀλλὰ προσπαλαίω (βεβαίωσέ τὴν) μὲ δύο φοβεροὺς καὶ ῥωμαλέους ἐχθροὺς, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων, καὶ ποίος; ὄχι κανένας Ἡρακλῆς, — ἀλλ' ἄνθρωπος (καθὼς μὲ ἠξεύρεις) λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κράσεως.

Σὲ βεβαιῶνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσιν καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν, παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον, καὶ τὸν φόβον νὰ μὲ μὴ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα. Ἀπὸ κακὴν μου τύχην δὲν ἔστειλαν οἱ κύριοι Β. τὸ συνειθισμένον ἐτήσιον εἰς τὸν διωρισμένον καιρὸν, καὶ εὐρέθην εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον μὲ πέντε μόνον γρόσια. Ἄφῃνω σε νὰ συλλογισθῆς ποία δύναμις θεραπείας, ποία ἐλπίς σωτηρίας μένει εἰς ἓνα νοσοῦντα, ὅταν εὐρίσκεται εἰς τοιαύτην ἀμηχανίαν. Αὐτὰ παρακαλῶ νὰ τὴν εἰπῆς ἀπὸ μέρος μου.

9.

Ἐκ Μοντελλίου τῆ 15 Ἰανουαρίου 1788.

Ἀπὸ τὴν μεγάλην ἡδονὴν, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασας διὰ τὸν νέον μου τίτλον, συμπεραίνω (καὶ εἶναι βέβαια πιθανόν) ὅτι μὲ ἀγαπᾶς ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως στοχάζομαι, μήπως αἴτιον τῆς τοιαύτης ἡδονῆς σου ἐστάθη ἡ φιλαυτία σου, καὶ ἐχάρης ὄχι ὅτι ἐτιμήθην ἐγὼ, ἀλλὰ διότι ἐπληρώθη ἡ προφητεία σου. Ὅπως ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἐγὼ, φίλε μου σὲ εὐχαριστῶ ἐκ βᾶθους ψυχῆς μου διὰ τὴν πρὸς ἐμέ σου εὐνοίαν ἀλλὰ μὲ συνθήκην ὅμως τοῦ νὰ μὴν προφητεύῃς πλέον· διότι σὲ βεβαιῶνω, ὅτι ἂν ἄλλην φορὰν ἀποτολήσῃς νὰ μαντεύσῃς τὰ μέλλοντα,

προτιμῶ νὰ μείνω, ὡς εἶμαι, οὐδενὸς ἄξιος, ἀπὸ τὸ νὰ λάβω καὶ αὐτὴν τῆς Γαλλίας τὴν βασιλείαν.

Ἡ κακὴ μου τύχη καὶ σὲ ἤλθεν ἢ ἐπιστολὴ μου τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς σου! τὸ ὁποῖον ἐγώ, ἀφοῦ ἐχωρίσθημεν ἀπ' ἀλλήλων, πάντοτε ἐπίτηδες ἔφευγον, γράφων τὰς ἐπιστολάς μου εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἔρχονται ἢ πολλῶ πρότερον, ἢ πολλῶ κατόπιν τῆς ἑορτῆς σου· ἤξεύρω καλῶτατα ποῖος εἶσαι φυσικά, καὶ ποῖος γίνεσαι τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς σου. Αὐτὸς ὁ ἅγιος Δημήτριος μὲ ὄλην τὴν στρατιωτικὴν ἀνδρείαν, καὶ μὲ τὸν ἵππον του τὸν γενναῖον, ποτὲ τόσον δὲν ἐφρυάχθη, ὅσον ἡ λογιότης σου φρυάττεσαι καὶ κομπάζεις τὴν ἡμέραν ἐκείνην· πόσῳ μᾶλλον ἔχων καὶ ἐπιστολὴν τοῦ φίλου σου πρόσφατον εἰς τὰς χεῖρας! φαίνεται με νὰ σὲ βλέπω μὲ τὸ τζιμποῦκι εἰς τὸ στόμα, περικυκλωμένον ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους τζιμπουκοφοροῦντας ὡσαύτως, εἰς μίαν ὀμίχλην πυκνοτάτην καπνοῦ ἀναβαίνουσαν ἀπὸ τοὺς λουλάδες, καὶ καταμαυρίζουσαν τὸ στέγωμα τῆς οἰκίας, δημηγοροῦντα, ἀναγινώσκοντα, ἀγαλλιώμενον ἐπὶ τοῖς παροῦσι, προλέγοντα τὰ μέλλοντα. Αὕτη, ἀδελφέ μου, εἶναι μία ἀληθὴς κωμῶδια, εἰς τὴν ὁποίαν κωμῶδεις τὸν φίλον σου, νομίζων ὅτι τὸν ἐπαινεῖς. Κάμε το διὰ τὴν ἀγάπην ἡμῶν! φίλε μου, ἄλλην φορὰν μὴν ἀναγινώσκεις τὰς ἐπιστολάς μου τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς σου· ἄλλο δὲν ἔλλειψε παρὰ νὰ τὴν τονίσῃς καὶ νὰ τὴν ψάλλῃς ἐπ' ἐκκλησίας εἰς τὸν ὄρθρον, ἀντὶ τοῦ πολυελαίου· αὐτὸ βέβαια ἤθελεν ἦτο πολὺ κωμικώτερον.

Εἶδον καὶ τὰ ὅσα ἐδοκίμασας διὰ τὸ ὠρολόγιον, ὅσα εἶπας τὸν μεσίτην, ὅσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὠρολογᾶ διὰ νὰ τὸ καθάρισῃ, τοὺς ἐδικούς σου διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃς ἀπὸ τοῦ ὠρολογᾶ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὠρολογᾶν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν

συμπάσχω, μήτε σὲ λυποῦμαι παντάπασι, ὅτι εἶναι ἐκούσια, καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιασθῆς μήτε Θεόν, μήτε τύχην. Ἀφοῦ τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχὲς ὠρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἤξεύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμίων, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσῃς ἀπ' αὐτὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ζωοτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εὐρέθη ἀκόμη τις νὰ σὲ δώσῃ τοῦλάχιστον χίλια γρόσια.

Συμπάσχω ὁμως καὶ συλλυποῦμαι πολλὰ διὰ τὰ ἀληθινὰ σου βάσανα, διὰ τὴν μείωσιν τοῦ μισθοῦ σου, διὰ τὴν φαμίλιάν σου, διὰ τὸ ἀδύνατον τοῦ νὰ ἐξισώσῃς τὰ κέρδη μὲ τὰς δαπάνας σου· ὑπομονή, φίλε μου, χρειάζεται καὶ πεποίθησις εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ· αὐτὸς μόνος εἶναι ὁ ἀληθὴς φίλος καὶ προστάτης τῶν ἀδικουμένων, ὅταν οὗτοι δὲν γογγύζουσι· αὐτὸς ὑψοῖ τὰ ταπεινά, καὶ κρημνίζει τὰ ὑψηλά· «νεώτερος ἐγενόμην, καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους». Λόγια θαυμαστά, τὰ ὁποῖα ἐπροτίμησα πάντοτε ἀπὸ ὅσα εἶπεν ὁ Δαβίδ. Ἦθελε σὲ εἰπῶ καὶ ἄλλα πολλά, ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴν ἔλθῃ πάλιν ἡ ἐπιστολὴ μου εἰς ἑορτὴν κανενὸς παιδιοῦ σου, ἢ τῆς συζύγου σου, τὴν ὁποίαν ἤδιστα προσαγορεύω.

Δὲν ἤξεύρω ποῖαν αἰτίαν εἶχες νὰ ὑποπτευθῆς φθοροῦντα τὸν Γερμανὸν συγγραφέα τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον μετέφρασα· δὲν εἶναι, ἀδελφέ μου, οὗτοι τοιοῦτοι· ὄχι ὅτι δὲν εὐρίσκονται ἐδῶ φθονεροί, ὅλαι αἱ κακίαι ὅσαι ἐπιπολάζουσιν αὐτοῦ, εὐρίσκονται καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ εἰς Ἀφρικὴν, καὶ πανταχοῦ ὅπου εἶναι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐδῶ αἱ κακίαι δὲν εἶναι τόσον βλαβεραί, ὅσον αὐτοῦ, διότι εἶναι χαλινωμένοι, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως ἀπὸ τὴν σοφίαν καὶ φρόνησιν. Οἱ ταλαίπωροι ὁμογενεῖς μας, ἀπολέσαντες μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν σοφίαν, ἂν ἦναι καλοί, ἢ ἀρετῆ των εἶναι, χωρὶς φῶς, διότι εἶναι ἀκατήχητοι

καὶ αὐτὴν των τὴν πίστιν, ἂν ἐξ ἀτυχίας γεννηθῶσι κακοί, φέρονται ἀκράτητοι εἰς ὅλα τὰ δεινά, διότι ἔχουσι χαλινόν, μήτε τῆς θρησκείας, τὴν ὁποίαν ἀγνοοῦσι, μήτε τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ποτὲ δὲν ἐσυμβουλευθήσαν.

Ἐλυπήθην πολλὰ, ὅτι δὲν ἐγνώρισας αὐτοῦ τὸν φίλον μου τὸν Ἀκαδημικὸν τοῦ Παρισίου, ἄνδρα πλήρη σοφίας καὶ συνέσεως. Ἡξεύρει, φίλε μου, μόνος αὐτὸς περισσότερα ἑλληνικά, ἀφ' ὅσα ἡξεύρουσιν ἕκατὸν Ἕλληνας τοῦ Λεβάντε, χωρὶς νὰ ἀριθμήσω τὰς λοιπὰς διαλέκτους καὶ ἐπιστήμας, καὶ μὲ ὅλον τοῦτο ταπεινοφρονεῖ ὡς νὰ μὴν ἤξευρε τίποτε. Τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα ἔλαβον ἐπιστολὴν σου, πλήρη φιλίας εἰλικρινοῦς· μὲ προσκαλεῖ, φίλε μου, νὰ υπάγω εἰς τὸ Παρίσιον· τί λέγεις; μὲ συμβουλεύεις νὰ τὸ κάμω ἢ ὄχι; τὸ Παρίσιον εἶναι καὶ λογίζεται τὴν σήμερον αἰ Ἀθῆναι τῆς Εὐρώπης. Ἡξεύρεις εἰς ποῖαν ὑπόληψιν εἶχον οἱ πρόγονοί μας (ἀλλοίμονον εἰς ἡμᾶς! ἀποτολμῶμεν ἀκόμη νὰ τοὺς ὀνομάζωμεν προγόνους, τῶν ὁποίων δὲν ἐκληρονομήσαμεν τίποτε!) τὰς Ἀθῆνας;

Εἰ μὴ τεθέασαι τὰς Ἀθῆνας, στέλεχος εἶ'

Εἰ δὲ τεθέασαι μὲν, μὴ τεθήρῃσαι δ' ὄνος·

Εἰ δ' εὐαρεστῶν ἀποτρέχεις Κανθήλιος.

Αὐτὸς, φίλε μου, ὁ σοφὸς φίλος μου δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον, ἀλλ' εἰς ὀλίγον διάστημα καιροῦ, ὅσον διέτριψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔμαθε καὶ τὴν νῦν πεζὴν τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον, καὶ μὲ παρακαλεῖ νὰ τὸν γράφω εἰς τὸ ἐξῆς Ῥωμαϊστί. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἀπέκτησα ταύτας τὰς ἡμέρας ἕνα φίλον λογιώτατον, εὐγενέστατον καὶ πανιερώτατον· καὶ ἰδοὺ τίνι τρόπῳ. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀγάθης. Ἡξεύρεις ὅτι ἡ Ἀγάθη εὐρίσκεται εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ὅτι εἶναι πλησίον τοῦ Μονπελλίου, καθὼς εἶναι ἡ Μαγνησία μὲ τὴν Σμύρνην. Ἴσως ἀγνοεῖς ὅτι ἐδῶ οἱ ἀρχιερεῖς εἶναι ὄχι μόνον κοινῶς λόγιοι

ἀλλὰ καὶ εὐγενεῖς, ἴγουν ἀπὸ τὰ πρῶτα γένη τῆς βασιλείας· αὐτὸς λοιπὸν ὁ τῆς Ἀγάθης Ἀρχιερεὺς, λογιώτατος ὡς οὐδεὶς ἄλλος, ἐπιστήμων τῆς ἑλληνικῆς, τῆς ἑβραϊκῆς, τῆς χαλδαϊκῆς καὶ ἄλλων πολλῶν διαλέκτων, εὐγενὴς ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα γένη τῆς Γαλλίας, (διότι ὁ ἐξάδελφός του εἶναι Δούξ,) μέλος τῆς ἐν Παρισίοις φιλολογικῆς Ἀκαδημίας, ἀρχὼν ἐπιφανῆς καὶ λαμπρότατος, εὐρέθη κατὰ τύχην εἰς ἕνα λαμπρὸν οἶκον τῆς παρουσίας πόλεως, ὅπου ἐγὼ συνειθίζω νὰ υπάγω πολλάκις· ὁ οἰκοδεσπότης ἀπὸ καλωσύνης του καὶ εὐνοίαν εἰς ἐμέ, τὸν ἐλάλησε περὶ ἐμοῦ πολλὰ, προσθέτων ὅτι εὐρίσκομαι εἰς κορισπονδέντζαν μὲ δύο Ἀκαδημιακοὺς τοῦ Παρισίου· ὁ Ἀγάθης δὲν χάνει καιρὸν, ἀλλ' ἐρωτᾷ τὴν κατοικίαν μου, καὶ ἔρχεται εὐθὺς εἰς τὸν οἶκόν μου μὲ ὄλην του τὴν δορυφορίαν.

Ἐγὼ ὅλος ἐκστατικὸς εἰς τοιαύτην ἀνέλπιστον ἐπίσκεψιν, τὸ καταρχὰς ἐνόμισα ὅτι ἠπατήθη καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὴν κάμεράν μου, μὴ θέλων· δὲν τὸν ἐγνώριζα, δὲν εἶχε τὸν ἰδῶ ποτὲ, ἀγκαλὰ εἶχεν ἀκούσω τὴν φῆμιν του· τέλος πάντων διὰ νὰ μὲ ἐκβάλλῃ ἀπὸ τὴν ἀμφιβολίαν, εἶμαι, λέγει, ὁ τῆς Ἀγάθης ἐπίσκοπος, εὐρισκόμενος εἰς τὸν οἶκον ἑνὸς φίλου σου, ἤκουσα τὸ καλὸν σου ὄνομα, καὶ ἦλθον διὰ νὰ σὲ γνωρίσω αὐτοφεί· καὶ αὐτὰ τὰ λόγια, ἀδελφέ μου, ἐξῆλθον ἀπὸ τὸ στόμα του μὲ μίαν γλυκύτητα, μὲ μίαν ἀφέλειαν, μὲ μίαν ταπεινοφροσύνην ἀνεκδιήγητον. Ἐκάθησε λοιπὸν μετ' ἐμοῦ μίαν ἡμισυ σχεδὸν ὥραν· ἐλάλησαμεν πολλὰ καὶ περὶ πολλῶν τὸν ἔδωκα τὴν θέσιν μου, καὶ ἐν ἐξεμπλάριον ἀπὸ τὸ νεωστὶ μεταφρασθὲν βιβλίον· ἔπειτα ἔπεσεν ὁ λόγος περὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων· τί ἦτον τότε καλὰ νὰ κάμω; μὲ ὅλον ὅτι εἶσαι προφήτης, τοῦτο βέβαια δὲν θέλει ποτὲ τὸ μαντεύσης· ἀνοίγω τὸ κιβώτιόν μου, ἐκβάλλω ἐν ἐξεμπλάριον τῆς Κατηχήσεως τοῦ Μόσχας, καὶ ἐν ἕτερον τῆς Συνόψεως, καὶ τὸν τὰ ἐγχειρίζω· αὐτὸς τὰ ἐδέχθη

εὐμενέστατα, καὶ μὲ μίαν φιλοφροσύνην μεμιγμένην μὲ ἀπορίαν· καὶ οὕτως ἔφυγεν εὐχαριστημένος κατὰ πολλά, παρακαλῶν μὲ νὰ ὑπάγω συχνὰ πρὸς αὐτόν, τὸ ὅποιον καὶ ἔκαμα. Τανῦν ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Ἴσως σὲ φανῆ παραδόξον, ὅτι τὸν ἐπρόσφερα Κατήχησιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται καὶ τινα ἐναντία κατὰ τῶν Δυτικῶν· ἀλλὰ δὲν ἤθελεν ἀπορήσῃς, ἀν ἐγνώριζες τοὺς σοφοὺς τῆς Εὐρώπης.

Ἀδελφέ, δὲν εὐκαιρῶ παντάπασιν ὁ ταλαίπωρος, καὶ θέλει τὸ συμπεράνης ἀπὸ τῶν ἀθλιῶν μου χαρακτήρα καὶ ἀπὸ τὸ ὕφος τῶν ἐπιστολῶν μου· γράφω τὰς ἐπιστολάς μου τὴν νύκτα, καὶ τὸ πρωῒ, ὅταν τὰς ἀναγινώσκω, ἐντρέπομαι τὴν ἀθλιότητα, μὲ ὄλον ὅτι ἡ λογιότης σου ἀπὸ ἄκραν σου καλοκαγαθίαν τὰς εὐρίσκεις καλὰς. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ ἐπιστολῶν ὁ λόγος, μὲ συγχωρεῖς νὰ σὲ ἐλέγξω ὀλίγον, ὅτι δὲν ἐδιόρθωσας ἀκόμη τὸ ὕφος σου, καθὼς ἔπρεπε· μὲ ὄλον ὅτι (σὲ λέγω τὴν ἀλήθειαν) γράφεις πολλῶ καλλιώτερον ἀπὸ πολλοὺς σπουδαίους, ἢ τοιοῦτους νομιζομένους· ἀν εἶχες ὅμως περισσοτέραν προσοχήν, ἀν δὲν εἶχες τοσαύτας ἀσχολίας τῆς ἑορτῆς σου, τῆς ἑορτῆς τῶν τέκνων σου, τῆς συζύγου σου, τῶν γειτόνων σου, τῶν φίλων σου, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὅλης τῆς πόλεως, πλὴν τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑβραίων, ἤθελε γράφεις ἀσυγκρίτως ὀρθότερα· δὲν εἶναι ὁ λόγος μου μόνον περὶ τῆς ὀρθογραφίας, ἀλλὰ τὸ ἀξιολογώτερον περὶ τοῦ ὕφους. Ὅχι φίλε μου, ὅτι φαντάζομαι νὰ γράφω καλὰ, καθὼς νομίζεις, ἀλλ' ὅτι ἐκοπίασα περισσότερο ἀπὸ τὴν λογιότητά σου καὶ διὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ διὰ τὴν σημερινὴν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον.

Ἐλπίζω ὅτι δὲν θέλει σὲ κακοφανεῖ ἢ τὸλμη τὴν ὁποίαν ἔλαβον νὰ σὲ διορθώσω. Ἄμποτε νὰ εἶχον καὶ ἐγὼ κἀνένα

φίλον διορθωτὴν τῶν ἰδικῶν μου μεγάλων καὶ πολυαριθμῶν σφαλμάτων! μὲ ὄλον τοῦτο μὴν ἀπελπισθῆς καὶ μὴ νομίσης ὅτι τὸ πρᾶγμα χρειάζεται πολλοὺς κόπους· σὲ βεβαιώνω χωρὶς μετριάσματα, ὅτι τὸ ὕφος σου καλλύνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ αὐτὸ βλέπων ἠθέλησα νὰ σὲ δώσω νύξιν νὰ τὸ καλλωπίσης ἀκόμη περισσότερο. Ἄν εἶχον καιρὸν, ἤθελε σὲ γράψω μίαν γραμματικὴν ὁλόκληρον, καὶ τότε δὲν εἶχες πλέον χρεῖαν ἐμοῦ, μήτε ἤθελε παραπονεῖσθαι ὅτι δὲν καταλαμβάνεις τὰ συγγράμματά μου. Ἄν ἤξευρες, φίλε, πόσον ἐγὼ λυποῦμαι, καὶ πόσον ἀτυχίαν νομίζω, νὰ κοπιᾶζω διὰ τοὺς ἀλλοτρίους, εἰς καιρὸν ὅταν ἦτον δυνατὸν καὶ δίκαιον νὰ προσφέρω τὰς ἀπαρχὰς τῶν κόπων μου εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μου, ἀν οἱ ὁμογενεῖς εἶχον ζῆλον ἀληθῆ τοῦ καλοῦ, καὶ ἀν ἤξευρον πόθεν ἔπρεπε νὰ κάμωσι τὴν ἀρχὴν· μὲ ὄλον τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἀπελπίζωμεθα. Ἀλλάχ - κερίμ! λέγω καὶ ἐγὼ, ἐπειδὴ τὸ μεταχειρίζεσαι καὶ ἡ λογιότης σου, λησμονήσας ὡς φαίνεται, ὅτι ἡ γλῶσσά σου ἔχει τὸ ἔχει ὁ Θεός! πολλὰ ἡδύτερον εἰς τὴν ἀκοὴν ἀπὸ τὸ τρισδάβαρον Ἀλλάχ - κερίμ!

Πρόσμενε πράγματα μεγάλα καὶ παράδοξα· ὅπως ἀν συμβῆ τὸ πρᾶγμα, φαίνεται ἀδύνατον εἰς τὸν ὀλίγον μου νοῦν τὸ νὰ μὴ συμβῆ καμμία μεταβολή.

Ἐρρωσο καὶ γίνου φρόνιμος ὡς ὁ ὄφις, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ εἰσι διὰ πολλὰς αἰτίας.

10.

Ἐκ Μοντελλίου 13 Ἀπριλίου 1788.

Ἡξεύρεις καλῶτατα ὅτι ἡ Ἰσπανία συνεκρότησε πρὸ χρόνων τινῶν φιλίαν μὲ τὴν Πόρταν· ἡξεύρεις ὅτι ἡ Πόρτα ἔπεμψε περὶ τοῦτου πρέσβυν εἰς Μαδρίτιον, ἡξεύρεις ἴσως ὅτι αὐτὸς ὁ πρέ-

σβυς ἐκίνησεν ἤδη ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἀλλὰ δὲν ἤξεύρεις (νομίζω) τὸν βαρβαροχονδροειδέστατον καὶ ὑπερήφανον τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον αὐτὸς ὁ πρέσβυς ἐφέρθη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας· εἶναι νόστιμον καὶ περιεργείας ἄξιον· εἶναι, φίλε μου, συνήθεια, ὅταν ἕνας πρέσβυς ἀποδημῇ ἀπὸ τὴν μητρόπολιν πρὸς τὴν ὁποῖαν ἐπέμφθη, νὰ ἀποχαιρετῇ τὸν βασιλέα. Ἐξήτησε λοιπὸν ὁ βάρβαρος τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν ἀπὸ τὸν βασιλέα, διὰ νὰ ὑπάγῃ μετὰ δορυφορίας καὶ λαμπρᾶς παρατάξεως (καθὼς εἶναι συνήθεια εἰς τὴν τελευταίαν ἐπίσκεψιν· τοῦ ἐδόθη ἡ ἡμέρα, τοῦ ἐδόθη ἡ ὥρα· ὁ βασιλεὺς ἐπὶ θρόνου περικυκλωμένος ἀπὸ ὄλην τὴν βασιλικὴν φαμηλίαν, ἀπὸ τοὺς μεγιστᾶνας ὄλους, προσμένει τὸν τζελεμπῆ· ὁ τζελεμπῆς δὲν φαίνεται ὄλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν· μήτε καταδέχεται νὰ δώσῃ κἄν εἶδησιν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς αἰτίας, διὰ τὴν ὁποῖαν ἐμποδίσθη νὰ κάμῃ τὸ χρέος του. Ἀφίνω σε νὰ λογιᾶσῃς, φίλε μου, τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἀγανάκτησιν· πνέων ἀπειλῆς καὶ θυμοῦ γράφει εὐθὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν παραπονούμενος διὰ τοιοῦτον ἀσυνείθιστον καὶ χωρὶς παραδείγματος περιφρονητικὸν ἔργον τοῦ πρέσβευτος· ὁ καλὸς σου Μουσουλμάνος μόλις κατεδέχθη τῇ ἐπαύριον νὰ μηνύσῃ τὸν βασιλέα, ὅτι ἡ βροχὴ τῆς χθεςινῆς ἡμέρας, τὴν ὁποῖαν φοβεῖται πολλὰ, τὸν ἐμπόδισεν ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν· μανθάνων ἔπειτα ὅμως ὅτι εἶχε γράψῃ κατ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, ἐταπεινώθη ὁ ἀλαζῶν πρέσβυς, προσέπεσε κράζων τὸ σῶσον ἐλέησον, καὶ μετὰ βίας ἐμείλιξε τὸν βασιλέα καὶ τὸν κατέπεισε νὰ μὴ πέμψῃ τὰς ἐπιστολάς. Τί λέγεις, φίλε μου; ἂν μετὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ὄνειδη, τὰ ὁποῖα ἔλαβον καὶ λαμβάνουσι καθ' ἑκάστην οἱ Εὐρωπαῖοι ἀπ' αὐτὸ τὸ ὑπερήφανον γένος, ζητοῦσιν ἀκόμη καὶ προθυμοῦνται νὰ ἐμποδίσωσι τὴν πτώσιν του, ποῦ ἔμεινεν πλέον ἢ σοφία καὶ φρόνησις των;

Ἐκ Παρισίων, 15 Σεπτεμβρίου 1788.

Ἀπὸ τὰς 24 Μαΐου εὐρίσκομαι λοιπὸν εἰς τὴν ἐπιφανεστάτην πόλιν τῶν Παρισίων, εἰς τὴν κατοικίαν πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν εἰς τὰς νέας Ἀθήνας· παραστήσων εἰς τὸν νοῦν σου μίαν πόλιν μεγαλητέραν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, περιέχουσαν ὀκτακοσίας χιλιάδας ἀνθρώπων, πλῆθος Ἀκαδημιῶν διαφόρων, πλῆθος δημοσίων βιβλιοθηκῶν, πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ πᾶσαν τέχνην εἰς τελειότητα, πλῆθος σοφωτάτων ἀνδρῶν διεσπαρμένων εἰς ὄλην τὴν πόλιν, εἰς τὰς πλατείας, εἰς τοὺς φόρους, εἰς τοὺς καφενέδες, ὅπου εὐρίσκεις πάσας εἰδήσεις πολιτικὰς, καὶ φιλολογικὰς ἐφημερίδας, γαζέτας, εἰς γερμανικὴν, ἀγγλικὴν, γαλλικὴν, εἰς πᾶσαν ἐν ἐνὶ λόγῳ διάλεκτον, στοχάσου λέγω τὰς περισσοτέρας πλατείας καὶ ρύμας τῆς πόλεως οὕτω πολυπληθεῖς, καθὼς εἶναι τὸ τρίστρατον αὐτοῦ τὴν κυριακὴν τὸ πρωτὶ, ὅταν ἀπολύωσι συνάμα αἱ δύο ἐκκλησίαι, πρόσθετες εἰς αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν πεζῶν, ἄλλο πλῆθος ὀχουμένων εἰς τὰς ἀμάξας, καὶ τρέχοντας ἔνθεν κακῆθεν με τσοσάτην ὀρμήν, ὥστε μόλις φθάνεις νὰ φύγῃς τὸν κίνδυνον τῆς καταπατήσεως· τοιοῦτον εἶναι, φίλε μου, τὸ Παρίσιον.

Αὐτὰ, φίλε μου, προξενούσι μεγάλην ἐκπληξιν εἰς καθένα, ἀλλὰ δι' ἕνα Ἕλληνα, ὅστις ἤξεύρει ὅτι πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν οἱ πρόγονοί του εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε φθάσωσιν εἰς τὸν αὐτὸν (καὶ ἴσως ἀνώτερον) βαθμὸν τῆς σοφίας, μετὰ τὴν ἐκπληξιν σμίγεται καὶ μελαγχολία· ὅταν ὅμως προσεπισυλλογισθῇ, ὅτι τὰ τοσαῦτα καλά, ὅχι μόνον ἀπέπησαν τὴν σήμερον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἀντεισῆχθησαν ἀντ' αὐτῶν μύρια κακά, ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἐβασίλευαν οἱ σοφώτατοι νόμοι τοῦ Σόλωνος, (τοῦ ὁποίου, φίλε μου, τὸ ὄνομα ἤκουσα πολλάκις τοὺς ἐνταῦθα σοφοὺς νὰ

τὸ προφέρωσι μὲ ἓνα εἶδος λατρείας, δυναστεύει τὴν σήμερον ἢ ἀμάθεια, ἢ κακία, ἢ βία, τὸ ζορπαλίκι, ἢ αὐθάδεια καὶ ἢ ἀναισχυντία... Ὅταν λέγω, ὁ δυστυχῆς Ἕλληνας, βλέπων ταῦτα, συλλογισθῆ ἑκεῖνα, τότε, φίλε μου, ἡ μελαγχολία μεταβάλλεται εἰς ἀγανάκτησιν καὶ εἰς ἀπόγνωσιν.

Εἶχον καὶ πρὶν νὰ ἔλθω, ἀπέκτησα καὶ μετὰ τὸν ἐρχομὸν μου πολλοὺς σοφοὺς φίλους, μάλιστα ἐκ τῆς φιλολογικῆς Ἀκαδημίας, ἀνθρώπους ὄχι μόνον ἐπιστήμονας, ἀλλὰ καὶ χρηστοθήεις καὶ φρονίμους τῶν πραγμάτων κριτάς, οἱ ὅποιοι οἰκτεῖρουσι τὴν σημερινὴν τοῦ γένους κατάστασιν. Δὲν εἶναι ὅμως ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι τοιοῦτοι· ἔχομεν καὶ πολλοὺς ἐχθροὺς, οἱ ὅποιοι ἀποδίδουσι τὸ σφάλμα τῆς δυστυχίας ταύτης εἰς ἡμᾶς, καὶ ἴσως δὲν ἔχουσι τόσον ἄδικον. Ἐπρεπεν ὅμως νὰ ἴηαι μετριώτεροι εἰς τὰς κρίσεις των, ἐνθυμούμενοι μάλιστα τὸ σοφὸν παράγγελμα ἐνὸς τῶν ἐπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, «κειμένῳ μὴ ἐπέμβαινε»· αὐτοὶ φίλε μου, ὄχι μόνον δὲν μᾶς δίδουσι χεῖρα βοηθείας, διὰ νὰ μᾶς ἀναστήσωσιν ἀπ' αὐτὴν τὴν φοβερὰν πτώσιν, ἀλλὰ ζητοῦσι παντοίους τρόπους διὰ νὰ ἐμποδίσωσι καὶ τὴν παρὰ τῶν ἄλλων βοήθειαν, κηρύττοντες ἀναιδῶς εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ὅτι ὁ παρὰ τῶν δύο Αὐτοκρατόρων πόλεμος εἶναι ἄδικος, καὶ ὅτι οἱ Ὄθωμανοὶ εἶναι ἓνα χρησιμώτατον ἔθνος, τὸ ὅποιον εἶναι ἄξιον βοηθείας καὶ πρέπει νὰ βοηθηθῆ παρὰ τῶν λοιπῶν βασιλέων.

12.

Ἐκ Παρισίων, Σεπτεμβρίου 8, 1789.

Ἄς εἴπωμεν νῦν ὀλίγα καὶ περὶ τῶν ἐνταῦθα πολυθρυλῆτων συμβάντων. Ἔως τώρα αὐτοῦ πρέπει νὰ τὰ ἠκούσατε καὶ ἐγὼ εὐρίσκομαι πολλὰ ἀπησχολημένος διὰ νὰ περιγράψω

τοιαῦτα πράγματα· μ' ὄλον τοῦτο, διὰ νὰ μὴν ἀδημονῆς κατ' ἐμοῦ, διὰ νὰ μὴ κραυγάζης καὶ σχίζης τὰ ἱμάτιά σου ὡς ἐπιλεηθρῆμένος, καὶ παντάπασιν ἡμεληθρῆμένος ὑπ' ἐμοῦ, ἀνάγκη εἶναι νὰ μωρολογήσω ὀλίγον.

Ἐξευρε λοιπὸν, πρωτοψάλτα, ὅτι διὰ τὸ νὰ ὑπέπεσεν ἡ παρούσα βασιλεῖα τῆς Γαλλίας εἰς βαρύτατα χρέη, τὰ μὲν ἀπὸ τοὺς παρελθόντας πολέμους, τὰ δὲ περισσότερα, καθὼς λέγουσιν, ἀπὸ τὴν διαρπαγὴν καὶ ἀσωτίαν τῶν μεγιστάνων, καὶ τὸ πολυδάπανον μάλιστα αὐτῆς τῆς βασιλείσης καὶ τῶν ἄλλων ἀρχοντισσῶν τῆς αὐλῆς, ὅσαι τὴν ὑπηρετοῦν, ὁ βασιλεὺς μὴ δυνάμενος πλέον νὰ ἐπιφορτίσῃ τὸν λαὸν μὲ νέους φόρους, βεβαρυμένον ἤδη κατὰ πολλὰ, ἠναγκάσθη νὰ συναθροίσῃ κοινὴν τοῦ γένους συνέλευσιν, διὰ νὰ εὕρῃ θεραπείαν εἰς αὐτὴν τὴν πληγὴν. Ἐπεμψε λοιπὸν ἐκάστη ἐπαρχία, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐκάστη πόλις καὶ κώμη, αἵρετοὺς πρέσβεις εἰς Βερσαλίαν, κεκλημένους ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀνακτα, χιλίους διακοσίους τὸν ἀριθμὸν· τουτέστι, τριακοσίους ἐκ τοῦ κλήρου, τριακοσίους ἐκ τῶν εὐγενῶν, καὶ ἑξακοσίους τοῦ τρίτου τάγματος. Τρίτον τάγμα ὀνομάζουσιν ἐδῶ τοὺς μὴ εὐγενεῖς λαϊκοὺς, δεῦτερον τῶν εὐγενῶν, καὶ πρῶτον τοῦ κλήρου.

Αὐτοὶ, καθὼς εἶπα, συνήχθησαν εἰς Βερσαλίαν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαΐου μηνός. Καὶ ὁ ἀναξ καὶ οἱ περὶ τὸν ἀνακτα τοὺς ἐσύναξαν διὰ νὰ εὕρωσι πόρον ἀργυρίου, μὴν ὑποπεύοντες ἄλλο τι περισσότερον· ἀλλὰ τὸ τρίτον τάγμα ἠθέλησεν ὄχι μόνον νὰ θεραπεύσῃ τὴν παρούσαν νόσον, ἀλλὰ νὰ ἐμποδίσῃ ἀκόμη καὶ τὴν ὑποστροφὴν τῆς νόσου. Αὐτὸ διὰ νὰ γένη, ἀνάγκη ἦτο νὰ βάλωσιν οἰκονομίαν εἰς τὰς δαπάνας τῆς αὐλῆς, νὰ ἀνατρέψωσι πολλὰ ἄδικα προνόμια καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν, ἀναγκάζοντές τους νὰ πληρῶνωσι καὶ αὐτοὶ ἕκαστος κατ' ἀναλογίαν τῶν ὑπαρχόντων του, ὡς τὸ τρίτον τάγμα. Ὁ κληρὸς

καὶ οἱ εὐγενεῖς ἰσχυρογνώμησαν, καὶ οἱ αὐλικοὶ συνεβούλευσαν, καθὼς λέγουσι, τὸν βασιλέα νὰ διαλύσῃ τὴν σύνοδον αὐτὸ ὅμως μὴ δυνάμενον νὰ γένη χωρὶς νὰ προξενήσῃ θόρυβον εἰς ὅλην τὴν βασιλείαν, καὶ μάλιστα εἰς τὸ Παρίσιον, ἔκαμαν νὰ ἔλθῃ τριάκοντα χιλιάδες στράτευμα εἰς Βερσαλίαν, διὰ νὰ εὐρίσκωνται ἔτοιμοι, ἂν ἀκολουθήσῃ καμμία ἐπανάστασις, νὰ τὴν πνίξωσιν εἰς αὐτὰ τὰ σπάργανα· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔλαθεν ἔκθασιν τὴν ἐλπίζομένην καὶ ποθουμένην.

Ἦτον, ἀδελφέ μου, δωδεκάτῃ τοῦ Ἰουλίου μηνός, ἡμέρα Κυριακὴ, πρὸς τὸ ἑσπέρας· ὄλος ὁ κόσμος ἦτον εἰς περιδιάθασιν εἰς τὸν βασιλικὸν κήπον, ὀνομαζόμενον Κεραμεικόν, ὅστις εἶναι εἰς τὴν ἄκραν τῆς πόλεως τοῦ Παρισίου. Εἰς αὐτὸν τὸν κήπον εὐρέθη καὶ ἐγὼ μὲ ἓνα φίλον. Ἀκούομεν ἐξαίφνης κτύπους πιστολῶν καὶ τουφεκιῶν· ἐρωτᾷ ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐξεύρει νὰ εἴπῃ τί εἶναι. Τρέχουσιν ὄλος ὁ λαός, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, πρὸς τὰ τελευταῖα ὄρια τοῦ κήπου μετὰ θορύβου, καὶ τί βλέπομεν; πλῆθος στρατιωτῶν ἀπεσταλμένων ἀπὸ Βερσαλίαν, καὶ ἤρχετο κατὰ τοῦ Παρισίου, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπανάστασιν, τὴν ὁποίαν ὑποπτεύοντο, ὅτι ἔμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἐπαύριον, ἤγουν τὴν δευτέραν· ἐπειδὴ τὴν δευτέραν ἦτο (καθὼς τώρα στοχάζονται) ὁ σκοπὸς τῶν νὰ διαλύσωσι τὴν σύνοδον, καὶ ἂν ἡ σύνοδος ἐναντιοῦτο, τοὺς μὲν νὰ θανατώσωσι, τοὺς δὲ νὰ ἐξορίσωσι, κτλ. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ ἦτον ὁ πρίγκιψ Λαμβέσκιος· αὐτὸς ἂν ἐπροσφέρετο μὲ φρόνησιν, ἴσως τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπέστρεφε κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν. Ἀλλ' ἢ πρόνοια, ἢ τύχη, ἢ ὅτι ἄλλο θέλεις νὰ εἴπῃς, ἢ κεφαλὴ του δὲν εἶχεν οὔτε δραχμὴν ἐγκεφάλου.

Εὐθὺς ὅταν ἐμβῆκεν εἰς τὸν κήπον, τρέχει ὡς ἐνεργούμενος, ἔλκει τὴν μάχαιράν του, καὶ κατακόπτει τὸ πρόσωπον ἑνὸς ἀθώου καὶ ἀθλοῦ ἐξηκονταετοῦς γέροντος, ἐντίμου πολίτου,

ὅστις εὐρέθη καὶ αὐτὸς περιερχόμενος ὁ ταλαίπωρος ὁμοῦ μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τὸν κήπον. Αὐτὸ τὸ ἄσπλαγγνον ἔργον κατὰ πρώτην προσβολὴν μᾶς ἔκαμαν ὄλους νὰ πέσωμεν εἰς φυγὴν, καὶ νὰ διασκορπισθῶμεν ἕκαστος εἰς τὸν οἶκόν του. Ἐφθασε καὶ ἡ νύξ, τὴν ὁποίαν ἐπεράσαμεν μὲ μεγάλον φόβον, ἂν καὶ αὐτὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐμβῆ εἰς τὴν χώραν, ἀλλ' ἔμενεν ἔξω εἰς τὰ προάστεια. Μόλις ἐξημέρωσε, φίλε μου, καὶ ὄλοι οἱ πολῖται τοῦ Παρισίου, ὑποπτευόμενοι, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν βλέποντες πλέον φανερώς τοὺς σκοποὺς τῆς αὐλῆς, ἐξωπλίσθησαν ἕκαστος καθὼς ἠδυνήθη μὲ σκοπὸν νὰ πολεμήσωσιν, ἀλλ' ἢ ἡμέρα ὅλη ἐπέρασεν εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν. Ὁ δὲ πρίγκιψ Λαμβέσκιος, ἀκούων αὐτά, δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐμβῆ εἰς τὴν πόλιν· αὐτὴ ἡ εἰδησις μόλις ἔφθασεν εἰς Βερσαλίαν καὶ εἰς τὰς περιόικους πόλεις, καὶ ἐξωπλίσθησαν ὁμοίως ὄλος ὁ λαὸς τῆς Βερσαλίας καὶ τῶν ἄλλων πόλεων.

Ἡ αὐλή, ὁ κλήρος, καὶ οἱ εὐγενεῖς, βλέποντες αὐτά, ἤρχισαν νὰ συλλογίζονται· ἀλλ' αὐτὰ δὲν ἦσαν ἀκόμη πάρεξ ἀρχαὶ ὀδῶνων· τὴν Τρίτην, πρῶτ', βλέπει ὁ λαὸς τοῦ Παρισίου, ὅτι δὲν ἔχει ὄπλα ἀρκετὰ διὰ νὰ ἐξοπλίσῃ ὄλους τοὺς πολῖτας. Ὑπάγουσι λοιπὸν καὶ πατοῦσι τὰ βασιλικά μαγαζία, καὶ τοὺς ἀρσενάδας, καὶ ὁποῦ ἀλλαχοῦ εὐρίσκοντο ὄπλα, καὶ τὰ ἐπῆραν ὄλα, ἕως καὶ αὐτὰ τὰ κανόνια, μὲ τὰ ὁποῖα καλὰ ἐγγαστραμμένα ἐστόλισαν τὰς πλατείας καὶ ρύμας τῆς πόλεως, μὲ σκοπὸν νὰ τὰ μεταχειρισθῶσιν, ἂν ὁ Λαμβέσκιος ἔμβαιεν εἰς τὸ Παρίσιον. Καὶ ἂν αὐτὸ συνέβαινε, φίλε μου, ἤθελεν ἐκείνην τὴν ἡμέραν βεύσειν ποταμῆδὸν τὸ αἷμα· καὶ ἴσως ἤμην καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν νεκρῶν, καὶ ἡ λογιότης σου στερημένος τὴν σήμερον ἀπὸ τὴν τοσαύτην μου μωρολογίαν.

Ἄλλὰ τί συμβαίνει (ἐνθυμοῦ ὅτι εἶναι Τρίτη ἀκόμη) μετὰ τὸ γεῦμα; Ὑπάγουσιν οἱ ὀπλισμένοι πολῖται, καὶ περικυκλοῦσι

τὴν Βασιλίαν, διὰ νὰ ζητήσωσι καὶ νὰ λάβωσιν ἀπὸ τὸν ἄρχοντα καὶ ἐπιστάτην αὐτῆς ὅσα ὄπλα εὐρίσκοντο εἰς αὐτήν. Τί εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ Βασιλία; δύνασαι νὰ μὲ ἐρωτήσης εὐλόγως ἢ λογιότης σου, ὅστις δὲν ἴδες πᾶρεξ τὸ Βεζιρ Χάνισον καὶ τὸ κατηρειπωμένον καὶ κλονούμενον Βεζεστένιον. Ἡ Βασιλία εἶναι ἓνα τευχίον μικρόν, ἀλλ' ὀχυρώτατον εἰς τὰ ἄκρα τῆς πόλεως τοῦ Παρισίου, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκοδομὴ πρὸ πεντακοσίων σχεδὸν χρόνων ἔγινεν εἰς διάστημα δέκα ἐτῶν καὶ μὲ δαπάνην πολλῶν μυλλιονίων. Αὐτὴν τὴν μετεχειρίζοντο διὰ φυλακὴν, καθὼς εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταχειρίζονται τὸ Ἑπταπύργιον· ἀλλὰ φυλακὴν σκληρὰν καὶ πολλάκις ἄδικον καὶ τυραννικὴν, εἰς τρόπον ὥστε συνέβαινεν ὄχι ὀλίγας φορές, ἀν ἐκ δυστυχίας εἰς μίαν σύνοδον ἀνθρώπων ἐφευγεν ἀπὸ τὸ στόμα σου ἐξ ἀπροσεξίας κἀνένας λόγος κατὰ τῶν μινίστρων, ἀν ἔλεγες, παραδείγματος χάριν, ὅτι ὁ δεῖνα ἐπάτησε στρεβλά, νὰ γένης τὴν ἐπαύριον ἀνάρπαστος, καὶ νὰ φυλακισθῆς εἰς αὐτὴν δι' ὄλην σου τὴν ζωὴν, χωρὶς νὰ ἐξεύρη οὔτε συγγενῆς οὔτε φίλος τί ἔγινες, οὔτε νὰ ἔχῃς ἄδειαν νὰ γράψῃς ἐπιστολήν, ἢ νὰ δώσῃς τὴν εἶδησιν εἰς κανένα,....φυλακὴ, καθὼς βλέπεις, ὠραία διὰ πρωτοψάλτας.

Οἱ ὠπλισμένοι λοιπὸν βλέποντες, ὅτι ὁ ἄρχων Δελονέ (αὐτὸ ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιστάτου) δὲν ἤθελε νὰ ἀνοίξῃ τὰς πύλας τὴν ἐξίασαν ἦσαν δύο ὥραι μετὰ τὸ γεῦμα, καὶ παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα εἰς τὰς πέντε τὴν ἐπῆραν. Τὸ πρῶτον ἔργον ἐμβαινοντες εἰς τὸ κάστρον ἦτο, νὰ ἀποκεφαλίσωσι τὸν ἄθλιον Δελονέ, καὶ ἄλλον ἓνα δεύτερον ἄρχοντα μετ' αὐτόν. Ἦσαν ἐξ ὥραι, καὶ ἐκθῆκα κατὰ τὸ συνειθισμένον μου, διὰ νὰ ὑπάγω εἰς τὸν καφενὲν νὰ ἀναγνώσω τὰς Ἀγγλικὰς ἐφημερίδας· ἐπειδὴ εἰς ὄλους αὐτοὺς τοὺς θορύβους καὶ τὰς ταραχὰς μὴ νομίσης ὅτι ἐφύλαττε τὸν οἶκον· ἐξεναντίας, ἔκθαινα καθ' ἡμέραν διὰ νὰ γίνωμαι

αὐτόπτης τοιούτων φοβερῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια ἦσαν δι' ἐμέ, ὡς καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς ὄλους, καινά. Ὑπάγων λοιπὸν εἰς τὸν καφενέ, ἠπάντησα τοὺς πορθητὰς τῆς Βασιλείας συνωδευμένους μὲ τριακοσίας ἢ τετρακοσίας χιλιάδας λαοῦ, οἱ ὅποιοι περιέφεραν εἰς ὄλας τὰς ῥύμας τῆς πόλεως, ἐπάνω εἰς μακρὰ κοντάρια, (θέαμα φρικτόν!) τὰς δύο κεφαλὰς αἱματόσταγεις.

Αὐτὴ ἡ εἶδησις ἔκαμεν εὐθὺς ὄχι μόνον νὰ διασκεδασθῇ ἔνθεν κἀκεῖθεν ὄλον τὸ στράτευμα τοῦ Λαμβεσίου, τὸ ὅποιον ἦτον ἀκόμη ἐξω τοῦ Παρισίου, ἀλλὰ, φθάνουσα τὸ αὐτὸ ἐσπέρας καὶ εἰς Βερσαλίαν, κατέπληξε τόσον τὴν αὐλήν, τὸν κληρον, καὶ τοὺς εὐγενεῖς, ὥστε πρῶτον μὲν δὲν ἤθελαν νὰ πιστεῦσωσι τὴν πόρθησιν τῆς Βασιλείας, ὡς πρᾶγμα ἀδύνατον· ἔπειτα, βεβαιωθέντες διὰ δευτέρων καὶ τρίτων ταχυδρόμων καὶ αὐτὸ καὶ τὴν ἀποτομὴν τῶν κεφαλῶν, καὶ ὅτι οἱ Παρισιοὶ ἠτοιμάζοντο νὰ ὑπάγωσι τὴν ἐπαύριον εἰς αὐτὴν τὴν Βερσαλίαν, ἐκυριεύθησαν ἀπὸ τοσαύτην δειλίαν, ὥστε, καθὼς λέγουσι, τὴν νύκτα ἐκείνην, ὄλη ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια ἐκοιμήθη ὄχι εἰς τὸν συνειθισμένον κοιτῶνά του ἕκαστος, ἀλλ' εἰς ἓνα κισσικόν, τὸ ὅποιον εἶναι εἰς τὸ βασιλικὸν περιβόλιον· ὄχι ὅτι ἐκεῖ ἦσαν ἀσφαλέστεροι, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ φόβος τοὺς ἐξέστησε, καὶ δὲν ἤξευραν πλέον τί κάμνουσι. Μόλις ἐξημέρωσε, φίλε μου, καὶ Ἰπατεῖς με, πατῶ σε, τὸ τῆς παροιμίας, ἔγιναν ἄφαντοι πολλοὶ μινίστροι, δοῦκες, κόμητες, δούκισσαι, κομητίσσαι, καὶ ἄλλαι ἀρχόντισσαι ἐκ τῆς συνοδίας τῆς βασιλείσεως, καὶ πέντε πρίγκιπες τοῦ βασιλικοῦ αἵματος, ἐξ ὧν καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως ὁ Κόμης τῆς Ἀρτεσίας, καὶ ἄφησαν μόνον σχεδὸν τὸν βασιλέα μετὰ τῆς βασιλείσεως καὶ τοῦ πρεσβυτέρου του ἀδελφοῦ.

Αὐτὴ ἡ φυγὴ ἐνίσχυσε κατὰ πολλὰ, καὶ ἐθάρρυνε καὶ τοὺς πολίτας καὶ τὴν γενικὴν τοῦ ἔθνους συνέλευσιν. Ἐξ ἐναντίας ὁ βασιλεὺς, εὐρισκόμενος εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν, βλέπων καὶ τὸν

λαδὸν τῆς Βερσαλίας ἐξωπλισμένον, φοβούμενος τὰ δεινότερα, ἴσως ἀκούσας καὶ τὴν συμβουλὴν κανενὸς φρονίμου ἀνθρώπου, ἐγείρεται, πρωτοφάλαττα μου, μόνος μὲ μόνον τὸν ἀδελφόν του τὸν πρεσβύτερον, χωρὶς ὀπαδούς, χωρὶς παράταξιν, πεζὸς καὶ ὑπάγει εἰς τὴν σάλλαν, ὅπου ἦσαν συνηθροισμένοι ἡ γενικὴ συνέλευσις, κάμνει μίαν δημηγορίαν μικράν, ἀλλὰ φρόνιμον, λέγων, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ νὰ φέρῃ στρατεύματα εἰς Βερσαλίαν καὶ Παρίσιον δὲν ἦτο νὰ ταράξῃ τὴν ἡσυχίαν οὔτε τῆς συνελεύσεως, οὔτε τοῦ λαοῦ του, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νὰ φυλάξῃ καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὀφειλομένην εὐταξίαν· ὅτι κακῶς τὸν ὑπεπτεύθη ὁ λαὸς του ὡς ἄνδρα τυραννικόν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα· καὶ τέλος πάντων, ὅτι ἦλθεν εἰς τὴν συνέλευσιν διὰ ν' ἀκούσῃ τὴν συμβουλὴν τῆς συνελεύσεως, ἔτοιμος νὰ κάμῃ, ὅτι αὐτοὶ κρίνουσιν εὐλογον. Ἡ συνέλευσις τὸν ἀπεκρίθη, ὅτι, ἐπειδὴ ζητεῖ τὴν συμβουλὴν τῆς, τὸ πρῶτον ἔργον τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ κάμῃ, διὰ νὰ γαληνίσῃ τὸν λαόν, ἦτο νὰ ἀνακαλέσῃ τοὺς ἀδίκως ἐξωσθέντας καλοὺς καὶ φίλους τοῦ κοινοῦ συμφέροντος μινίστρος.

Ὅχι τοὺς φυγάδας μινίστρος ὅμως· μὴ νομίσης οὕτως. Οἱ φυγάδες (τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ σὲ εἴπω ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὸ ἐλησμόνησα) ἦσαν δύο μόνον ἡμερῶν μινίστροι· πρὸ τούτων, τὸ Σάδδατον, τὴν παραμονὴν δηλαδὴ τοῦ πρώτου θορύβου, εἶχεν ἐκβάλει τρεῖς ἢ τέσσαρας μινίστρος, μόνους τιμίους ἀνθρώπους μεταξὺ τῶν πολλῶν, καὶ αὐτό, καθὼς λέγουσι, διὰ συμβουλῆς τῆς βασιλίσσης καὶ τοῦ νεωτέρου τοῦ ἀδελφοῦ. Ἐγγράφει λοιπὸν εὐθὺς ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς κακῶς ἐξωσθέντας μινίστρος διὰ νὰ τοὺς ἀνακαλέσῃ· καὶ πέμπει ἐνταυτῷ πρέσβεις ἐξ αὐτῆς τῆς γενικῆς συνελεύσεως ἐκλελεγμένους εἰς τὸ Παρίσιον, μὲ λόγους εἰρήνης καὶ καλῶν ὑποσχέσεων, διὰ νὰ ἡσυχάσῃ τὸν λαόν· ὁ λαὸς εἰς τοῦτο τὸ ἀναμεταξὺ ἔκοψε καὶ ἄλλας τρεῖς τέσσαρας

κεφαλὰς τῇ Τετάρτῃ καὶ τῇ Πέμπτῃ ἀνθρώπων μεγάλων καὶ πλουσιωτάτων, καὶ τὰς ἐπεριτριγύρισε καὶ αὐτὰς εἰς τὴν πόλιν· καὶ ἤθελε κόψειν ἀκόμη περισσοτέρας, ἀν δὲν ἔφευγαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπόπτους, μετασχηματισθέντες ἄλλοι εἰς ἀνθρακοπώλας, καὶ ἄλλοι εἰς δούλους, διὰ νὰ μὴ γνωρισθῶσι. Καὶ αὐτὰ δὲν συνέβησαν μόνον εἰς τὸ Παρίσιον· δὲν εὐρίσκεται σχεδὸν πόλις τῆς βασιλείας, ἡ ὁποία δὲν ἔπραξε τὰ αὐτὰ, καθὼς ἐλάμβαναν τὰς εἰδήσεις τῆς Βερσαλίας καὶ Παρισίου. Κατὰ τόπους καὶ χώρας ἐθανάτωσαν πολλούς, πολλῶν εὐγενῶν παλάτια ἐκ θεμελίων ἀνεστάτῳσαν. Ὁ βασιλεὺς, ἀν καὶ ἔβλεπεν, ὅτι αὐταὶ τοῦ αἰ ὑποσχέσεις ἐπίασαν τόπον, μ' ὄλον τοῦτο, διὰ νὰ βεβαιώσῃ περισσότερον τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἰδικήν του καὶ τοῦ λαοῦ, ἔκριεν εὐλογον νὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὸ Παρίσιον, καὶ νὰ φανῇ εἰς τὸν λαόν του.

Ἴδα λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ περίεργον θέαμα, καὶ σὲ ἐνεθυμήθην ἐκείνην τὴν ὥραν, καὶ σὲ ἐπεθυμήσεν ἡ ψυχὴ μου, νὰ σὲ ἔχω πλησίον μου. Ἐμβήκεν εἰς τὸ Παρίσιον δύο ὥρας μετὰ τὸ γεῦμα τῇ Παρασκευῇ. Οἱ πολῖται ὀπλισμένοι ὑπῆγαν μίαν λεύγαν μακρὰν ἀπὸ τὸ Παρίσιον, καὶ τὸν ἐπρόσμεναν· ἡ βασίλισσα, λέγουσιν, ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐξήτησε νὰ ἔλθῃ μαζὴ του· ἀλλ' αὐτὸς δὲν τὸ ἐσυγχώρησε, φοβούμενος τὰ ἐνδεχόμενα. Καὶ βέβαια, ἀν αὐτὴ ἤρχετο ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἦτον ἴσως εἰς μέγαν κίνδυνον ἡ ζωὴ τῆς· τόσον ἦτον ὁ λαὸς παρωξυμένος κατ' αὐτῆς· καὶ ἀν δὲν τὴν ἔκαμαν τίποτε ἕως τώρα, αὐτὸ ἐστάθη χάριν τοῦ βασιλέως, τὸν ὅποιον στοχάζονται κοινῶς ὡς φυσικὰ καλὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' εὐαπάτητον ἀπὸ κακοῦς συμβούλους. Ἦλθε λοιπὸν συνωδευμένος μὲ τέσσαρας μεγαστᾶνας, ἀπὸ τοὺς εὐαρεστήσαντας εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ χωρὶς σωματοφύλακας· ἐπειδὴ οἱ Παρισιοὶ δὲν ἐσυγχώρησαν νὰ ἐμῆ εἰς τὸ Παρίσιον κἀνένας σωματοφύλαξ λέγοντες, ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ

φυλάξωσι τὸν βασιλέα των· αὐτὰ ἦσαν ἡδονικὰ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος διὰ τὸν βασιλέα, ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅμως καὶ ὑποπτα· μ' ἔβλον τοῦτο, ἡναγκάσθη νὰ παρασταθῇ οὕτω γυμνὸς πάσης βοήθειας εἰς τὸ Παρίσιον, καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τριακοσίων χιλιάδων λαοῦ ὠπλισμένου. Τὸν ἴδα εἰς τὸ ἀμάξιόν του, ὅταν ἔμβαιεν εἰς τὴν πόλιν χωρὶς ὄψιν, ἀδελφέ· τόσον ἦτο ὁ ἄνθρωπος τεταραγμένος, καὶ μὲ δίκαιον· διότι δὲν ἔβλεπε παρὰ ὠπλισμένους ἀνθρώπους, καὶ τὰς ὁδοὺς στολισμένας μὲ κανόνια. Ἐν ὅσῳ ἐπροχώρει διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ παλάτιον, ὀκτακόσαι χιλιάδες ἢ ἔννεακόσαι κατοίκων, οἱ μὲν εἰς τὰς ὁδοὺς, οἱ δὲ εἰς τὰ παράθυρα, ἐκραυγάζαν, ὅχι τὸ συνετισμένον, Ζήτω ὁ Βασιλεὺς! ἀλλά, Ζήτω τὸ ἔθνος! αὐτὸ τὸν ἔκαμε νὰ συλλογίζεται περισσότερο· καὶ ἦτο, καθὼς σὲ εἶπα, ὁ ἄνθρωπος χωρὶς ὄψιν τοῦτο τὸ ἴδα ὀφθαλμοφανῶς.

Ὅταν ἐμβῆκεν εἰς τὸ παλάτιον, λέγουσιν ὅτι δὲν ἡδυνήθη νὰ προφέρῃ οὔτε συλλαβὴν ἀφ' ὅσα ἦτο παρασκευασμένος νὰ λαλήσῃ· ἀλλ' ἐλάλησεν ἀντ' αὐτοῦ ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως, ὑποσχόμενος ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως εἰς τὸν λαόν εἰρήνην καὶ διόρθωσιν ὅλων τῶν κακῶν. Ἐπειτα ἐξῆλθε πάλιν μὲ τὴν αὐτὴν παράταξιν εἰς τὰς τέσσαρας καὶ ἡμισυ ὥρας διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βερσαλίαν καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν του, ἠκούσθη τὸ ὄνομα του ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐκραυγάζε πλέον, Ζήτω ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ ἔθνος! Ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας τὰ πράγματα εἶναι ἡσυχέστερα, ἀλλ' ὅχι παντάπασι γαληνά, ἐπειδὴ ἡ συνέλευσις καταγίνεται τῶρα εἰς νέαν νομοθεσίαν, ἣ ὁποία νομοθεσία ἀφαιρεῖ πολλὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν, κ' ἐλαττοῖ τὰ πολυάριθμα εἰσοδήματα καὶ τὴν τροφὴν τῶν πανιερωτάτων ἀρχιερέων. Ὅθεν ἀπὸ τὸ ἕν μέρος αὐτοὶ οἱ κακοευχαριστημένοι κινουσι πάντα λίθον, ἀλλὰ κρυφίως· ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ οἱ φυγάδες πρίγκιπες εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔχουσι καὶ αὐτοὶ φίλους ἐδῶ.

καὶ μηχανῶνται εἶτι δύνανται διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὰς βουλάς τῆς συνελεύσεως. Πρόσθεσις εἰς αὐτὰ ὅτι καὶ ἡ αὐλή, ἂν καὶ ὅλως διόλου τὸ φαινόμενον μὲ τὸν λαόν, βλέπουσα ὅμως τὴν δύναμιν τοῦ ἀνακτος ἐλαττουμένην καὶ γινομένην σχεδὸν ὡς ἐκείνην τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας ἢ καὶ τῆς Πολωνίας, δὲν εἶναι τρόπος νὰ ἦναι εὐχαριστημένη· διὰ τὰ ὁποῖα ὅλα φοβούνται ἀκόμη μεγάλας ταραχὰς καὶ θορύβους. Ἐπειδὴ, ἂν ὁ βασιλεὺς ἀναλάβῃ τὴν πρώτην του αὐτοδέσποτον ἐξουσίαν, αὐτὸ δὲν θέλει γενῆν πάρεξ μὲ πολλὴν ἔκχυσιν αἵματος, καὶ φθορὰν πολλῶν ἀνθρώπων.

Ἐλησμόνησα νὰ σὲ εἶπω, ὅτι εἰς τῆς μαχαίρας τὸν φόβον προσετέθη καὶ ὁ φόβος τοῦ λιμοῦ· ἐδοκιμάσαμεν ἔλλειψιν σίτου, εἰς τρόπον ὥστε οἱ ἀρτοπῶλαι ἦσαν περικυκλωμένοι ἀπὸ στρατιώτας διὰ τὰ ἐνδεχόμενα, καὶ δὲν ἔδιδαν τὸν ἄρτον πάρεξ μὲ μέτρον, καὶ ἦτον ἀνάγκη νὰ ἐγείρεται τις τὸ πρῶτ' εἰς τὰς τέσσαρας ὥρας διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀγοράσῃ ἄρτον. Ὁ χρόνος τῶν 1789 ἐστάθη διὰ τὴν Γαλλίαν χρόνος ἄθλιος, καὶ θέλει μείνειν εἰς τὴν ἱστορίαν ἀείμνηστος· ἐπειδὴ ὅλα ὅσα σὲ εἶπα, ἂν καὶ πολλὰ καὶ διεξοδικὰ, δὲν εἶναι οὔτε τὸ πολλοστὸν μόριον ἀφ' ὅσα συνέβησαν διὰ νὰ σὲ τὰ περιγράψω ὅλα, ἀνάγκη ἦτο νὰ σὲ πέμψω ὅχι ἐπιστολήν, ἀλλὰ βιβλίον ἰσομέγεθες μὲ τὸ ἀνθολόγιον, ἢ μὲ τὸ τριψύδιον τοιούτων φοβερῶν πραγμάτων, φίλε μου, ἔγινε αὐτήκοος καὶ αὐτόπτης· ἴδα πολλὰ δεινά, πολλὰ περίεργα καὶ ἀξιοσημείωτα.

13.

Ἐκ Παρισίων, Ἰουλίον 1, 1790.

Δύναμαι νὰ σὲ εἶπω χωρὶς κολακειᾶν ὅτι γράφεις ἀσυγκρίτως εὐφραδέστερον ἀπὸ πολλοὺς σπουδαίους· μὲ ἔβλον τοῦτο, μὴ φαντασθῆς ὅτι ἔφθασες εἰς τὸ ἄκρον, ἔχεις ἀκόμη πολλὰ

σφάλματα, τὰ ὁποῖα χρειάζονται διόρθωσιν, τὰ ὁποῖα ἤθελα βέβαια μετὰ χαρᾶς σὲ ἀναγγέλλειν ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν, ἂν εἶχα ἐγὼ ὁ ἴδιος καιρὸν ἱκανὸν νὰ γράψω τὰς ἰδικὰς μου ἐπιστολάς ὡς πρέπει· ἀλλὰ αἱ ἀσχολαὶ μου εἶναι τοιαῦται καὶ τοσαῦται, ὥστε οὔτε εὐκαιρῶ νὰ ἀναγνώσω τὴν ἐπιστολήν μου, ἀφοῦ τὴν γράψω. Παραδείγματος χάριν, σὲ εἶπα μυριάκις, ἂν δὲν λανθάνωμαι, νὰ μὴ μεταχειρίζεσαι τὸ ὅπου μῆτε εἰς πράγματα μῆτε εἰς πρόσωπα, ἀλλὰ μόνον εἰς τόπον ἢ καιρὸν. Εἶναι καὶ ἄλλα πολλά, φίλε μου, τοιαῦτα παρατηρήματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται μικρὰ καὶ παιδαριώδη εἰς τοὺς μικροὺς καὶ παιδαριώδεις νόας, ἀλλ' εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα εἰς ἐκείνους, ὅσοι θέλουσι νὰ γράψωσιν ὀρθῶς· ἂν εἶχα τὸν καιρὸν, ἤθελα συνθέσειν μίαν γραμματικὴν τῆς κοινῆς ἡμῶν διαλέκτου, διὰ νὰ σὲ τὴν πέμψω ἀντίδωρον τῶν πολλῶν κόπων, ὅσους ὑπέφερες καὶ ὑποφέρεις καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν δι' ἐμέ.

Ἄς ἦσαι βέβαιος ὅτι πολλάκις ἀναστενάζω, στοχαζόμενος τὸν ἑαυτὸν μου ὡς ἐξόριστον ἀπὸ τὴν πατρίδα μου· καὶ ποίαν πατρίδα; παράδεισόν βέροντα μέλι καὶ γάλα, ἂν τὴν συγκρίνης με τοὺς ἀγρίους τούτους τόπους, εἰς τοὺς ὁποίους, τοὺς δέκα μῆνας τοῦ ἔτους κυριεύουσιν αἱ βροχαί, καὶ εἰς τοὺς δύο ἢ ἀνωμαλία τοῦ καιροῦ· κλαίω τὴν δυστυχίαν τοῦ γένους, ὀδύρομαι τὴν ἀμάθειαν εἰς τὴν ὁποίαν κατηντήσαμεν οἱ ἀπόγονοι τῶν θαυμαστῶν, τῶν ὄντως σοφῶν καὶ ἀγχινουστάτων Ἑλλήνων. Ἄλλ' εἶπέ με τί νὰ κάμω κατὰ τὸ παρὸν αὐτοῦ· ἔχω τοσαύτην ὕλην συνηθροισμένην με κόπους ὑπερβολικοὺς, με πολλὰς ἀγρυπνίας, με φθορὰν αὐτῆς μου τῆς ὑγείας· ὅταν αὐτοῦ ἔλθω, ὅλοι αὐτοὶ οἱ κόποι ἐματαιώθησαν, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐμβῶ εἰς τάξιν τοσαύτη ὕλη, χωρὶς βοήθειαν βιβλίων· ἐνόσφ εἶμαι ἐδῶ, εἶναι ἐλπίς νὰ κάμω τίποτε καὶ πρὸς ὠφέλειαν καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ γένους.

Ἐκ Παρισίων, 20 Δεκεμβρίου 1790.

Ἴσως ἠκούσατε μέχρι τοῦ νῦν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἔχασε τὸν νοῦν του· ἢ σύγκλητος εἶναι εἰς ἀμηχανίαν, ὁ περίφημος Φόξ, τὸν ὅποιον ὀμοιάζω με τὸν Αἰσχίνην θέλει νὰ δώσῃ τὰ σκήπτρα εἰς τὸν διάδοχον μέχρις οὗ νὰ ἀναλάβῃ τὰς φρένας του ὁ πατήρ· καὶ τοῦτο, διότι ὢν φίλος τοῦ διαδόχου, ἐλπίζει νὰ κατασταθῇ πρῶτος μίνιστρος εἰς τόπον τοῦ Πίτ. Ὁ δὲ Πίτ, τὸν ὅποιον ὀμοιάζω με τὸν Ἀριστείδην, εἰς μόνον τὸ κοινὸν καλὸν τῆς πατρίδος ἀφορῶν, λέγει, ὅτι ἂν ἀπέθνησκεν ὁ βασιλεὺς, τότε ἦτον κατὰ νόμους διάδοχος ὁ υἱὸς του, ἀλλ' ἐπειδὴ νοσεῖ καὶ εἶναι ἐλπίς νὰ ἀναλάβῃ καθὼς ἐμαρτύρησαν ἕξ ἰατροὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς συγκλήτου ἐνόρκως, ἢ σύγκλητος μόνη ἔχει τὸ δικαίωμα, νὰ ἐκλέξῃ πρὸς καιρὸν ἀντιβασιλέα, ὅποιον κρίνῃ εὐλογον, ἢ τὸν υἱόν, ἢ τὴν βασίλισσαν, ἢ καὶ τοὺς δύο συνάμα. Ὁ δὲ κοινὸς λαός, οἵτινες μισοῦσι τὸν Φόξ καὶ τοὺς συνοπαδοὺς του, τί κάμνει; τὸν ἐπιφορτίζουσι καθ' ἡμέραν εἰς τὰς δημοσίους γαζέτας, ὅσα σύρει ἢ φλοκαλία, τὸν δὲ διάδοχον συμβουλεύουσιν εἰς τὰς αὐτὰς γαζέτας, χωρὶς τσεριμόνιας, ὅτι ἂν ἐκλεχθῇ ἀντιβασιλεὺς, νὰ φυλαχθῇ νὰ μὴν ἀλλάξῃ τὸν βεζύρην τοῦ πατρός του, ἂν θέλῃ νὰ ἀγαπηθῇ παρὰ τοῦ λαοῦ, ὡς ὁ πατήρ του. Ἴδες, ἀδελφέ μου, ἐλευθερίαν; αὐτὴ ἢ ἀγία ἐλευθερία ἐβασίλευε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τότε μὴν ἔχοντες γαζέτας, τὰ ἐκένωσαν βραστά ζεστά ἐπὶ θεάτρου, ὅσα παράπονα εἶχον κατὰ τῶν κρατούντων, καὶ ἀπ' αὐτὰ εἶναι πλήρεις αἱ κωμῳδίαι τοῦ Ἀριστοφάνους· ἔμβαινον καθ' ὑπόθεσιν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν σαμολαδάδες καὶ καρβουνάριδες, εὐθὺς τοὺς ἐκιμώδουν ἐπὶ θεάτρου, λέγοντες καὶ ὄνομα καὶ τέχνην καὶ τὴν λοιπὴν τῶν ἀνθρώπων κακοῦθειαν. Οὕτω μίαν

φορὰν ἐκλεξεν ὁ ἀνόητος ὄχλος (τοὺς ὁποίους ὀνομάζετε αὐτοῦ ταμπάκιδες) διὰ προεστῶτα· ὁ καλὸς σου Ἀριστοφάνης ἐπὶ θεάτρου τὸν ἐφατρίασε, τὸν νέον δημογέροντα, λέγων, ὅτι ὁ δῆμος ἠγόρασε νέον δοῦλον βυρσοδέφην, ἄνθρωπον διαβολευμένον καὶ πονηρόν·

« Ἐπρίατο δοῦλον βυρσοδέφην Παφλαγόνα,
» πανουργότατον καὶ διαβολώτατόν τινα »

πρὸς δὲ τοὺς ἐκλέξαντας αὐτὸν ἀνοήτως, λέγει τοῦτα τὰ μελισταγῆ στιχίδια·

« Ὁ δῆμος, καλὴν γ' ἔχεις
» ἀρχήν, ὅτι πάντες ἀν-
» θρωποι διδασί σ' ὡς-
» περ ἄνδρα τύραννον·
» ἄλλ' εὐπαράγωγος εἶ,
» θωπευόμενός τε χαί-
» ρεις, κἄξαπατόμενος,
» πρὸς τὸν τε λέγοντ' ἀεὶ
» κέχηνας· ὁ νοῦς δέ σου
» παρῶν ἀποδημεῖ ».

15.

Ἐκ Παρισίων, 20 Ἀπριλίον 1791.

Εἰς τὴν παρελθούσάν μου ἐπιστολὴν σὲ ἔγραψα περὶ τοῦ Μιραβώ. Αὐτόν, φίλε μου, τὸν Γαλλικὸν Δημοσθένην μᾶς τὸν ἤρπασεν ὁ ἀδυσώπητος θάνατος περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπριλίου εἰς ἡλικίαν τεσσαράκοντα πέντε σχεδὸν ἐτῶν. Ἀπέθανε γενναίως καὶ φιλοσοφικῶς, μὲ τὰς φρένας του μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς, λαλῶν καὶ γράφων περὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων, καὶ χωρὶς νὰ δειλιάσῃ τὸν θάνατον· τὰ τελευταία του λόγια ἦσαν « ὁ θάνατος δὲν διαφέρει τίποτε ἀπὸ τὸν ὕπνον », καὶ ἐξεψύχησε τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐσφάλισαν ὄλα τὰ θεάτρα, καὶ ἀντὶ τῆς ἐπιγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἔχει πρὸ τῆς θύρας τῆς κωμωδίας ἢ τραγωδίας ἐκάστης ἡμέρας, ἐπέγραψαν, « Ἀπέθα-

νεν ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς Γαλλίας ». Τὴν πρὸ τοῦ θανάτου ἡμέραν λαλῶν περὶ τοῦ Πίτ, πρώτου μινίστρου τῆς Βρεττανίας, τὸν ὠνόμασε « μινίστρον παρασκευαστικόν », γελῶν δηλονότι καὶ χλευάζων αὐτόν, ὅτι πάντοτε ἐτοιμάζεται, πάντοτε φοβερίζεται χωρὶς ποτὲ νὰ τολμᾷ νὰ γυμνώσῃ τὴν μάχαιραν. « Ἄν δὲν ἀποθάνω, (ἔλεγε), ἐλπίζω ὅτι θέλω μίαν ἡμέραν τὸν λυπήσειν καὶ τὸν ἐνοχλήσειν πολὺ »· ἐπειδὴ πιθανώτατον ἦτον, ὅτι ὁ Μιραβώ μὲ τὸν καιρὸν ἤθελε γενῆν πρώτος μινίστρος τῆς Γαλλίας. Μόλις ἐξεψύχησε, καὶ ὁ γραμματικὸς του πεσὼν εἰς ἀπόγνωσιν ἀπὸ τὴν ἄκραν λύπην, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν κάμεράν του, καὶ ἐκεῖ λαβὼν μάχαιραν, ἐπληγώθη εἰς τρία μέρη τοῦ σώματος μὲ σκοπὸν νὰ θανατωθῇ, ἀλλὰ φθάσαντές τινες ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ εὐρεθέντας τὸν ἐμπόδισαν ἀπὸ τὸ νὰ τελειώσῃ τὸν φόνον.

Διὰ νὰ σὲ περιγράψω τὴν παράδοξον πομπὴν τοῦ ἐνταφιασμοῦ του εἶναι ἀνάγκη νὰ πληρώσω δώδεκα σελίδας χαρτίου. Πρῶτον, ἀνέτεμαν τὸ σῶμά του, διὰ νὰ βεβαιωθῶσιν ἂν ἦτο, καθὼς ὑπωπτεύοντο, φαρμακευμένος· δὲν εὐρέθη ὅμως ἴχνος οὔτε σημεῖον φαρμάκου. Τὸ λείψανόν του ἐξεκομίσθη εἰς τὰς ἑξ ὥρας μετὰ τὸ μεσημέριον, καὶ μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ μεσονύκτιον· δώδεκα χιλιάδες στρατιωτῶν ὀπλισμένων ἐπροπορεύοντο· κατόπιν αὐτῶν ἐφέρετο ὁ νεκρὸς εἰς μίαν ἄμαξαν καταμαυρισμένην· μετὰ τὴν ἄμαξαν ἦσαν ὄλοι οἱ μινίστροι τοῦ βασιλέως, καὶ οἱ συγκλητικοὶ τῆς γενικῆς τοῦ ἔθνους συνόδου· ἔπειτα τέσσαρες χιλιάδες στρατιωτῶν ὡσαύτως ὀπλισμένων, καὶ κατόπιν αὐτῶν ἀναρίθμητοι μυριάδες λαοῦ. Αἱ πλατεῖαι καὶ ρύμαι τῆς πόλεως, αἱ θύραι, τὰ παράθυρα, τὰ δωμάτια, αἱ στέγαι, τὰ δένδρα, ὄλοι οἱ τόποι, ὅθεν ἐπέρασεν ὁ νεκρὸς, γαιμάτα ἀπὸ ἀνθρώπους. Εὐρέθη καὶ ἐγὼ θεατῆς αὐτῆς τῆς μεγαλοπρεποῦς κηδείας, τῆς ὁποίας παράδειγμα ἴσως δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν ἱστορίαν. Εἰς αὐτὸν τὸν πολὺν ὄχλον μέσα μὲ

ἔκλεψαν καὶ τὸ μανδήλιόν μου· εὐχαριστημένοι ὅμως ἤθελες εἶσθαι ἢ λογιότης σου νὰ ἔχανες καὶ τὸ καλουπάκιόν σου, ἀν ἔδλεπες τοιοῦτον ἀξιοθέατον πρᾶγμα. Εἰς ὀλίγα λόγια, τισαύτης κηδείας δὲν ἤξιώθη ποτὲ οὔτε αὐτοκράτωρ, οὔτε βασιλεύς, οὔτε Πάππας, οὔτε Πατριάρχης, οὔτε πρωτοφάλης. Τὸν ἔδωκαν τὸν τίτλον τοῦ Γαλλικοῦ Δημοσθένους, καὶ κατεσκεύασαν τὸ ἀγαλμά του, εἰς τὸ ὁποῖον ἐχάραξαν δι' ἐπιγραφὴν τὰ ἴδιά του λόγια, τὰ ὁποῖα ἐξεφώνησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς συνελύσεως... «Ὑπαγε νὰ εἴπης πρὸς τοὺς ἀποστείλαντάς σε, ὅτι ἡμεῖς ἐδῶ ἀπεστάλημεν μὲ κοινὴν ψῆφον ὅλης τῆς Γαλλίας, καὶ ἀπ' ἐδῶ καμμία ἄλλη δύναμις δὲν θέλει μᾶς ἐξωθήσῃν παρὰ τὴν δύναμιν τῆς μαχαίρας».

16.

Ἐκ Παρισίων 15 Νοεμβρίου 1791.

Αἱ συγχύσεις τῆς Γαλλίας ἦσαν σχεδὸν πρὸς τὸ τέλος τῶν τῆν κα' τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου, καὶ ὅλοι ἠλπίζομεν, ὅτι ἐπλησίαζεν ὁ καιρὸς τοῦ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τοὺς καθημερινούς κινδύνους καὶ βάσανα, ὁπότεν ὁ βασιλεύς, ἢ ἀπ' ἑαυτοῦ του, ἢ κακῶς παρ' ἄλλων συμβουλευθεὶς, τὸ μεσονύκτιον τῆς κ' πρὸς τὴν κα' λαμβάνει τὰ τέκνα του, τὴν βασιλίссαν καὶ τὴν ἀδελφὴν του, καὶ φεύγει μετασχηματισθεὶς εἰς δούλον τῆς βασιλίссης, ἢ ὁποῖα ἔλαβεν ὄνομα πλαστὸν μιᾶς Κομητίσσης. Τὴν αὐτὴν ὥραν εἰς ἄλλο χωριστὸν ἀμάξιον ἐδραπέτευσεν μετὰ τῆς γυναικὸς του καὶ ὁ μόνος ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὅστις εἶχε μείνει ἐδῶ, ἐπειδὴ καθὼς ἠξεύρεις, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς εἶχεν ἐξέλθει ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῶν συγχύσεων. Τὸ πρωτὶ εἰς τὰς 8 ὥρας, οἱ σωματοφύλακες μὴ αἰσθανόμενοι παρουσίαν ἀνθρώπων, μήτε εἰς τὴν κάμεραν τοῦ

βασιλέως, μήτε εἰς τὸν θάλαμον τῆς βασιλίссης, ἐμβαίνουν εἰς ὑποψίαν, ἀνοίγουσι τὰς θύρας καὶ δὲν εὐρίσκουσιν οὐδένα.

Ἀφῆν σε νὰ ὀχοασθῆς τὴν ταραχὴν καὶ τὸν θόρυβον ὅλης τῆς πόλεως· τρέχουσιν οἱ ψωρομανώληδες εἰς τὸ παλάτιον τοῦ πρώτου Μινίστρου μὲ ἀπόφασιν νὰ τὸν κρεμάσουν ὑποπτευόμενοι σύμβουλον καὶ συνεργὸν αὐτῆς τῆς ἀπροσδοκῆτου φυγῆς, καὶ μόλις ἔφυγεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν προσδραμῶν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἐθνικῆς συνόδου, καὶ ἀναγκασθεὶς νὰ κρυβῆ ἕως νὰ περάσῃ ἡ ὀργὴ τοῦ λαοῦ. Περιτῆλλον ἔπειτα ὅλην τὴν πόλιν καὶ ἐξήλειψαν ἢ κατεκρήμμισαν ὅπου εὐρηκαν γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως· ἢ ἀγανάκτησις ἦτο τσοσάυτη, ὥστ' ἂν τὸν εὐρισκαν ἐκείνην τὴν στιγμὴν, τὸν κατέκοπταν μεληδὸν καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα καὶ ὅλους τοὺς συμφυγάδας του, ἐπειδὴ κατέλαβον, ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ φυγὴ ἦτον συμπεφωνημένη μὲ τοὺς ἄλλους βασιλεῖς, καὶ μάλιστα μὲ τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν βοηθήσῃ ἂν δὲν ἐξήρχετο πρῶτον ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, φοβούμενος μὲ δίκαιον μήπως ἡ ὑπεράσπισίς του ἐγείρῃ τὸν λαὸν εἰς τὸ νὰ σφάξωσιν ἀνηλεῶς τὴν βασιλίссαν. Ἐπροβλέπομεν λοιπὸν ὅλοι, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ ἡμετέρου Λουδοβίκου ἦτον νὰ ἐλευθερωθῆ πρῶτον ἀπὸ τῶν ὑπηκόων του τὸν φόβον, ἔπειτα ἐξελθῶν τῆς Γαλλίας νὰ ἐπαναστρέψῃ μετ' ὀλίγας ἡμέρας μὲ στρατεύματα ἄλλων βασιλέων, καὶ νὰ συμπαραλάβῃ ὁμοῦ, ἐμβαδίων εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅλους τοὺς δυσηρεστημένους εἰς τὴν νέαν μεταβολὴν, δηλαδὴ καλογήρους καὶ εὐγενεῖς, νὰ διαλύσῃ τὴν σύνοδον, καὶ ἂν εὐρη ἐναντιότητά, νὰ κρεμάσῃ καὶ νὰ θυσιάσῃ ὅσους εὐρισκεν ὀπλισμένους. Φεύγων ἀπὸ τὸ Παρίσιον, ἀφῆκε καὶ μίαν ἐπιστολὴν ἐσφραγισμένην πρὸς τὴν Σύνοδον, εἰς τὴν ὁποῖαν παρεπονείτο καὶ ἔλεγεν, ὅτι τὸ αἷτιον τῆς φυγῆς του ἦτον ἐπειδὴ ἡ Σύνοδος παρέβη τὰ ὀριά της, ὅτι ὁ λαὸς ἔλαβεν ὑπερβολικὴν ἐξουσίαν, καὶ αὐθαδίασε κατ' αὐτῶν

τῶν δεσποτῶν του καὶ ἄλλα τοιαῦτα, χωρὶς ὅμως νὰ φανερώσῃ μῆτε τί ἐμελέτα νὰ κάμῃ, μῆτε ὅτι εἶχε σκοπὸν νὰ ἐξέλθῃ παντάπασιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Εἰς τὰ σύνορα ἦτον ἐκ προσταγῆς του ἕνας στρατηγὸς μὲ μερικὰς φάλαγγας στρατιωτῶν διὰ νὰ δεχθῇ τὸν βασιλέα, καὶ νὰ τὸν περάσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὴν Γερμανίαν.

Τοιαύτην φοβερὰν ἡμέραν, ὡς τὴν κα' δὲν εἶχεν ἰδῶ ποτέ μου, μῆτε ἴσως θέλει ἰδῶ εἰς τὸ ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς μου. Ὅλος ὁ λαὸς σκορπισμένος εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιὰ, λέγοντες ἄλλος τὸ μακρὸν του καὶ ἄλλος τὸ μικρὸν του, βλασφημοῦντες καὶ βασιλέα καὶ βασίλισσαν, ὀνομάζοντες οὗτος προδότην, ἐκεῖνος ἐπίορκον, καὶ δίδοντες εἰς αὐτὸν ὄσα ἔντιμα ἐπίθετα δύνασαι νὰ συλλογισθῆς. Μόνοι οἱ δυσηρηστημένοι εἰς τὰς πράξεις τῆς Συνόδου ἐχαίροντο, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμων νὰ φανερώσωσι τὴν χαρὰν των, φοβούμενοι μὴ κατακοπῶσιν ἀπὸ τὸν λαόν. Ἡ Σύνοδος, φοβηθεῖσα τὰ ἐνδεχόμενα δεῖνὰ ἀπὸ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ἐπρόσταξε παρευθὺς νὰ ὀπλισθῶσιν ὅλοι οἱ πολῖται καὶ οὕτως ἐπεράσαμεν ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς κα' καὶ τὴν ἐπομένην νύκτα, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδένας σχεδὸν δὲν ἐκοιμήθη, ἄλλος ἀπὸ φόβον, καὶ ἄλλος ἀπὸ περιέργειαν τοῦ τί μέλλει νὰ συμβῇ ἐκ τούτων. Ἡ Σύνοδος ἐκράτησεν ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν, τὴν ἐπομένην νύκτα καὶ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν κβ', καὶ τὴν νύκτα τῆς κβ', τεσσαράκοντα σχεδὸν ὥρας συμβουλευόμενοι τί ποιητέον εἰς τοιαύτην δεινὴν περίστασιν.

Ἐξω ἀπὸ τὴν Σύνοδον ἦτον συνηθροισμένοι ὡσαύτως εἰς μερικὴν σύνοδον καὶ οἱ δημογέροντες τοῦ Παρισίου, προσμένοντες κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀπόκρισιν ἀπὸ τοὺς διαφόρους ταχυδρόμους, ὅσους εἶχε πέμψωσιν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς βασιλείας διὰ νὰ πιάσωσιν, ἂν ἦτο δυνατόν, τὸν βασιλέα. Εἰς τὰς 22

λοιπὸν ὥρα ἐνδεκάτῃ τῆς νυκτός, ἀντὶ νὰ κοιμηθῶ ὑπῆγα καὶ ἐγὼ εἰς τὸ κελλίον τῆς χώρας ὁμοῦ μὲ τὸν φίλον μου (εἰς τοῦ ὁποίου τὸν οἶκον εὐρίσκομαι) καὶ ἐστάθην ἀκροαταί, καθὼς καὶ ἄλλοι πολλοί, τῆς βουλῆς τῶν δημογερόντων. Μετὰ μίαν ὥραν τὸ μεσονύκτιον δηλονότι, μὴν ὑποφέροντες τὴν καυσίαν καὶ τὸ ὑπερβολικὸν πλῆθος τοῦ λαοῦ, οἱ ὅποιοι εἰσῆρχοντο μὲ τὴν αὐτὴν περιέργειαν, ἤτοιμαζόμεθα νὰ ἐπιστρέψωμεν, ὅπότεν παρ' ἐλπίδα ἰδοῦ ἀνεφάνῃ ἕνας ταχυδρόμος μὲ τὴν εἰδησιν ὅτι ὁ βασιλεὺς μὲ τὴν φαμελίαν του, γνωσθεὶς ἐπιάσθη εἰς ἕνα μικρὸν πολίχνιον ὀνομαζόμενον Βαρέννας, πέντε λεύγας μακρὰν μόνον ἀπὸ τὰ σύνορα. Ἀφῆνωσε νὰ στοχασθῆς εἰς πόσῃν χαρὰν μετεβλήθη ἡ λύπη καὶ ἡ κατήφεια ὅλης τῆς πόλεως, χωρὶς ὅμως νὰ μεταβληθῇ ἡ ἀγανάκτησις. Ἀκόμη δύο ὥρας βραδύτερον, καὶ ὁ βασιλεὺς ἦτον ἐξ ἄπαντος ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα· ἀλλὰ καθὼς ἀπ' ἀρχῆς οἱ σύμβουλοι τοῦ ἐστάθην ἠλίθιοι, οὕτω καὶ εἰς ταύτην τὴν περίστασιν ἔδειξαν τὴν ἀφροσύνην των. Εἶναι πέντε λεύγας μακρὰν ἀπὸ τὰ σύνορα, καὶ ἀντὶ νὰ βιάσῃ τοὺς ἵππους νὰ τελειώσωσι καὶ τὰς ὑπολοίπους δύο ὥρας, καταβαίνουσιν εἰς πανδοχεῖον διὰ νὰ ἀναπαυθῶσιν ὀλίγον Ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς γυναικὸς του φυγόντες δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἐστάθην εὐτυχέστεροι, ἐπειδὴ ἐξηλίθον ἀπὸ τὰ σύνορα, χωρὶς νὰ γνωρισθῶσιν ἢ νὰ ἀπαντήσωσι κανένα κώλυμα. Ὁ στρατηγὸς ὅστις ἐπρόσμενε τὸν βασιλέα, μῆτε αὐτὸς δὲν ἐφάνῃ εἰς τὸν καιρὸν νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὸ πανδοχεῖον.

Εἰς αὐτὸ τὸ πανδοχεῖον εἰς τὴν κάμεραν ὅπου ὁ βασιλεὺς ἀνεπαύετο, ἦτο μία εἰκὼν τοῦ βασιλέως κρεμασμένη εἰς τὸν τοῖχον· ὁ πανδοχεὺς βλέπων τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως ὅμοιον μὲ τὴν εἰκόνα, ὑπωπτεύθη τὸ πρᾶγμα, καὶ τέλος πάντων ἀφοῦ ἐπληροφορήθη, ἀποκαλύπτει τὴν κεφαλὴν του, καὶ πλησιάζας μὲ σέβας διὰ ποίαν αἰτίαν εὐρίσκεσαι ἐδῶ, ὦ βασιλεῦ, τὸν λέγει·

ὁ βασιλεὺς φοβηθεὶς εὐθύς τὸν λέγει νὰ σιωπήσῃ, τὸν παρακαλεῖ καὶ αὐτὸς καὶ ἡ βασίλισσα, τὸν ὑπόσχονται πολλὰ καὶ μεγάλα, ἀλλ' αὐτὸς ἀδυσώπητος δὲν γίνομαι, τοὺς ἀπεκρίθη, προδότης τῆς πατρίδος μου, ἂν ἡ βασιλεία σου ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἡμεῖς ἀφανιζόμεθα. Ἐξυπνίζει παρευθὺς τὴν πόλιν ὄλην (ἐπειδὴ ἦτο νῦξ βαθεῖα), σημαίνει τὰς καμπάνας καὶ συναρίζει τὰ πέριξ ὅλα χωρῖα πρὸς βοήθειαν διὰ νὰ μὴ φύγῃ ἀπὸ τὰς χεῖράς των, καὶ δίδει τὴν εἶδησιν πρὸς τὴν ἐν Παρισίῳ Σύνοδον. Ἡ Σύνοδος μαθοῦσα τοῦτο, ἔπεμψεν εὐθύς τρεῖς συγκλητικούς διὰ νὰ συνοδεύσωσι τὸν βασιλέα εἰς τὸ Παρίσιον, καὶ νὰ ἐμποδίσωσι μὲ τὴν παρουσίαν των τὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ νὰ βλάβῃ τὴν τιμὴν ἢ τὴν ζωὴν τοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ ἦτον φόβος μέγας, μήπως ὁ λαὸς, ἢ τῶν διαφόρων πόλεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ βασιλεὺς ἐπανερχόμενος, ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Παρισίου, εἰς τὴν εἰσδὸν του, πράξῃ κανένα ἄτοπον, καὶ γενῇ ἡ ἐσχάτη πλάνη χεῖρων τῆς πρώτης.

Εἰς τὰς 25 λοιπὸν μετὰ τὸ μεσημέριον ἐμβῆκεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ Παρίσιον συνωδευόμενος ἀπὸ πολλὰς μυριάδας λαοῦ, ἀνδρῶν, γυναικῶν, παιδίων, οἱ ὅποιοι τὸν ἠκολούθησαν ἀπὸ διαφόρους πόλεις πρόσθετες εἰς αὐτὰς καὶ ἄλλας πολλὰς μυριάδας Παρισινῶν, οἱ ὅποιοι ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησίν του ὄχι διὰ νὰ τὸν δοξάσωσι, καθὼς ἄλλαις φοραῖς ἀλλά, ἄλλοι μὲν ἀπὸ ἀγανάκτησιν ὅτι ἐδραπέτευσεν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ χαρὰν ὅτι ἐπιάσθη, ὅλοι ὁμοῦ μὲ σιωπὴν μεγάλην καὶ θάμβος καὶ κατῆφειαν τοῦ προσώπου. Καὶ ἐνταῦθα συνέβη πράγμα σημειώσεως ἄξιον τὸ ὅποιον ἀποδεικνύει, ὅτι τῶν φωτισμένων ἔθνων καὶ αὐτοὶ οἱ γυμνόποδες (τοὺς ὁποίους αὐτοῦ μπαλτιριτζημπλάκιδες ὀνομάζετε), φαίνονται εἰς πολλὰς περιπτώσεις συνετοί. Ἀγκαλὰ ἡ ἐθνικὴ σύνοδος εἶχε δώσει μεγάλας προσταγὰς εἰς τὸν λαὸν νὰ μὴν πράξωσι κανένα ἄτοπον εἰς τὸν βασιλέα, ὁ λαὸς ὁμοῦ ἦτον

τόσον πολὺς καὶ τόσον ἀγανακτημένος, ὥστε, ἂν εἶχε γνώμην νὰ τὸν ἀτιμάσῃ ἢ νὰ τὸν κακοποιήσῃ, μήτε θεοὶ μήτε δαίμονες ἠδύνατο νὰ τὸν ἐμποδίσωσι. Ἐνας λοιπὸν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς γυμνόποδας γράφει εἰς χαρτίον μὲ μεγάλα γράμματα καὶ προσκολλᾷ εἰς ἓνα τοῖχον, εἰς τὰ μέρη ὅθεν εἶχε νὰ περάσῃ ὁ βασιλεὺς, διὰ νὰ ἀναγνωσθῶσι παρὰ πάντων τοῦτα τὰ ἀξιοσημείωτα λόγια: «Ὁ βασιλεὺς ἐμβαίνει εἰς τὸ Παρίσιον, ὅστις ἐκβάλῃ » τὸ καπέλλον του διὰ νὰ τὸν χαιρετίσῃ, θέλει ξυλοφορηθῇ. » ἀλλ' ὅστις τολμήσῃ νὰ πράξῃ εἰς αὐτὸν ὅποιανδήποτε ὕβριν » ἢ ἀτιμίαν, θέλει κρεμασθῇ». Βλέπεις, φίλε μου, τίνι τρόπῳ, ὁ ἀπαίδευτος λαὸς ἠξεύρει πολλάκις νὰ βαδίξῃ τὴν μέσσην ὁδόν, χωρὶς νὰ ἐκκλίνῃ εἰς τὰ ἄκρα τῆς ὑπερβολῆς ἢ τῆς ἐλλείψεως!

Ἐκεῖνην τὴν ὥραν, μία φιλόφρων ὑποδοχὴ ἑνὸς ἀπατεῶνος βασιλέως ἦτον δουλοπρέπεια καὶ εὐτελισμὸς τοῦ ἔθνους· ἐξ ἐναντίας ὁμοῦ, καὶ ἂν ἐπραττον εἰς αὐτὸν κανένα ἄτοπον, ἦτον μέγας κίνδυνος μὴν ἦθελε συμβῶσι μεγάλα κακὰ ἀπ' αὐτό. Τὸν ὠδήγησαν λοιπὸν εἰς τὸ παλάτιόν του, καὶ ἐκεῖ διπλώσαντες καὶ τριπλώσαντες τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλάκων καὶ χωρίσαντες ἀπ' αὐτὸν τὴν βασίλισσαν, τὴν ἀδελφὴν του καὶ τὰ τέκνα του, ἕκαστον εἰς χωριστὸν οἶκημα, τοὺς ἐφύλαξαν μέχρις εἰς τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, διὰ νὰ μὴ τοὺς φύγωσι καὶ πάλιν.

Ὁ βασιλεὺς φαίνεται νὰ ἦναι φυσικὰ καλῆς ψυχῆς ἄνθρωπος, καὶ ἂν ποτὲ πράξῃ τίποτε παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον εἶναι γνώμη πολλῶν, ὅτι παρακινεῖται καὶ ἀπατάται ἀπὸ πονηροῦς συμβούλους, ὑπάρχων αὐτὸς ἀπλούστατος. Ἄν ἦναι ἀληθές, τὸ ὅποιον αὐτοὶ διηγοῦνται, εἶναι καὶ αὐτὸ σημεῖον τῆς καλοκάγαθίας του, ἢ τῆς ἠλιθιότητός του, ἂν οὕτω σὲ ἀρέσῃ νὰ ὀνομάσῃς τὴν καλοκάγαθίαν. Λέγουσιν, ὅτι καταβάς ἀπὸ τὴν ἄμαξαν, καὶ ἐμβαίνων εἰς τὸ παλάτιον, ἔρριψε μὲ βίαν τὸν ἑαυτὸν του εἰς μίαν καθέδραν διὰ νὰ ἀναπαυθῇ ὀλίγον ἀπὸ τῆς ὁδοπορίας

τὸν κόπον, καὶ εἶπε τοῦτα τὰ λόγια· «Οὐδένας ἐπέρασε τὴν ζωὴν του, χωρὶς ποτὲ νὰ κάμῃ καμμίαν σκατοδουλειάν· ἰδοὺ ἔκαμα καὶ ἐγὼ τὴν ἰδικήν μου». Ἐπειτα ἐζήτησεν ἓνα πετεινόπουλον ὀπτόν, τὸ κατέφαγε μὲ μεγάλην ὄρεξιν, ἔπτε καὶ μίαν φιάλην οἴνου, μετὰ ταῦτα ἔπεσεν εἰς τὴν κλίνην του μὲ μεγάλην εὐχαρίστησιν καὶ ἐκοιμήθη ἡσύχως καθὼς καὶ πάντοτε, ὡσάν νὰ μὴν εἶχεν ἀκολουθήσῃ τίποτε· ἡ βασίλισσα δμως ἦτον πολλὰ λυπημένη, καὶ πολλὰκις ἐδάκρυσε.

Ἦσως ἤκουσας, ὅτι ἀποθανόντα τὸν περίφημον Βολταῖρον, ὁ κληρὸς τοῦ Παρίσιου δὲν ἐσυγχώρησε νὰ θάψωσιν εἰς τὸ Παρίσιον, ἀλλ' ἔκαμαν εἰς τρόπον, ὥστε ἠναγκάσθησαν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι του νὰ τὸν θάψωσι πολλὰς λεύγας μακρὰν ἀπὸ τὸ Παρίσιον...

Ἦπῃσαν λοιπὸν πλῆθος ἀνάριθμον εἰς τὸν τάφον του, τὸν ἐξέχωσαν, καὶ τὸν ἔφεραν εἰς τὸ Παρίσιον τῇ δεκάτῃ τοῦ Ἰουλίου ἡμέρᾳ Κυριακῇ πρὸς τὸ ἑσπέρας, καὶ τὸν ἔθηκαν ἐπάνω εἰς τὴν Βασιλίαν, εἰς τὸ προάστειον τῆς πόλεως, διὰ νὰ τὸν κηδεύσωσιν ἐντίμως τῇ ἐπαύριον. Ἦξεύρεις ὅτι ἡ Βασιλία εἶναι ἐκεῖνῃ ἡ περίφημος φυλακὴ, τὴν ὁποίαν ἐκρήμισε ὁ λαὸς εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν ταραχῶν· πλησίον τῆς Βασιλίας κατοικῶ καὶ ἐγὼ, καὶ ἡ πομπὴ ὅλη ἔπρεπε νὰ περάσῃ κατάντικρυ τῶν παραθύρων μου. Τὸν ἔθηκαν ἐξεπίτηδες εἰς τὴν Βασιλίαν διὰ νὰ τὸν ἐκδικήσωσιν καὶ ἀπὸ τὴν παλαιὰν τυραννίαν τῆς αὐτῆς ἡ ὁποία εἶχε τὸν φυλακώσῃ εἰς αὐτὸ τὸ φρούριον, ἀκόμη εἰσαετῆ νέον ὄντα. Τῇ ἐπαύριον ια' Ἰουλίου ἔβαλαν τὴν θήκη, ἡ ὁποία περιεῖχε τὰ ὀσά του ἐπάνω εἰς μίαν λαμπρὰν ἄμαξαν... ἀλλ' ἐλησμόνησα νὰ σὲ εἰπῶ, ὅτι τὸν ἔβαλαν εἰς τὴν Βασιλίαν εἰς ἐκεῖνον τὸν ἴδιον τόπον τῆς κρημνισμένης οἰκίας, ὅπου ἀληθῶς ἐφυλακίσθη ζῶν, ἀνεγείραντες σωρὸν ἀπὸ αὐτοῦς

τοὺς λίθους τῆς κρημνισμένης Βασιλίας, ἐπάνω εἰς τὸν ὁποῖον ἔγραψαν τοιαύτην ἐπιγραφὴν: «Δέξαι, Βολταῖρε, τὰς τιμὰς τῆς πατρίδος σου, εἰς τοῦτον τὸν ἴδιον τόπον ὅπου σὲ ἐφυλάκωσε δέσμιον ἢ τυραννία». Τὸ πρῶτ' λοιπὸν ἐξῆλθεν ἡ ἄμαξα συρομένη ἀπὸ δώδεκα λευκοὺς ὠραίους ἵππους· ἀπὸ τὸ ἐν μέρος τῆς ἀμάξης ἦτον γεγραμμένον· «Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη αὐτὲς ξοῦσις πρέπει νὰ κυβερνᾷται καὶ νὰ δεσπόζεται μόνος του», ἀπὸ τὸ ἄλλο· «Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ δικαίωμα νὰ κολάζῃ τοὺς τυράννους του». Ἐπάνω εἰς τὴν θήκην τοῦ λειψάνου του, ἦτον τὸ ἄγαλμα τοῦ Βολταῖρου ἀπαραλλάκτως ὅμοιον, κείμενον εἰς τὴν κλίνην ὑπτιόν, σκεπασμένον μὲ πάπλωμα πλὴν τοῦ προσώπου· εἰς τὴν θήκην ἦτον ἡ παρούσα ἐπιγραφὴ· «Ποιητῆς, φιλόσοφος, ἱστορικός, ἐφώτισε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καὶ μᾶς προητοίμασεν εἰς τὴν ὑποδοχὴν τῆς ἐλευθερίας»· εἰς κάθε ἄλογον ἦτον ἓνας ἵπποκόμος ἐνδεδυμένος ῥωμαϊκὴν στολήν· πρὸ τῆς ἀμάξης ἦτον καὶ ἄλλο ἄγαλμα τοῦ Βολταῖρου, καθήμενον εἰς θρόνον, καὶ τριγύρω του αἱ εἰκόνες ὄλων τῶν μεγάλων ἀνθρώπων φερόμεναι ἐπάνω εἰς κοντάρια, ὡς τοῦ Ῥουσώ, τοῦ Μιραβώ, καὶ τῶν τοιούτων· κατόπιν αὐτοῦ τοῦ καθήμενου ἀγάλματος εἰς μίαν μικρὰν βιβλιοθήκην, ὅλα του τὰ συγγράμματα εἰς ἑβδομήκοντα τόμους χρυσοδεμένους (ἐπειδὴ ἤξεύρεις ὅτι αὐτὸς ἤρχισε νὰ γράφῃ ἀπὸ τῶν 17 ἐτῶν τῆς ἡλικίας του, καὶ ἔγραφεν ἕως τοῦ ὀγδοηκοστοῦ τρίτου ἔτους· τὸ πρῶτόν του σύγγραμμα ἦτον μίᾳ τραγωδίᾳ, ὁ Οιδίπους, λεγόμενος, τὴν ὁποίαν ἔγραψε πρὸ τοῦ Βολταῖρου καὶ ὁ ἡμέτερος Σοφοκλῆς)· τὴν βιβλιοθήκην αὐτὴν περιεκύκλωναν ὄλοι οἱ σπουδαῖοι καὶ Ἀκαδημαῖκοι τοῦ Παρίσιου· δὲν σὲ λέγω τὰ μουσικὰ ὄργανα, τὸ ἄπειρον πλῆθος ὅσον προηγεῖτο καὶ ἠκολούθει αὐτὴν τὴν παράδοξον λιτανείαν, ὅσον ἦτον διεσπαρμένον εἰς τοὺς τόπους ὄλους τῆς πόλεως, ὅθεν εἶχε νὰ περάσῃ

ἡ πομπή, τὸ πλῆθος τῶν ξένων, ὅσοι ἦλθον ἀπὸ ὅλα τὰ ξένα μέρη τῆς Εὐρώπης, Πάρθοι, Μῆδοι καὶ Ἐλαμίται, ἐπειδὴ εἶχον τὴν εἶδησιν πρὸ ἐνὸς σχεδὸν μηνός, τοῦτο μόνον σέ λέγω, ὅτι εἶδον πρὸ τούτου καὶ τὴν κηδεῖαν τοῦ Μιραβῶ, ἀλλὰ δὲν ἤξεύρω, ποῖαν νὰ ὀνομάσω λαμπροτέραν. Τὸ λείψανον ἐξηγήθην εἰς τὰς ἑννέα ὥρας τὸ πρωῖ ἀπὸ τὴν Βασιλιαν καὶ μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ μεσόνυκτον.

Ἔλα αὐτὰ τὰ εἶδον ἀπὸ τὸ παράθυρόν μου μὲ πολλοὺς ἄλλους σοφοὺς Γάλλους καὶ Ἀγγλους, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἐξεπίτηδες εἰς τὸν οἶκόν μου τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Δὲν μὲ ἐξέπληξε, φίλε μου, μήτε ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς κηδεῖας, μήτε ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος, ὅστις ἤστραποβόλει ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ἐθάμβωσε τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἄλλ' ὅταν εἶδον τὰ βιβλία του φερόμενα εἰς θρίαμβον, καὶ περικυκλωμένα ἀπὸ πλῆθος Ἀκαδημαϊκῶν, τότε ἤθελον νὰ σέ ἔχω πλησίον μου μάρτυρα καὶ τῆς ἀγανακτήσεώς μου καὶ τῶν δακρύων μου, δακρύων φίλε μου, ἀληθινῶν, δακρύων ἀπαρηγορήτων, τὰ ὁποῖα μ' ἔκαμε νὰ χύσω ἡ ἀνάμνησις, ὅτι οὕτω καὶ οἱ προπάτορές μας, οἱ ἀμίμητοι Ἕλληνες, ἤξευρον νὰ τιμῶσι τὴν σοφίαν. Καὶ ποῖοι ἄλλοι παρ' αὐτούς, ἔγιναν τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ὄλων τῶν καλῶν ὅσα βλέπει τις τὴν σήμερον εἰς τοὺς Εὐρωπαίους; Δὲν εἶναι αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι κατέστησαν ἄρχοντα τῆς Σάμου τὸν Σοφοκλέα, δι' ἀμοιβὴν μιᾶς τραγῳδίας τὴν ὁποῖαν ἐσύνθεσε; δὲν εἶναι αὐτοὶ . . . ἀλλὰ τί ματαίως νὰ ἀνανεώσω παλαιὰς καὶ ἀνιάτους πληγὰς; Βάρβαρον καὶ ἀχρειέστατον γένος, ἔλεγον εἰς τὸν ἑαυτόν μου, κάκιστοι Τοῦρκοι, πολλοὶ καὶ ἀπὸ τὸ γένος μου (ἴσως καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος) ἤθελον εἶναι τὴν σήμερον ἰσότιμοι τοῦ Βολταίρου, ἂν ἡ ὑμετέρα τυραννία δὲν εἶχε καταστήσει στεῖραν καὶ ἄγονον τὴν καρποφόρον μητέρα τῶν σοφῶν, τὴν Ἑλλάδα.

17.

Ἐκ Παρισίων, 12 Φεβρουαρίου 1792.

Τὰ πράγματα πανταχόθεν εἶναι τόσον θολωμένα, ὥστε κανένας δὲν τολμᾷ μήτε νὰ προβλέψῃ, μήτε νὰ προλέξῃ τὸ μέλλον. Αἱ κεφαλαὶ τῶν Γάλλων εἶναι τόσον ἐκπεπωρωμένα, ὥστε δὲν ἀκούεις ἄλλο, ἀπαρὲς θάνατον ἢ ἐλευθερίαν. Τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα ὑπῆγγαν εἰς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τριακόσαιο γυναῖκες μὲ μίαν ἀναφορὰν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐζήτησαν ὄπλα, διὰ νὰ γυμνασθῶσι τὰ τοῦ πολέμου, καὶ νὰ ἦναι ἔτοιμοι νὰ ἀποθάνωσι διὰ τὴν πατρίδα, ὅταν ἔλθωσιν οἱ ἐχθροί. Αὐτὰ εἶναι καὶ παράδοξα καὶ περιεργὰ μὲ ὄλον τοῦτο ὁ φρόνιμος πρέπει νὰ προσμένῃ τὸ τέλος καὶ τότε νὰ ἐπαινῇ ἢ νὰ φέγγῃ δεικνύουσι, ναί, φρονήματα ἀληθῶς ἑλληνικά, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, ὅταν μὲ τριακοσίους Σπαρτιάτας, καὶ μὲ ὀλίγα ἄθλια πλοῖα, κατέστρεψαν τὸν πολυάριθμον στόλον καὶ τὴν ἄπειρον περσικὴν δύναμιν τῶν Περσῶν, δὲν εἶχεν ἀκόμη γυμνωθῶσιν ἀπὸ τὰς ἀρετᾶς των' ἀλλ' ἰδὲ τοὺς ἔπειτα, ὅταν διέφθειραν τὰ ἦθη των, μὲ πόσῃν εὐκολίαν ἐδουλώθησαν ὡς ἀνδράποδα ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ μετ' ὀλίγον ἀπ' αὐτοὺς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐλευθερία χωρὶς ἀρετὴν δὲν δύναται ποτὲ νὰ σταθῇ· οὗτοι ἐδῶ μάλιστα οἱ κάτοικοι τοῦ Παρισίου, εἶναι παντάπασι διεφθαρμένοι, καὶ ἡ μόνη σωτηρία των εἶναι νὰ μεταβάλωσιν ἦθη.

18.

Ἐκ Παρισίων 25 Ἰουνίου 1792.

21^ο Ἀπριλίου. — Μόνον τὸ γαλλικὸν ἔθνος μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ἡμετέρων προγόνων κατὰ τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας· αὐτοὶ τὸ ἐξεύρουσι καὶ τὸ

καυχῶνται, καὶ πολὺ ἐπαίρονται ὅτι καὶ ὑπερέβησαν τοὺς Ἕλληνας, διότι οἱ Γάλλοι μεταξὺ τῶν πολλῶν δώρων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς, ἔχουσι καὶ τὸ προτέρημα νὰ ἦναι τρελλοὶ καὶ ἀλαζόνες. Ἄν ἐπιτύχωσι καὶ τοῦτο τὸ νὰ φανῶσιν ὑπέρτεροι τῶν ἐχθρῶν καὶ ὑπερασπίσωσι τὴν νομοθεσίαν των, ὅλαι τοῦ τημαρχανᾶ τῆς Μαγνησίας αἱ ἀλύσεις δὲν θέλει εὐρεθῶσιν ἱκαναὶ νὰ κρατήσωσιν ἓνα μόνον ἀπὸ αὐτούς. Ἄλλοίμονον ὅμως εἰς αὐτοὺς ἂν τοὺς κυριεύσῃ ἡ δειλία, καὶ ὑπογράψωσιν εἰς τὰ ζητήματα τῶν ἐχθρῶν θέλει καταστῶσι μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ πρῶτος ἐγὼ θέλει τοὺς πτύσω εἰς τὸ πρόσωπον (καθὼς τὸ λέγω πρὸς πολλοὺς Γάλλους ἀνυποστόλως καθήμεραν), τὸ μὲν ὀνειδίζων τὴν μεγαλαυχίαν των, τὸ δὲ καὶ ἐκδικῶν τὸ γένος μου, τὸ ὁποῖον σκληρῶς αὐτοὶ πολλάκις (ἀγκαλὰ δικαίως) ὀνειδίσαν διὰ τὸν ζυγόν, τὸν ὁποῖον ὑποφέρει ἀπὸ τοὺς χαμάληδες.

27 Ἀπριλίου. — Τὰ δῶρα πολλαπλασιάζονται καθ' ἑκάστην. Ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά ἀνήλικα, πλούσιοι, πτωχοί, πραγματευταί, τεχνῖται, προσφέρουσιν ἕκαστος καθὼς εὐπορεῖται ἢ θέλει εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα. Εἶναι τόσος ὁ ἐνθουσιασμός, ὥστε δὲν θέλει μὲ φανῆ παράδοξον, ἂν μόνη αὐτὴ ἡ εἰδησις καταπλήξῃ τοὺς ἐχθρούς, καὶ ἀλλάξωσι τοὺς σκοποὺς καὶ λόγους των. Ἡ Δανία παρακινήθησα ἀπὸ τὴν Ῥωσίαν, διὰ νὰ κοινωνήσῃ μὲ τοὺς λοιποὺς συμμάχους κατὰ τῆς Γαλλίας, ἀπέβαλε τὴν αἴτησιν λέγουσα, ὅτι δὲν ἔχει οὐδεμίαν εὐλογοφανῆ αἰτίαν νὰ ἐνοχλήσῃ τὴν Γαλλίαν. Εἶμαι ὄλος ἐκστατικός, δὲν ἤξεύρω μήτε τί νὰ συλλογισθῶ, μήτε τί νὰ εἰπῶ, μήτε τί νὰ προβλέψω καὶ νὰ προμαντεύσω. Ὅταν ἐνθυμηθῶ τῶν ἡμετέρων προγόνων τὰ τρόπαια, εὐκολον κρίνω τῶν Γάλλων τὸν θρίαμβον κατὰ πάσης τῆς Εὐρώπης· ὅταν ἐξ ἐναντίας στοχασθῶ, ὅτι εὐρίσκονται μεταξὺ τῶν Γάλλων πολλοὶ οὐτιδανοὶ καὶ κακεν-

τρειεῖς ἄνθρωποι, ἢ μάλλον εἰπεῖν ἀνθρωπίσκοι, ὅτι οἱ γυμνωθέντες καλόγηροι, ὡς λέοντες ὠρούμενοι, περιέρχονται ζητοῦντες τρόπους παντοίους (μάλιστα τὴν παρούσαν ὥραν) νὰ διεγείρωσι τὸν λαὸν διὰ νὰ εὐκολύνωσι τὴν εἴσοδον τῶν ἐχθρῶν εἰς τὴν Γαλλίαν, φοβοῦμαι μήπως συμβῇ καμμία προδοσία, καὶ συναπολεσθῇ ὁ δίκαιος μετὰ τοῦ ἀσεβοῦς. Ὅπως ἂν ἀκολουθήσῃ τὸ πρᾶγμα στέκω ἕτοιμος ἢ νὰ πτύσω ἢ νὰ στεφανώσω τοὺς Γάλλους. Ὅστις προτιμᾷ τὴν αἰσχρὰν ζωὴν ἀπὸ τὸν ἔνδοξον θάνατον εἴτε Γάλλος, εἴτε Γραικός, αὐτὸς εἶναι ἀνάξιος καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ νὰ ὀνομάζεται ἄνθρωπος.

« Οὐκ ἂν πριαίμην οὐδενός λόγου βροτόν,

» Ὅστις κενάσιν ἑλίπσι θερμῖνεται.

» Ἄλλ' ἢ καλῶς ζῆν, ἢ τεθνηκέναι

» Τὸν εὐγενῆ χρῆ ».

Τοιαῦτα λέγοντα τὸν Αἴαντα εἰσάγει εἰς τὴν τραγωδίαν ὁ Σοφοκλῆς, καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὰ φρονήματα τῶν Ἑλλήνων, τὰ ὅποια ἐν ὅσῳ εἶχον, τοὺς ἔτρεμεν ἢ φοβερά βασιλεία τῶν Περσῶν ἀφοῦ τὰ ἔχασαν, ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

20 Ἰουνίου. — Ἡμέρα φοβερά! Σὲ ἔγραψα ἀνωτέρω, ὅτι μὴ σὲ φανῆ παράδοξον, ἂν σὲ γράψω καμμίαν ἡμέραν τὸν φόνον τοῦ βασιλέως· αὐτὴ ἡ δυστυχὴς πρόρρησις ἐνδέχεται νὰ τελειωθῇ σήμερον. Εἶναι τέσσαρες ἢ πέντε ἡμέραι, ἀφ' οὗ ἐπροσμένομεν τὸν σημερινὸν θόρυβον. Μεταξὺ τῶν νέων νόμων εἶναι καὶ οὗτος, ὅτι ἢ μὲν σύνοδος νὰ θέτῃ τοὺς νόμους, νόμων ὅμως δύναμιν νὰ μὴν ἔχουσιν, ἂν δὲν τοὺς ἐπικυροῦ ὁ βασιλεὺς. Ὁ βασιλεὺς κατὰ τὴν νέαν νομοθεσίαν ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ κυρώσῃ τὸν νόμον δύο συνόδων διετῶν, ἢ γουν τέσσαρα ἔτη παραδείγματος χάριν, ἂν μία σύνοδος νομοθετήσῃ τι, ὁ δὲ βασιλεὺς δὲν τὸ κρίνῃ δίκαιον, δύναται νὰ μὴν ὑπογράψῃ εἰς αὐτὸν τὸν νόμον· ἂν παρελθούσης τῆς διετίας τῆς συνόδου, ἢ μετ' αὐτὴν σύνοδος ζητήσῃ

πάλιν τὸν αὐτὸν νόμον, ὁ βασιλεὺς ἔχει καὶ πάλιν (ἂν θελήσῃ) τὴν ἐξουσίαν νὰ υποβάλλῃ τὴν αἴτησιν τῆς δευτέρας συνόδου. Ἄν ὅμως μετὰ τὴν δευτέραν διετίαν ἢ σύνοδος ἐπιμείνη εἰς τὸ νὰ προβάλλῃ ἐκ τρίτου τὸν αὐτὸν νόμον ὁ βασιλεὺς τότε χρεωσται ἐξ ἅπαντος νὰ τὸν ἐπικυρώσῃ.

Σὲ ἔγραψα ἀνωτέρω ὅτι ἡ σύνοδος ἔδωκε ψήφισμα κατὰ τῶν ὀχλαγωγῶν καλογήρων νὰ ἐξορίζωνται ἀπὸ τὴν βασιλείαν. Αὐτὸ τὸ ψήφισμα ὁ βασιλεὺς, ἢ κακῶς συμβουλευόμενος, ἢ (τὸ ὅποιον εἶναι πιθανόν) καὶ φοβούμενος μὴν ἀγριώσῃ περισσότερον τοὺς πανοσιωτάτους, οἱ ὅποιοι καὶ ἂν τοὺς ἐμποδίσῃς νὰ ταράττωσι φανερῶς τὸν λαόν, ἔχουσιν ἄλλο φανερὸν καὶ κρυπτόν μέσον, τὸ τῆς ἐξομολογήσεως, διὰ νὰ κάμνωσι τὰ θελήματά των, δὲν ἠθέλησε νὰ τὸ κυρώσῃ μὲ τὴν ὑπογραφήν του. Τὰς ἀκολούθους ἡμέρας ἔδωκεν ἄλλο ψήφισμα ἢ αὐτὴ σύνοδος τοῦ νὰ συναχθῶσιν ἀπὸ ὅλας τῆς βασιλείας τὰς ἐπαρχίας εἴκοσι χιλιάδες ἀνδρῶν καὶ νὰ ἔλθωσι νὰ φυλάξωσι τὸ Παρίσιον ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους τρέχουσι καθ' ἡμέραν καὶ ὥραν, τὸ μὲν ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς, τὸ δὲ ἀπὸ τοὺς ἐσωτερικοὺς, οἱ ὅποιοι μελετῶσι, καθὼς ὑποπτεύονται πολλοί, νὰ μᾶς ἀρπάσωσιν ἐκόντα ἢ ἄκοντα τὸν βασιλέα, καὶ νὰ τὸν ὑπάγωσιν εἰς τὴν Γερμανίαν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἦτον ὁ φανερός σκοπὸς τοῦ ψηφίσματος, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὑποπτευόμενος ὅτι ἡ σύνοδος, ἢ τοῦλάχιστον μερικοὶ τῆς συνόδου, βλέποντές τον ἀγαπώμενον ἀπὸ τοὺς στρατιώτας τοῦ Παρισίου, ἠθέλησαν νὰ φέρωσι στρατιώτας ἄλλους ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ τὸν κυβερνώσιν, ὡς θέλουσι μὲ τὸν φόβον τῶν ἀλλοτριῶν στρατιωτῶν, ἢ καὶ νὰ τὸν ἐπιβουλευθῶσιν εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπικυρώσῃ μῆτε αὐτὸ τὸ ψήφισμα.

Ἡ σύνοδος, ἀγκαλὰ δυσηρεστημένη εἰς αὐτὸ τοῦ βασιλέως τὸ ἔργον, ἠσύχασεν ὅμως, διότι ὁ βασιλεὺς ἢ δικαίως ἢ ἀδίκως

μετεχειρίσθη τὸ δικαίωμα, τὸ ὅποιον ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἢ νέα νομοθεσία· ἀλλ' οἱ ψωρομανώληδες, φίλε μου, οἱ ὅποιοι ζαλιζονται ἀπὸ δικαιώματα, συναθροίζονται ταύτην τὴν ὥραν μεσημέριον, μὲ θόρυβον μέγαν, εἰς τὸ προάστειον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου λεγόμενον, ὡς δώδεκα ἢ δεκαπέντε χιλιάδες λαός, ἐξωπλισμένοι μὲ παντὸς εἶδους ἄρματα καὶ τρέχουσιν ὄλοι πρὸς τὸ βασιλικὸν παλάτιον διὰ νὰ ζητήσωσι (μετ' εἰρήνης ὡς λέγουσι) παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν κύρωσιν τῶν δύο ψηφισμάτων. Ὁ ἄθλιος βασιλεὺς τὸ προεἶδε πρὸ πολλῶν ἡμερῶν καὶ ἔκαμε τὴν διαθήκην του, ἄλλοι λέγουσιν ὅτι καὶ ἐξωμολογήθη. Ἀφίνω λοιπὸν καὶ ἐγὼ τὸν κάλαμον καὶ τρέχω μὲ τὸν φίλον μου πρὸς τὸ παλάτιον, διὰ νὰ ἰδῶ καὶ σὲ γράψω μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μου τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ φοβεροῦ κινήματος.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ὥρα δεκάτῃ τῆς ἐσπέρας, ἐπιστρέφω ἀπὸ τὸ παλάτιον, περικυκλωμένον ἀπὸ τετρακοσίας χιλιάδας τοῦλάχιστον θεατῶν καὶ περιέργων. Οἱ ψωρομανώληδες ἔσπασαν δύο θύρας τῆς αὐλῆς, τὰς ὁποίας εὔρηκαν κλεισμένας, δὲν ἔφθανεν αὐτὰ, ἀλλ' ἀνέβησαν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως καὶ ταύτην τὴν ὥραν, εἰς τὴν ὁποίαν σὲ γράφω, εἶναι ὄλοι αἱ βασιλικάι κάμεραι γεμάται ἀπὸ μπαλτηριτζιμπλάκιδες. Ἔως τὴν ὥραν δὲν ἐπέπραξαν ἀκόμη τὸν βασιλέα, ἀλλὰ λαοῦσι μὲ αὐτὸν εἰρηνικῶς καὶ τεκληφσίζικα. Τὸν ἠρώτησαν (λέγουσιν) ἂν θέλῃ νὰ ἴηαι βασιλεὺς τῶν Γάλλων, ἢ νὰ ὀνομάζεται βασιλεὺς τῶν φυγάδων καὶ ἐπιδούλων τῆς πατρίδος. Εἶναι μέγας φόβος ὅμως τὴν νύκτα, ἂν δὲν τοὺς ἐκβάλωσιν ἀπὸ τὸ παλάτιον, μήπως κανένας κακεντρεχῆς ἢ μεθυσμένος ἀπ' αὐτοὺς μαχαιρώσῃ τὸν βασιλέα· ὑποπτεύονται πολλοί, ὅτι μερικοὶ τῆς συνόδου ἐκίνησαν κρυφίως τὸν λαόν εἰς αὐτὸ, διὰ νὰ φοβερίσωσι τὸν βασιλέα. Παράδοξον ἴσως σὲ φαίνεται νὰ σὲ γράφω πάντοτε ὑποπτεύον-

ται, λέγουσι, στοχάζονται, ἀλλ' ἤξευρε, ὅτι αἱ ὑποθέσεις τῆς Γαλλίας τὴν σήμερον, εἶναι τόσοσιν συγκεχυμένοι, ὥστε ἀγκαλὰ καὶ αὐτόπται τῶν γινομένων, δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ διακρίνωμεν τίς ἔχει τὸ δίκαιον ἢ τὸ ἄδικον. Ἡ δυστυχία τῆς βασιλείας ταύτης εἶναι τόσοσιν δεινὴ, ὥστε εἶναι ἀδύνατον, χωρὶς θείαν βοήθειαν, νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπ' αὐτῆν.

21 Ἰουτίου.—Σὲ εὐχομαι καλὴν ἡμέραν! καλὴ ἐστάθη καὶ διὰ τὴν δυστυχή Γαλλιάν. Ὁλίγον ἔλειψε χθὲς νὰ μείνωμεν χωρὶς βασιλέα. Σὲ εἶπα, ὅτι ὁ ὄχλος ἔσπασε τὰς πύλας τῆς αὐλῆς τοῦ παλατίου· ἀφοῦ ἀνέβησαν εἰς τὸ παλάτιον, ἔτρεξαν ὡς μαινόμενοι εἰς τὸν θάλαμον τοῦ βασιλέως καὶ ἄλλοι πρὸς τὴν βασιλίссαν. Ὁ βασιλεὺς εἶχε κλεισθῆ εἰς τὸ οἰκίμα του μὲ ὀλίγους σωματοφύλακας, ἀλλὰ βλέπων ὅτι ὁ ὄχλος μετεχειρίζετο τὰς ἀξίνας διὰ νὰ σπάσῃ τὴν θύραν τοῦ οἰκίματος, ἐσηκώθη μόνος του μὲ ἄκραν μεγαλοφυχίαν καὶ ἀνοιξε καὶ τὰς δύο πύχας τῆς θύρας. Εὐθὺς τὸ οἰκίμα ἐγεμίσθη ἀπὸ τόσοσιν μπερμπάτιδες ὀπλισμένους, ὥστε ἦτον ἀδύνατον νὰ σωθῇ ὁ βασιλεὺς μὲ τοσοῦτον ὀλίγον ἀριθμὸν σωματοφυλάκων. Ὁ βασιλεὺς ἐσύρθη εἰς τὸ παράθυρον καὶ ἐκεῖθεν ἤρρισε νὰ δημηγορῇ τὸν ὄχλον, ἐρωτῶν τὴν αἰτίαν, διατὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων. Εἰς τοσαύτην βοήν καὶ θόρυβον μὴ δυνάμενος ν' ἀκουσθῇ ἀπὸ τὸν ὄχλον, ἀνέβη εἰς μίαν καθέδραν. Τὸν εἶπαν λοιπὸν ὅσα σὲ ἔγραφα χθὲς, ζητοῦντες τὴν κύρωσιν τῶν ψηφισμάτων τῆς συνόδου. Εἰς τοιαύτην φοβεράν περίστασιν ὁ Λουδοβίκος ἐφέρθη μὲ σταθερότητα μεγάλην καὶ φρόνησιν ὄντως βασιλικήν, ἐνωμένην μὲ ἄκραν γαλήνην καὶ εὐμένειαν. Τὸ πρόσωπόν του (λέγουσι) δὲν ἤλλαξε παντελῶς, μήτε παραμικρὸν φόβον ἔδειξεν εἰς τοιοῦτον κίνδυνον, καὶ ἴσως αὐτὴ ἡ σταθερότης τὸν ἐλευθέρωσεν ἀπὸ τὴν σφαγὴν. Τοὺς εἶπε μὲ γελαστὸν πρόσωπον ὅτι αὐτὸ τὸ κίνημα ἦτον ἐναντίον εἰς τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους

αὐτὸς ἀπεφάσισε νὰ φυλάξῃ πάντοτε καὶ μὲ αὐτὸν τῆς ζωῆς του τὸν κίνδυνον· ὅτι ἂν δὲν ἐκύρωσε τὰ ψηφίσματα, τὸ ἔκαμε διὰ πολλὰς αἰτίας καὶ αὐτὸ τὸ δίκαιωμα ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὴν νέαν νομοθεσίαν. Τότε τὸν ἐπρόσφεραν ἓνα κόκκινον σκουφον, παρακαλοῦντές τον νὰ τὸν βάλῃ εἰς τὴν κεφαλὴν του ὡς σημεῖον τῆς ἐλευθερίας (διότι ὁ κόκκινος σκουφος εἶναι σήμερον ἐδῶ σημεῖον τῆς ἐλευθερίας καὶ πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐφάνησαν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ὁδοὺς, πολλοὶ μανιώδεις μὲ κόκκινους σκουφους ἀντὶ καπέλλων). Ὁ δυστυχὴς βασιλεὺς ἔστεψε τὴν βασιλικὴν του κάραν μὲ τὸν Ζακύνθιον σκουφον· τότε ἐφώνησαν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μπερμπάτιδες ζήτω τὸ ἔθνος, ζήτω ἡ ἐλευθερία! εἰς αὐτὰς τὰς κραυγὰς ἀντεφώνει καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μὲ ὀλην του τὴν δύναμιν ζήτω τὸ ἔθνος! Ἡ σύγκλητος ὅμως μανθάνουσα ὅλα αὐτὰ, καὶ φοβουμένη μὲ δίκαιον, μὴν ἀκολουθήσῃ καμμία ἐπιβουλή εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν τοῦ βασιλέως, ἐπεμφεν εἰκοσιτέσσαρας συγκλητικὸς μὲ προσταγὴν νὰ περικυκλώσωσι τὸν βασιλέα, νὰ διασκεδάσωσι μὲ λόγους εἰρηνικοὺς τὸν λαόν, ἢ ἂν αὐτὸ δὲν γίνῃ νὰ ἀποθάνωσι προτιμώτερον μὲ τὸν βασιλέα, παρὰ νὰ τὸν ἀφήσωσιν ἀδοθήτητον εἰς τοιαύτην κατασχύνην. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς συγκλητικὸς δὲν ἤθελον νὰ συγκατανεύσωσιν εἰς τὸ νὰ πεμφθῶσιν συγκλητικοὶ πρὸς τὸν βασιλέα καὶ μὲ τοῦτο ἐβεβαίωσαν τὴν ὑποψίαν, ὅτι αὐτοὶ εἶχε κινήσωσι κρυφίως τὸν λαόν. Οἱ εἰκοσιτέσσαρες ὅμως συγκλητικοὶ ὑπήγαν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμίσειαν ὥραν τοὺς ἄλλασσεν ἡ σύγκλητος, πέμπουσα εἰκοσιτέσσαρας ἄλλους, διὰ νὰ μανθάνῃ παρὰ τῶν προτέρων τὰ τρέχοντα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς συγκλητικὸς (τοῦτο εἶναι βέβαιον) ἠθέλησε νὰ ἐνισχύσῃ καὶ νὰ παρηγορήσῃ τὸν βασιλέα, λέγων πρὸς αὐτὸν νὰ μὴ φοβῆται. «Νὰ μὴ φοβοῦμαι! (ἀποκρίνεται ὁ βασιλεὺς μὲ γενναίότητα) » εἰς τοιαύτας περιστάσεις οἱ κακοὶ μόνον φοβοῦνται· ἐγὼ δὲν

» ἔχω τί νὰ φοβηθῶ, ἐπειδὴ ἡ συνείδησίς μου δὲν ἔχει τι νὰ μὲ
 » ἐλέγξῃ». Τότε λαμβάνει τὴν χεῖρα ἐνὸς σωματοφύλακος καὶ
 τὴν θέτει ἐπάνω εἰς τὴν καρδίαν του ἔπειτα λέγει: «Εἰπέ, φίλε
 μου, τὴν ἀλήθειαν εἰς ὄλους, ὅσοι μὲ περικυκλοῦσι, αἰσθάνεσαι
 κανένα κτύπον εἰς τὴν καρδίαν μου;» καὶ ἐπειδὴ ὁ σωματοφύ-
 λαξ τὸν εἶπεν «ὄχι βασιλεῦ», ὄχι βέβαια, (ἀπεκρίθη πάλιν
 οὗτος) καὶ διατί νὰ φοβηθῶ τὸν λαόν μου, τὸν ὅποιον ποτὲ δὲν
 ἐκάκοποίησα;» Αὐτὰ καὶ ἄλλα παρόμοια συνέβησαν, φίλε μου,
 εἰς αὐτὴν τὴν δεινὴν περίστασιν. Ὑστερον ἀπὸ πολλὰς δημηγο-
 ρίας καὶ παρακλήσεις τῶν συγκλητικῶν μόλις καὶ μετὰ βίας
 ἀνεχώρησεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ ὄχλος, καὶ μᾶς ἄφησε πάλιν
 τὸν Λουδοθικὸν ζῶντα. Σήμερον ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὴν
 σύγκλητον τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν:

«Δὲν λανθάνουσι τὴν σύγκλητον ὅσα συνέβησαν χθές! μήτε
 » ἀμφιβάλλω ὅτι τὸ Παρίσιον εὐρίσκεται εἰς μεγάλην ἀμηχα-
 » νίαν καὶ φόβον, καὶ ὅτι ἡ Γαλλία θέλει τὸ μάθη μὲ λύπη
 » καὶ ἔκπληξιν. Μεγάλην εὐχαρίστησιν μ' ἐπροξένησεν ὁ ζῆλος
 » τὸν ὅποιον ἐδείξατε δι' ἐμὲ εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν. Ὅ,τι
 » ἂν ἤθελεν ἀκολουθήσει εἰσθε βέβαιοι, ὅτι τίποτε δὲν θέλει
 » μὲ ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὸ νὰ πληρώσω τὰ καθήκοντα τῆς νέας
 » πολιτικῆς καταστάσεως τὴν ὁποίαν ἐδέχθην, καὶ θέλει φυ-
 » λάξω καὶ μὲ αὐτῆς τῆς ζωῆς μου τὸν κίνδυνον, διὰ τὴν ὠφέ-
 » λειαν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους».

22 Ἰουνίου. — Ἀγκαλὰ ἀφήκαν ἡσυχον διὰ τὴν ὥραν τὸν
 βασιλέα, τὰ πνεύματα δὲν ἡσύχασαν ὅμως ἀκόμη. Σήμερον εὐρέ-
 θησαν πολλὰ γράμματα κολλημένα εἰς διαφόρους τοίχους τῆς
 πόλεως, εἰς τὰ ὅποια λέγουσι κατὰ τοῦ βασιλέως τὰ πάνδεινα
 κακά, καὶ φοβερίζουσι νὰ τὸν σηκώσωσι τὴν ζωὴν, ἂν δὲν
 κάμῃ τὰ θελήματά των. Ὅχι, φίλε μου, ἀκόμη μήτε ὁ Λουδο-
 θικός μήτε ἡ Γαλλία, μήτε ὅσοι κατοικοῦμεν τὴν δυστυχῆ

ταύτην βασιλείαν, δὲν ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τὰ δεινά· δὲν ἤξεύρω
 ποῦ, πῶς καὶ πότε θέλει λάβουσι τέλος αἱ δυστυχίαι· φοβοῦ-
 μαί ὅτι θέλει γενῶμεν θεαταὶ φρικτῶν συμβεδηκότων καὶ
 περιστάσεων.

24 Ἰουνίου. — Φόβος μέγας διὰ τὴν αὔριον ὁ λαὸς εὐρίσκεται
 εἰς μεγάλην ταραχὴν· ὅθεν πρόετοιμασίαι μεγάλαι τῶν στρατιω-
 τῶν τῆς πόλεως, τὰ ὅπλα ἀκονίζονται, τὰ κανόνια γεμίζονται,
 διὰ νὰ μὴ συμβῆ καὶ πάλιν τίποτε ἄτοπον εἰς τὸν κακόμοιρον
 βασιλέα. Ὡ θεέ, καὶ πότε θέλει ἴδουμεν τὸ τέλος τοσούτων δεινῶν!
 τέσσαρα ὀλόκληρα ἔτη βασανίζομεθα, ἀργύριον πλέον δὲν μᾶς
 ἔμεινεν, ὄλων τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων ἡ τιμὴ ἐδίπλωσεν, ἡ
 ζωὴ ἡμῶν εὐρίσκεται εἰς καθημερινούς κινδύνους· φοβερίζουσι
 καὶ ἀπ' αὐτὰς τὰς ἐπαρχίας (τὸ ὅποιον μανθάνομεν σήμερον)
 νὰ ἔλθωσιν ἄλλοι ψωρομανώλιδες νὰ μᾶς λεηλατήσωσιν, ἡ καὶ
 νὰ μᾶς σφάξωσι, μὲ πρόφασιν, ὅτι ἐνταῦθα εὐρίσκονται πολλοὶ
 φίλοι τῆς ἀρχαίας καταστάσεως, οἱ ὅποιοι σπουδάζουσι μὲ τρό-
 πους παντοίους, νὰ δώσωσι καὶ πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν τὴν προ-
 τέραν τῆς ἐξουσίας. Αὐτὸ εἶναι ἀληθές· ἀλλ' ἐγὼ ὁ πανάθλιος
 ὅστις ἐμίσησα πάντοτε τὴν τυραννίαν, διὰ τί νὰ σφαγῶ ἀδίκως;
 καθὼς καὶ ἄλλοι πολλοὶ ὡς ἐγώ.

Ἄν ἡ νέα πολιτικὴ κατάστασις ἀνατραπῆ, θέλει εἶναι αἷτιοι
 ὄχι τόσοσιν οἱ εὐγενεῖς, ὄχι τόσοσιν οἱ καλόγηροι, ὅσον πολλοὶ ἀπὸ
 τοὺς προστάτας τῆς ἐλευθερίας, οἱ ὅποιοι ζῆλον ἔχοντες οὐ
 κατ' ἐπίγνωσιν, παρεξέσχισαν τὰ πράγματα. Ὅσον ἀτιμάζουσι
 τὸν βασιλέα ἢ συγχωροῦσι τὸ νὰ ἀτιμάζεται τόσοσιν τὸν κάμνου-
 σιν ἀγαπητὸν εἰς ὄλους, διότι εἶναι φυσικὴ κίνησις τῆς ἀνθρω-
 πίνης καρδίας νὰ συμπάσχῃ πάντοτε μὲ τὸν ἀδικούμενον. Αὐτὸς
 ὁ στοχασμὸς δὲν εἶναι τῆς φαντασίας μου γέννημα, ἀλλ' εἶδον
 ὀφθαλμοφανῶς τὴν ἀλήθειαν ἐκ τῆς πείρας. Δὲν δύναμαι νὰ
 σὲ περιγράψω πόσον ἐκέρδησεν εἰς τὴν ὑπόληψιν καὶ εὐνοίαν

πολλῶν ὁ Λουδοβίκος ἀπὸ τὰς 20 τοῦ παρόντος μηνὸς μέχρι τῆς σήμερον. Ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅστις δὲν ἠγάπησα ποτὲ βασιλεῖς (καθὼς μῆτε οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι) τὸν ἐλυπήθην ἐκ καρδίας καὶ τὸν ἐθαύμασα εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν, διὰ τὴν γενναιότητα τὴν ὁποῖαν ἔδειξεν εἰς τὴν τρομερὰν ἡμέραν τῶν 20. Εἶμαι ἐρωτομανῆς τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἀγαπῶ, φίλε μου, καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ἐλευθερία χωρὶς δικαιοσύνην εἶναι καθαρὰ ληστεία. Τὸν ἐπίσημόν μου ἐχθρὸν ἂν ἔβλεπον ἀδικούμενον, ὅλαι αἱ δυνάμεις τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς δὲν ἤθελε μὲ ἐμποδίσωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ γόζωμαι.

19.

Ἐκ Παρισίων, Σεπτεμβρίου 8, 1792.

Εἰς τὰς 9 Αὐγούστου, ἡμέρα πέμπτη, ἡ σύνοδος βιαζομένη ἀπὸ τὰς συχνὰς ἀναφορὰς περὶ τῆς καθαιρέσεως τοῦ βασιλέως, ἠθέλησε νὰ ἐξετάσῃ καὶ αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Ὁ Κονδορκέτιος, ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους λογίους τοῦ Παρισίου, ἂν καὶ ἐχθρὸς ἐπίσημος τοῦ βασιλέως, ἔκαμε μίαν μακρὰν δημηγορίαν, εἰς τὴν ὁποῖαν παρέστησεν, ὅτι ἂν καὶ ὁ βασιλεὺς, ὑποπτος διὰ πολλὰς αἰτίας εἰς τὸν λαόν, ἦτον ἄξιος καθαιρέσεως, δὲν ἦτον ὅμως φρόνιμον πρᾶγμα νὰ ψηφίσωσι τὴν καθαιρέσιν εἰς τοιοῦτον καιρὸν, ὁπότεν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ ἀπειλοῦσι τὴν παντελεῖ φθορὰν τῆς βασιλείας, χωρὶς πρῶτον νὰ ἐρωτήσωσι τὴν γνώμην ὄλου τοῦ ἔθους· ὅτι ἔπρεπεν ἐπομένως νὰ γράψωσιν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας, καὶ νὰ μὴ πράξωσι τίποτε χωρὶς τὴν συναίνεσιν τοῦ ἔθνους.

Ὁ θόρυβος τοῦ λαοῦ ἤϋξανεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ὅταν ἔβλεπον, ὅτι τὸ θέλημά των δὲν ἐγένετο παρευθύς, καὶ ἡ σύνοδος ἠναγκάσθη νὰ διανυκτερεύσῃ ὅλην τὴν νύκτα τῆς δεκάτης

Αὐγούστου. Ὁ βασιλεὺς βλέπων τὸν τόσον θόρυβον, ἔκραξεν ὄλους τοὺς σωματοφύλακας, τοὺς περισσοτέρους Ἐλουητίους, ἤγουν Σδίτζερους, διὰ νὰ τὸν φυλάξωσιν ἐκείνην τὴν νύκτα. Ἐκοιμήθημεν μὲ μέγαν φόβον ἐκείνην τὴν νύκτα· ἀλλὰ πρὸς τὰς δύο ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον, εἰς τὸ ξημέρωμα τῆς δεκάτης πρώτης (ἡμέρας παρασκευῆς), μᾶς ἐξύπνησεν ὄλους ὁ θόρυβος τοῦ λαοῦ. Τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα χιλιάδες ἀνθρώπων συνηθροισμένοι εἰς τὸ προάστειον τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου ἐπάτησαν τὸν ἄρσανᾶν, ἔλαβον παντὸς εἴδους ὄπλα, καὶ μερικὰ κανόνια, καὶ ἐκίνησαν εἰς τὰς ἑπτὰ ὥρας πρὸς τὸ βασιλικὸν παλάτιον. Ἡ σύνοδος, ἡ ὁποία, καθὼς σὲ εἶπα, εἶχε κρατήσῃ ὅλην τὴν νύκτα, ἐκάλεσε τὸν βασιλέα νὰ ὑπάγῃ πρὸς αὐτήν, διὰ περισσοτέραν ἀσφάλειαν, διότι ἦτο φανερόν, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ λαοῦ, ἦτο νὰ τὸν θυσιάσῃ.

Ἐσηκώθη, λοιπόν, ὁ δυστυχῆς Λουδοβίκος, πρὶν νὰ φθάσῃ ὁ λαὸς εἰς τὸ παλάτιον, μὲ τὴν βασίλισσαν, τὸν υἱὸν τοῦ καὶ τὴν θυγατέρα του, καὶ ὑπῆγεν εἰς τὴν σύνοδον. Εἰς τὴν θύραν τῆς Συνόδου μὴ βλέπων πλησίον τὸν υἱὸν τοῦ (ἑπταετὲς παιδάριον) καὶ νομίσας ὅτι τὸν ἔχασεν, ἐθορυβήθη, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠσύχασεν ὅταν τὸν εἶδε φερόμενον πρὸς αὐτὸν ἀπὸ ἓνα στρατιώτην, ὅστις τὸν ἐβάσταζεν εἰς τὰς ἀγκάλας του. Ἐπλησίασεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς συνόδου, καὶ ἐκάθισεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ἀφοῦ εἶπε τοῦτα τὰ ὀλίγα πρὸς τὴν σύνοδον. «Ἀφῆκα τὴν κατοικίαν μου, καὶ ἦλθον εἰς τὸ μέσον τῆς συνόδου, διὰ νὰ ἐμποδίσω τὸν λαὸν ἀπὸ ἓνα ἀδικον φόνον. Ἐλπίζω ὅτι καὶ ἐγὼ καὶ ἡ φαμίλια μου δὲν θέλομεν δοκιμάσῃν οὐδὲν ἄτοπον εὐρισκόμενοι μεταξὺ τῶν τοποτηρητῶν τοῦ ἔθνους».

Ὁ λαὸς ὅταν ἦλθεν ἔμπροσθεν τοῦ παλατίου, ἔστησε καὶ κατεύθυνε πρὸς αὐτὸ τὰ κανόνια· ἐδῶ πλέον δὲν ἐξεύρομεν ἀνίσως αὐτοὶ ἄρχησαν νὰ κτυπῶσιν, ἢ ἂν τὸ πρῶτον πῦρ ἀνήφθη

ἀπὸ τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὸ παλάτιον, διότι ἕκαστος χρωματίζει τὰ πράγματα κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ νοῦς του καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς καρδίας του. Ὁ βασιλεὺς ἐμβαίνων εἰς τὴν σύνοδον εἶχε βεβαιώσειν τὸν πρόεδρον ὅτι ἔδωκε προσταγὴν εἰς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὸ παλάτιον, νὰ μὴ κάμωσι τὴν παραμικρὰν ἀντίστασιν εἰς τὸν λαόν· καὶ βέβαια μία τοιαύτη ἀντίστασις ἦτο καὶ τρελὴ καὶ ἀνωφελής, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς μὴν εὐρισκόμενος πλέον εἰς τὸ παλάτιον, ἐλογίζετο νὰ ἦναι ἔξω ἀπὸ τὸν κίνδυνον. Μὲ ὄλον τοῦτο πιθανὸν εἶναι ὅτι κἀνένας θερμότερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἔρριψε τὸ πρῶτον τουφέκι ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ παλατίου· καὶ τὸ ὄχι πιθανὸν ἀλλὰ βέβαιον καὶ δυστυχέστατον συμβεβηκὸς εἶναι τοῦτο, ὅτι εἰς δύο ὥρων διάστημα ἐθυσίασθησαν ὑπὲρ τὰς πέντε χιλιάδας ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὸ παλάτιον, καὶ ἀπὸ τὸν λαὸν ὅστις ἐπολιόρχει τὸ παλάτιον.

Ἡ νίκη ἔμεινεν εἰς τὸν λαόν· καὶ ἀναβάντες εἰς τὸ παλάτιον, συνέτριψαν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ὄλα τὰ βασιλικά σκευή. Ἄνοιξαν τὰς βασιλικὰς ἀποθήκας καὶ τὰ ταμεῖα, ἀλλὰ δὲν ἔκλεψαν οὔτε μίαν βελόνην· ὅτι εὐρέθη εἰς ἀργύριον καὶ χρυσίον, τὰ κειμήλια καὶ τοὺς πολυτελεῖς λίθους τῆς βασιλείσεως τὰ συνήθροισαν ὄλα καὶ τὰ ἔφεραν εἰς τὴν σύνοδον. Τὸ περίεργον ἦτον, ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἀθράκωτοι (οὕτως ὀνομάζουσιν ἐδῶ, τοὺς ὁποίους αὐτοῦ ψωρομανόληδες λέγετε) ἐκρέμασαν μερικὸς ἀπὸ τοὺς γιολιτάσιδές των ὄσους ἔφθασαν κλέπτοντας τίποτε ἀπὸ τὰ βασιλικά πράγματα. Ἄνοιξαν καὶ τὰς βασιλικὰς οἰνοθήκας, καὶ ἐκεῖ εὐρόντες διάφορα εἶδη ἐξαιρέτων οἴνων, ἐδαπτίσθησαν ὄλοι τόσον, ὥστε δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ στέκωσιν ὀρθοί· οὕτως ἠγγιωμένοι καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐκδικήσεως, καὶ ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τοῦ οἴνου, ἐθυσίασαν καὶ τοὺς ἐπιλοίπους, ὄσους εὐρηκαν κρυμμένους εἰς διάφορα ταμεῖα τοῦ παλατίου· ἢ

μανία ἦτο τόση, ὥστε πολλοὶ εἶδον γυναίκας τοῦ κοινοῦ λαοῦ νὰ χορεύωσιν ἐπάνω εἰς τὰ νεκρὰ σώματα.

Αὐτὸ δὲν τὸ εἶδον ἐγώ, ἐπειδὴ ἔμεινα ὄλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην διὰ τὸ ἀσφαλὲς εἰς τὸν οἶκόν μου· ἀλλὰ δύναμαι νὰ σὲ βεβαιώσω ἄλλο, τὸ ὅποιον εἶδον μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς μου. Πρὸς τὸ ἑσπέρας ἡ περιέργεια ἐνίκησε τὸν φόβον μου, καὶ ἠθέλησα νὰ ὑπάγω πρὸς τὸ παλάτιον διὰ νὰ ἰδῶ αὐτὴν τὴν θραῦσιν. Εἰς τὸν δρόμον ἀπήντησα πολλὰς γυναίκας, αἱ ὁποῖαι ἔφεραν ἐπάνω εἰς μακρὰ κοντάρια τοὺς αἱματωμένους χιτῶνας τῶν φονευθέντων, ὡς τρόπαια τῆς νίκης των, τραγυφδοῦσαι διάφορα ἄσματα.

Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθωμεν καὶ πάλιν εἰς τὸν βασιλέα, σὲ εἶπα πολλάκις, ὅτι αὐτὸς ἠπατήθη πάντοτε ἀπὸ πονηροὺς καὶ κακοὺς συμβούλους· ἢ δυστυχία του ἔκαμε, καὶ εἰς τὰ διάφορα εἶδη τὰ κομισθέντα εἰς τὴν σύνοδον εὐρέθησαν, καὶ ἀπὸ ἐπιστολὰς τῆς Βασιλείσεως καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐγγράφους ἀποδείξεις πολλὰ σημεῖα, ὅτι ὁ Λουδοβίκος ἦτο κρυφίως σύμφωνος καὶ μὲ τοὺς ἔξω βασιλεῖς, τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Ἡ σύνοδος, καὶ πρὶν νὰ φανερωθῶσιν αὐταὶ αἱ ἐπιστολαί, τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς δεκάτης Αὐγούστου, ἢ φοβουμένη τὴν ἄκρατον ὀρμὴν τοῦ λαοῦ, ἢ καὶ εὐρίσκουσα τὸν καιρὸν ἐπιτήδειον διὰ νὰ κάμῃ ὅτι πρὸ πολλοῦ ἐπεθύμει, ἐψήφισεν ὁμοθυμαδὸν τὴν πρὸς καιρὸν κατάργησιν τοῦ Βασιλέως, καὶ διὰ νὰ ἀθωωθῇ ἀπὸ τὴν ὑποψίαν, ὅτι ἔκαμεν πρᾶγμα παρὰ τὴν κοινὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους, ἔδωκε τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἶδῃσιν εἰς ὄλας τὰς ἐπαρχίας νὰ ἐκλέξωσι νέους τοποτηρητάς, τοὺς ὁποίους νὰ πέμψωσιν εἰς Παρίσιον εἰς τὰς 26 Σεπτεμβρίου, καὶ αὐτὴ ἢ νέα σύγκλητος νὰ ἀποφασίσῃ, ἂν ὁ Λουδοβίκος πρέπη νὰ ἀποκατασταθῇ πάλιν εἰς τὸν θρόνον του, ἢ ὁ υἱὸς του ἀντ' αὐτοῦ ἢ καὶ ἂν παντάπασιν ἢ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας κατάστασις ἔχῃ νὰ μεταβληθῇ εἰς δημοκρατίαν, καταργηθέντος αἰωνίως

τοῦ βασιλικοῦ ὀνόματος. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸν κατήγγησαν, ἀνάγκη ἦτο καὶ νὰ τὸν φυλάξωσι, διὰ νὰ μὴ φύγη καὶ πάλιν ὡς πέρυσιν ὅθεν εἰς τὰς 13 Αὐγούστου, ἀφοῦ τὸν ἐκράτησαν τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν σύνοδον, τὸν ἐφυλάκωσαν καὶ αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του εἰς ἓνα πύργον, εἰς τὸν ὁποῖον οὐδένας ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ τὸν πλησιάσῃ.

Εὐρέθην κατὰ τύχην τὸ ἐσπέρας τῆς δεκάτης τρίτης εἰς τὸν δρόμον, ὅθεν ἐπέρασεν αὐτὸς ὁ δυστυχῆς βασιλεὺς διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πύργον. Ἀδύνατον εἶναι, φίλε μου, νὰ σὲ περιγράψω τὴν τοιαύτην καταίσχυνήν· ἦτον αὐτός, ἡ βασίλισσα, ὁ υἱός, ἡ θυγάτηρ του, καὶ ἡ ἀδελφή του εἰς τὸ ἀμάξιον συνοδευμένοι ἀπὸ πολλὰς χιλιάδας στρατιωτῶν πεζῶν καὶ ἰππέων. Ἀπὸ τὴν σύνοδον διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν πύργον ὅστις εἶναι πλησίον τοῦ οἴκου, ὅπου εὐρίσκομαι, τὸ διάστημα εἶναι τρία τεταρτημόρια τῆς ὥρας σχεδόν. Παράστησον εἰς τὸν νοῦν σου τετρακοσίας, ἢ καὶ πεντακοσίας χιλιάδας ἀνθρώπων ἐσπαρμένων εἰς ὄλον αὐτὸ τὸ διάστημα διὰ νὰ τὸν ἴδωσι· παράστησον εἰς τὸν νοῦν σου πεντακοσίας χιλιάδας στομάτων νὰ φωνάζωσιν ἐπὶ ταῦτο, Ζήτω τὸ ἔθνος, ζήτω ἡ ἐλευθερία! εἰς τοῦ Λουδοβίκου τὰ ὦτα, τὰ ὁποῖα τοὺς περασμένους καιροὺς ἦσαν συνειθισμένα νὰ ἀκούωσι Ζήτω ὁ βασιλεὺς! καὶ θέλεις καταλάβειν ἄν ὀλίγον τὴν καταισχύνῃ αὐτῆς τῆς συμφορᾶς.

Τοὺς εἶδον πλησίον εἰς τὸ ἀμάξιον. Ὁ βασιλεὺς ἐδείκνυε πρόσωπον ἀκατάπληκτον, ἢ ἀπὸ μεγαλοφυχίαν ἢ ἴσως καὶ ἀπὸ ἀναισθησίαν· ἡ βασίλισσα ἦτο σκυθρωπή, καθὼς πρὸς τούτοις καὶ ἡ θυγάτηρ τῆς καὶ ἡ ἀνδραδέλφη τῆς· ὁ ταλαίπωρος Διάδοχος, μικρὸς ὢν τὴν ἡλικίαν, ἔστρεφε τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς ὅλα τὰ μέρη, διὰ νὰ βλέπῃ τὸν ἀναρίθμητον λαόν. Εὐθὺς μετὰ τὴν φυλακὴν τοῦ βασιλέως, ἐπίασαν πολλοὺς μεγιστάνας, καὶ ἄλλους διαφόρους ὀνομαστοὺς ἄνδρας, εἰς τοὺς ὁποίους εὐρήκαν ἐπιστο-

λάς καὶ ἄλλας ἀποδείξεις συνωμοσίας. Τοὺς ἐφυλάκωσαν ὄλους, καὶ τοὺς κρίνουσιν ἕκαστον κατὰ μέρος, καὶ τοὺς καταδικάζουσιν εἰς θάνατον. Ἀπεκεφάλισαν ἐξ αὐτῶν τὸν ταμίαν (ἦγουν τὸν χαζηνάτῃρην) τοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ εὐρήκαν εἰς τὰ κατὰστικά του, ὅτι ἐπλήθρονεν πολλὰς δαπάνας, ὅσας ἔκαμναν οἱ φυγάδες ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως, διὰ νὰ συνάξωσι στρατεύματα καθ' ἡμῶν. Εἶναι ἀκόμη πολλοὶ φυλακωμένοι, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ θέλουν λάθειν τὴν αὐτὴν τύχην τῆς κατατομίας. Τί νὰ σὲ λέγω περισσά; Τὰ πνεύματα εὐρίσκονται εἰς τοσοῦτον θόρυβον, ὥστε δὲν θέλει μὲ φανῆν ποσῶς παράδοξον, ἂν κρίνωσι καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα καὶ τὸν καταδικάσωσιν εἰς θάνατον, καθὼς ἔκριναν καὶ κατεδίκαναν τὸν ἰδιόν των βασιλέα τὸν δυστυχῆ Κάρολον τὸν Στουάρτον οἱ Ἄγγλοι εἰς τὰ 1648. Αὐτὸ ὅμως ἡ παρούσα σύνοδος δὲν δύναται νὰ τὸ κάμῃ· ἀλλ' ὅταν ἡ νέα σύνοδος συναχθῇ εἰς τὰς 26 Σεπτεμβρίου, δὲν θέλω (καὶ πάλιν τὸ λέγω) θαυμάσειν, ἂν καταδικάσῃ τὸν Λουδοβίκον εἰς θάνατον· ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ μίσους ὅσα βλέπω, κάμνουσι τὸ πρᾶγμα πιθανόν.

2 Σεπτεμβρίου. — Ἐκράτησά τὴν ἐπιστολήν μου μέχρι τῆς σήμερον, ὥσάν νὰ ἐπρόβλεπον ὅτι ἔμελλε νὰ συμβῶσι καὶ ἄλλα, δυστυχία. Ταύτην τὴν ὥραν μεσονύκτιον ἐσηκώθη πάλιν ὁ λαὸς καὶ τρέχουσιν εἰς τὰς διαφόρους φυλακὰς διὰ νὰ θυσιάσωσι τοὺς ἀθλίους φυλακωμένους.

3 Σεπτεμβρίου. — Τὸ πρῶτ' ὥρα δεκάτῃ ἔβην τὴν παρελθούσαν νύκτα ἔσφαζαν ἀνηλεῶς, ὅσους εὐρήκαν, φυλακωμένους διὰ συνωμοσίας πολιτικὰς, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλοὶ Καλόγηροι, Ἄρχιερεῖς, ἱερεῖς καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, ὅσοι δὲν εἶχαν δώσει τὸν ὄρκον, καὶ ἐφυλάττοντο διὰ τὴν ἐξορίαν· ἀκόμη ταύτην τὴν ὥραν σφάζουσι, καὶ θέλουν σφάζειν προσέτι ἡμέρας πολλὰς· διότι αἱ φυλακαὶ εἶναι πλήρεις. Ἡ σύνοδος ἔπεμψε μερικὸς

συγκλητικους δια να εμποδίσωσι τον λαόν από την τοιαύτην άδικον καταδρομήν, άλλ' ο λαός δεν άκούει πλέον ουδένα. Αί πλατεία της πόλεως, όσαι πλησιάζουσι τας φυλακάς, είναι γεμάται από νεκρούς· ο λαός δικαιολογεί αυτήν την φοβεράν έκδίκησιν με την πρόφασιν, ότι του βασιλέως ο σκοπός ήτον άν έλάμβανε να νικήτήρια, να άπολύση όλους τους φυλακωμένους δια να σφάζωσι τους πολίτας.

6 Σεπτεμβρίου. — Μόλις σήμερα το πρωί έτελείωσεν ή σφαγή, ήμέραν και νύκτα άδιακόπως από τας 2 μέχρι της σήμερα έσφαζον. Μεταξύ των φονευθέντων είναι μερικοί παλαιοί μίνιστροι του βασιλέως, και πολλοί έκατοντάδες καλογήρων. Έθανάτωσαν και την πριγκιπέσσαν Λαμβάλλ, φίλην της βασιλείσσης. Έτρεξαν εις τον Πύργον, όπου είναι φυλακωμένος ο βασιλεύς, δια να τον θυσιάσωσι και αυτόν με την οικογένειάν του, αλλά τους έμπόδισαν με μεγάλους κόπους και βάσανα κατά το παρόν, και με την έλπίδα, ότι θέλει τον κρίνειν ή μέλλουσα σύνοδος και τον καταδικάσειν εις θάνατον. Τα σημεία, όσα βλέπω με λέγουσιν, ότι ο βασιλεύς έχει έξ άπαντος να θυσιασθή ή άκρίτως από την όρμην του λαού, ή και κριθείς από την σύνοδον. Μόλις εις τας έλληνικάς και ρωμαϊκάς ιστορίας εύρίσκειται τοιαύτη παράδοξος πολιτική περιπέτεια. Οι έχθροί έπήραν και μίαν άλλην χώραν, όνομαζομένην Βερδοϋνον. Με όλον τούτο με φαίνεται αδύνατον να νικήσωσι τους Γάλλους ή να σώσωσι τον Λουδοβικόν. Ο ένθουσιασμός του έθνους είναι άπίστευτος· χωρίς ύπερβολήν ταύτην την ώραν εύρίσκονται εις τον δρόμον άπ' όλας τας έπαρχίας της Γαλλίας τρέχοντες εις τὰ σύνορα ύπέρ τας έξακοσίας χιλιάδας άνδρών άποφασισμένων να άποθάνωσι· και αυτοί· όλοι υπάγουσι με τοιαύτην ευθυμίαν, ώστε ήθελεν ειπείν τις ότι τρέχουσι εις συμπόσιον, και όχι εις πόλεμον. Πολλοί μητέρες έπρόσφεραν

αυτοθελήτως τους μονογενείς υιούς των, εις τον στρατιωτικόν κατάλογον. Τώρα πιστεύω όσα γράφουσιν οι έλληνικοί συγγραφείς δια την άνδρειάν των γυναικών της Σπάρτης· δεν άκούεις άλλο την σήμεραν πάρεξ Μαραθώνα, Σαλαμίνα, Άρτεμίσιον, Λευκτρα, Πλαταιάς, και όλα τα όνόματα των τόπων και πόλεων, εις τους όποιους οι ήμέτεροι πρόγονοι έδάμασαν την άλαζονείαν των έχθρών των· μικρά πολίχνια και χωρία, τα όποια κατ' αναλογίαν του αριθμού των κατοίκων έπρεπε να πέμψωσι τεσσαράκοντα μόνον στρατιώτας, έπεμφαν τριακοσίους.

8 Σεπτεμβρίου. — Καθ' ήμέραν και ώραν συντρέχει πλήθος στρατιωτών αναρίθμητον και καθ' ήμέραν και ώραν προσφέρονται δώρα εις την σύνοδον δια την δαπάνην του πολέμου· σέ ειπον ότι και γυναίκες εύρίσκονται μερικοί εις τὰ σύνορα πολεμουσαι με τους Άουστριακούς. Σήμεραν παρεστάθη πλήθος πολύ γυναικών εις την σύνοδον, ζητούσαι την άδειαν να συγκροτήσωσι μίαν φάλαγγα στρατιωτών θηλυκών όπλισμένων δια να δράμωσιν εις τὰ σύνορα. Η σύνοδος, άφού έπαίνεσε την προθυμίαν των, άπεκρίθη ότι θέλει συμβουλευθή περι τούτου.

20.

Έκ Παρισίων, 15 Νοεμβρίου, 1792.

6 Οκτωβρίου. — Σήμεραν έψήφισεν ή σύνοδος την συντριβήν του διαδήματος και του σκήπτρου, ως σημεϊον της διηνεκούς καταργήσεως της βασιλείας. Έλαβον λοιπόν το διάδημα και το σκήπτρον του βασιλέως, έπειτα τὰ έπεμφαν εις το νομισματοκοπείον, τὰ έσύντριψαν, καθως ο Μωϋσης τον χρυσοϋν μόσχον. δια να τὰ μεταβάλωσιν εις νομίσματα.

21.

Ἐκ Παρισίων, 21 Ἰανουαρίου 1793.

Καιρὸς εἶναι τώρα νὰ σὲ διηγηθῶ καὶ τὸ -πραγικὸν τέλος τοῦ βασιλέως. Πολλάκις (ἂν ἐνθυμοῦμαι καλὰ) σὲ ἔγραψα ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἔμελλε νὰ δώσῃ κακὸν τέλος, καὶ δὲν ἐψεύσθη ἐν αὐτῇ μου τῇ πρόρρησιν. Τὴν 10ην τοῦ περελθόντος Αὐγούστου, τὸν κατήργησαν καθὼς ἐξέυρεις, καὶ τὸν ἐφυλάκισαν αὐτόν, τὴν γυναῖκα, τὴν ἀδελφὴν, τὸν υἱὸν καὶ τὴν θυγατέρα του. Σὲ ἔγραψα εἰς τὸν καιρὸν, ὅτι ἡ σύνοδος εὗρηκε πολλὰ γράμματα κρυμμένα εἰς μίαν σιδηρὰν θήκην, σκαμμένην εἰς ἓνα τοῖχον τοῦ παλατίου καὶ ὅτι ἤρχισε νὰ κάμνῃ τὴν κρίσιν του. Αὐτὴ ἡ κρίσις ἐκράτησε πολλὰς ἑβδομάδας, καὶ μὲ τὸν τρόπον καθὼς ἐγένετο, ἤλπιζαν πολλοί, ὅτι ἡ σύνοδος τέλος πάντων εἶχε σκοπὸν νὰ τὸν χαρίσῃ τὴν ζωὴν· ἀλλὰ μερικοὶ τῆς συνόδου παλαιοὶ τοῦ ἐχθροί, καὶ εὐρίσκοντες τὸν καιρὸν ἐπιτήδειον διὰ νὰ τὸν θυσιάσωσιν, ἔδωκαν νὰ καταλάβωσιν εἰς τοὺς λοιπούς, ὅτι ἠδύνατο καὶ πάλιν νὰ διεγείρωσι τὸν λαόν, ἂν ἡ κρίσις τοῦ Λουδοβίκου ἐμακρύνετο περισσότερον.

Εἰς τὰς 11 λοιπὸν Δεκεμβρίου ἐκάλεσεν ἡ σύνοδος τὸν Λουδοβίκον τὴν πρώτην φοράν διὰ νὰ ἀποκριθῇ εἰς ὅλα τὰ ἐγκλήματα, τὰ ὅποια τὸν ἀνέγνωσεν ἕν πρὸς ἕν. Τὸν ἔκβαλαν ἀπὸ τὴν φυλακὴν τὸ μεσημέριον, καὶ τὸν ἐπήγαγαν εἰς τὴν σύνοδον. Παρεστάθη μὲ μεγαλοφυχίαν χωρὶς παντάπασιν νὰ καταπληχθῇ ἀπὸ τὸ ἄθροισμα 745 συγκλητικῶν, καὶ πλήθους ἀναριθμήτου θεατῶν, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν. Ὁ πρόεδρος τῆς συνόδου τὸν λέγει: «Λουδοβίκε, τὸ γαλλικὸν γένος σὲ ἐγκαλεῖ διὰ πολλὰ ἁμαρτήματα, τὰ ὅποια γεγραμμένα ἔν πρὸς ἕν θέλω σὲ ἀναγνώσειν» διὰ νὰ ἀποκριθῆς εἰς ἕκαστον ἀπ' αὐτά, καὶ νὰ δικαιολογηθῆς ἂν εἶναι τρόπος. Κάθισον». Ἐκάθησεν ὁ Λουδοβίκος εἰς

μίαν καθέδραν κατέναντι τοῦ προέδρου· καὶ τότε ὁ πρόεδρος ἄρχισε νὰ τὸν ἐρωτᾷ καθ' ἕκαστον τεσσαράκοντα σχεδὸν ἐγκλήματα. Ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς εἰς ὅλα μὲ τὴν αὐτὴν σταθερότητα τῆς ψυχῆς, καὶ ἄλλα μὲν ἠρνήθη παντάπασιν, ὡς ἀνύπαρκτα καὶ ψευδῆ, ἄλλων δὲ τὴν αἰτίαν ἔρριψεν ἐπάνω εἰς τοὺς μινίστρος. Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν ἐξέτασιν, ἡ ὁποία διέμεινε δύο ὥρας δὲν ἠλλοιώθη ποσῶς τὸ πρόσωπόν του, πάρεξ εἰς ταύτην τὴν ἐρώτησιν τοῦ προέδρου· «Σὲ ἐγκαλοῦσι, Λουδοβίκε, ὅτι ἐμοίραζες ἀργύρια εἰς τὸ προάστειον τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Τί ἀποκρίνεσαι εἰς αὐτό;» ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη· «Ὅσάκις ἔκβαίνα ἀπὸ τὸ παλάτιόν μου, συνήθειά μου ἦτο νὰ μοιράζω εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀργύριον, ὅχι μὲ τέλος κακόν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡδονήν. τὴν ὁποίαν ἐδοκίμαζα πάντοτε νὰ βοηθῶ τὸν λαόν μου»· καὶ ταῦτα λέγων ἐδάκρυσεν ὁ ταλαίπωρος.

Ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἡ ἐξέτασις, τὸν ἠρώτησε καὶ πάλιν ὁ πρόεδρος ἂν ἔχῃ ἄλλο τίποτε νὰ εἴπῃ. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ τὸν δώσωσιν ἐγγράφως αὐτὰ τὰ ἐγκλήματα, καὶ τὴν ἄδειαν νὰ λάβῃ συνηγόρους (ἦγουν ἄβοκάτους, καθὼς εἶναι συνήθεια εἰς τὰ κριτήρια τῆς Εὐρώπης) διὰ νὰ δικαιολογηθῇ κατὰ πλάτος. Ἡ ἄδεια τὸν ἐδόθη καὶ τὸν ἔστρεψαν πάλιν εἰς τὴν φυλακὴν του, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἐχώρισαν ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν του. Αὐτὸ τὸν ἐτάραξε πολὺ, καὶ ἔκλαυσε πάλιν, ὀνομάζων καὶ ζητῶν νὰ ἴδῃ τὰ τέκνα του. Εἰς τὰς 15 Δεκεμβρίου τὸν ἔδωκεν ἡ σύνοδος τὴν ἄδειαν νὰ βλέπῃ μόνον τὸν υἱὸν του καὶ τὴν θυγατέρα του, ἀλλ' ὅχι τὴν βασίλισσαν μήτε τὴν ἀδελφὴν του, ἔλαβε συνηγόρους δύο περιφήμους ἄβοκάτους, τὸν Τρογγέτιον καὶ τὸν Δεσέξον. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ μία σοφὴ γυνή, περίφημος εἰς τὸ Παρίσιον, ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν σύνοδον νὰ προστεθῇ καὶ αὐτὴ τρίτη συνηγόρος εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ Λουδοβίκου· ἀλλ' ἡ σύνοδος ἀπέβαλε τὴν ζήτη-

σίν της· και αὐτὸ μὲν, φίλε μου, εἶναι περιεργον· τὸ δὲ ὄχι μόνον περιεργον, ἀλλὰ πάσης τιμῆς και παντὸς ἐπαίνου ἄξιον και σεβάσιμον ἔργον εἶναι τοῦτο. Ὁ περιφήμος Μαλεσέρβος, παλαιὸς μινίστρος τοῦ Λουδοβίκου ἀτιμασθεῖς, ἀδικηθεῖς, και σχεδὸν διωχθεῖς ἀπὸ τὴν αὐλήν, διὰ τὸ νὰ ἦτον φίλος ἄκρος τῆς δικαιοσύνης, ἐξησθετισμένος ἀπὸ τὸ ὀγδοηκονταετὲς γῆρας και ἔτοιμος νὰ καταβῆ εἰς τὸν τάφον, ἐνθυμούμενος τὴν παλαιὰν φιλίαν τοῦ βασιλέως, και παρακινούμενος ἀπὸ μίαν ἀγίαν εὐγνωμοσύνην προσφέρει τὸν ἑαυτὸν του διὰ τρίτον συνήγορον και ἡ σύνοδος τὸν ἐδέχθη. Δὲν ἠδυνήθη (λέγουσι) νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυά του ὁ βασιλεὺς, ὅταν τὸν ἔδωκαν τὴν ἀγγελίαν εἰς τὴν φυλακὴν, ὅτι ὁ παλαιὸς του μινίστρος Μαλεσέρβος ἐζήτησε νὰ ἦναι συνήγορός του. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ τρεῖς συνήγοροι ἔδλεπαν καθ' ἡμέραν τὸν βασιλέα και πολλὰς ὥρας συνεδουλεύοντο μὲ αὐτόν, ζητοῦντες ὅλους τοὺς τρόπους και τὰ μέσα διὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσωσιν ἀπὸ τὸν θάνατον.

Μετὰ 15 ἡμέρας, εἰς τὰς 26 Δεκεμβρίου, παρεστάθη τὴν δευτέραν και τελευταίαν φοράν πάλιν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν σύνοδον συνουθευμένος ἀπὸ τοὺς τρεῖς συνηγόρους του. Ὁ νεώτερος, Δεσέξος, ἐδημηγόρησε δύο ὥρας μίαν ὠραιοτάτην και μακρὰν δημηγορίαν, εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ βασιλέως ἐκεῖ παρόντος και καθημένου μὲ τὴν αὐτὴν γαλήνην εἰς τὸ πρόσωπον. Ἀπεκρίθη πλατύτερον εἰς ὅλα τὰ ἐγκλήματα κατὰ μέρος, προθυμούμενος νὰ ἀθωώσῃ τὸν βασιλέα. Ἀφοῦ ἐτελείωσε τὴν δημηγορίαν του, ἐσηκώθη ὁ ταλαίπωρος Λουδοβίκος, και εἶπε πρὸς τὴν σύνοδον μὲ ἀφοσίαν και σταθερότητα ταῦτα τὰ λόγια: «Ἠκούσατε τὴν
» ἀπολογίαν τῶν συνηγόρων μου, και τὴν ἀπόκρισιν εἰς ὅσα μὲ
» ἐγκαλεῖτε· δὲν ἔχω ἄλλο τίποτε νὰ προσθέσω εἰς αὐτὴν· τοῦτο
» μόνον λέγω, λαλῶν ἴσως πρὸς ὑμᾶς τὴν τελευταίαν φοράν· ἡ
» συνειδήσις μου δὲν μὲ ἐλέγχει τίποτε· οἱ συνήγοροί μου δὲν

» εἶπαν πάρεξ τὴν ἀλήθειαν. Ἀπαρηγόρητον λύπην αἰσθάνομαι,
» ἐγκαλούμενος ὅτι ἠθέλησα νὰ χύσω τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ, και ὅτι
» ἐστάθην αἷτιος τῆς δυστυχοῦς ἡμέρας τῆς δεκάτης Αὐγούστου·
» ἡ εὐνοια τὴν ὁποῖαν ἔδειξα πάντοτε εἰς τὸν λαόν μου, ἔπρεπε
» νὰ μὲ ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοιοῦτον ἐγκλημα, και νὰ δείξῃ ὅτι
» ἐκινδύνευσα τὴν ἰδίαν μου ζωὴν, διὰ νὰ ἐμποδίσω τὴν αἱμα-
» τοχυσίαν τοῦ λαοῦ.»

Μετὰ ταῦτα τὸν ἔστρεψαν πάλιν εἰς τὴν φυλακὴν, και εἰς ὅλον τὸ διάστημα τοῦ μακροῦ δρόμου ἀπὸ τὴν σύνοδον ἔως εἰς τὴν φυλακὴν εὐρισκόμενος εἰς τὸ ἀμάξιον αὐτὸς μὲ τοὺς συνηγόρους του και ἄλλους δύο ὀφφικιάλους ἀπὸ τὸ κοινὸν τοῦ Παρισίου, συνωμίλησε μὲ αὐτοὺς ἡσύχως, καθὼς και ὅταν ἦτον εἰς ὅλην τὴν δόξαν του, περὶ διαφορῶν ὑποθέσεων και πραγμάτων (τὸ παραδοξότερον φιλολογικῶν). Ἐβάλλησε περὶ διαφορῶν συγγραφέων Λατίνων, ἔκρινεν ἐκάστου τὰς ἀρετὰς και τὰ ἐλαττώματα μὲ μεγάλην ἀγχινοιαν, ὥστε νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς ἀκούοντας. Εἰς τὴν φυλακὴν του πρὶν τῆς κρίσεως ταύτης διήρχετο μέρος τῆς ἡμέρας εἰς τὸ νὰ μεταγλωττίξῃ ἕνα συγγραφέα Λατίνου εἰς τὴν γαλλικὴν διάλεκτον, και μέρος εἰς τὸ νὰ παίξῃ μὲ τὸν υἱόν του. Μίαν ἡμέραν ὁ προειρημένος ἐνάρετος Μαλεσέρβος ἠθέλησε νὰ τὸν ἐξετάσῃ μὲ τρόπον ἐπιτήδειον, διὰ νὰ ἴδῃ, ἂν αὐτὴ ἡ γαλήνη προήρχετο ἀπὸ ψευδῆ ἐλπίδα σωτηρίας, ἢ ἀπὸ φιλοσοφικὴν ἀπόφασιν· ὁ βασιλεὺς νοήσας τὸν σκοπὸν του, τὸν λέγει γελῶν και ἀστειευόμενος.
» Εἶπέ με, λέγει, Μαλεσέρβε· εἰς τὴν παιδικὴν μου ἡλικίαν
» ἤκουσα πάντοτε νὰ λέγωσιν ὅτι δσάκις ἔμειλλε νὰ ἀποθάνῃ
» τις ἐκ τοῦ γένους μου, ἐφαίνετο πρὸ πολλῶν ἡμερῶν περιπα-
» τοῦσα ἐπάνω εἰς τὴν στέγην τοῦ παλατίου μία γυνή, πρὸ-
» δρομος και ἄγγελος τοῦ θανάτου. Εἶπέ με νὰ ζῆς· ἴδες τάχα
» τοιοῦτον φάσμα εἰς τὸ παλάτιον;» Ὁ Μαλεσέρβος δὲν ἐδου-

νήθη νὰ ἀποκριθῆ εἰς αὐτὴν τὴν ἀπροσδόκητον ἐρώτησιν, περιχυθεὶς ἀπὸ δάκρυα. Τότε ὁ βασιλεὺς. «Συγχώρησόν με, τὸν» λέγει, δὲν ἐπρόβλεφα ὅτι ἡ ἀστείότης αὐτῆ ἔμελλε νὰ ταραξῆ» τὴν φιλόφρονον σου ψυχὴν· ἔξευρε, φίλε μου, ὅτι δὲν μὲ λαν-» θάνει ὁ θάνατος, τὸν ὁποῖον ἐτοιμάζουσι κατ' ἐμοῦ. Ἄλλ' ἡ» ἀπόφασίς μου εἶναι νὰ ἀποθάνω μὲ ἡσυχίαν τῆς ψυχῆς μου,» διότι ἡ συνειδησίς μου δὲν μὲ ἐλέγχει τίποτε». Ἡ σύνοδος λοιπὸν ἠσυχολήθη πάλιν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Λουδοβίκου. Πολλῶν γνώμη ἦτο νὰ τὸν καταδικάσωσιν εἰς θάνατον, ἄλλων δὲ νὰ τὸν φυλάξουσι μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ πολέμου, ἔπειτα νὰ τὸν ἐξορίσωσιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Εἰς τὰς 28 Δεκεμβρίου, ἦλθε παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας (συγγενοῦς τοῦ Λουδοβίκου) μία ἐπιστολὴ μεσιτείας διὰ νὰ μὴν ἐγγιζώσιν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Λουδοβίκου· ἀλλ' ἡ σύνοδος δὲν ἔδωκεν οὐδεμίαν ἀκρόασιν εἰς αὐτὴν τὴν μεσιτείαν. Εἰς τὰς 29 ἀνέλαθον πάλιν τὴν κρίσιν, καὶ τὴν ἠκολούθησαν ἀδιαλείπτως μέχρι τῆς 17 Ἰανουαρίου 1793.

Τῆ 17 λοιπὸν τοῦ Ἰανουαρίου, εἰς τὰς 11 ὥρας τῆς νυκτός, ὕστερον ἀπὸ μίαν συνέλευσιν, ἣτις ἐκράτησεν ὥρας 36, ἡ σύνοδος ἀπεράσισε τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, εἰς τοῦτον τὸν τρόπον· ἀπὸ 713 συγκλητικῶν οἱ ὅποιοι εὐρέθησαν εἰς τὴν σύνοδον 366 ἔδωκαν τὴν ψήφον των διὰ τὸν θάνατον ἀπλῶς καὶ ἀνυπερθέτως.

23 θάνατον, ἀλλὰ μὲ συνθήκην τοῦ νὰ ἐξετάσῃ ἔπειτα ἡ σύνοδος, πότε εἶναι συμφέρον καὶ εὐλογον νὰ θανατωθῆ.

1 θάνατον, ἀλλὰ μὲ συνθήκην, νὰ δύναται ἡ σύνοδος νὰ ἀλλάξῃ ἔπειτα τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς ἄλλην ποινὴν, ἂν οὕτω κριθῆ εὐλογον ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους.

2 θάνατον ἀλλ' ἀφοῦ παύσῃ ὁ πόλεμος τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς Γαλλίας.

2 τὸν κατεδίκασαν· δεσμὰ ἐφ' ὅλης ζωῆς τοῦ καὶ 319 τὸν κατεδίκασαν εἰς ἐξορίαν.

Μόλις αὐτῆ ἡ φοβερὰ ἀπόφασις ἐτελείωσε, καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν σύνοδον οἱ τρεῖς συνήγοροι, φέροντες μίαν ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως περιέχουσαν ταῦτα. «Ἡ τιμὴ μου, ἡ τιμὴ τῆς οἰκο-» γενείας μου ἀπαιτοῦσι νὰ ἀθετήσω μίαν κρίσιν, ἣτις μὲ κατα-» δικάζει δι' ἐγκλήματα, τῶν ὁποίων ἡ συνειδησίς μου λέγει ὅτι» δὲν εἶμαι ἔνοχος. Διαμαρτύρομαι λοιπὸν ὅτι μεταφέρω τὴν» ἀναθεώρησιν τῆς ὑμετέρας κρίσεως εἰς ὅλον τὸ ἔθνος τῆς» Γαλλίας. Καὶ ταύτην μου τὴν διαμαρτυρίαν παρεκάλεσα τοὺς» συνηγόρους μου νὰ φέρωσι πρὸς ὑμᾶς, διὰ νὰ γραφῆ ἐξ ἀπο-» φάσεως εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς ὑμετέρας συνελεύσεως».

16 Ἰανουαρίου, 1793.

ΛΟΓΑΘΙΚΟΣ.

Ἡ σύνοδος δὲν ἔδωκεν ἀκρόασιν οὔτε εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴν, ἀλλ' ἔμεινε εἰς τὴν περὶ θανάτου ψήφον. Ἐλησμόνησα νὰ σὲ εἶπω, ὅτι πρὶν ταύτης τῆς καταδίκης ἡ σύνοδος εἶχεν ἐξετάσειν δύο ἄλλα ζητήματα, τὸ πρῶτον· ἂν ὁ Λουδοβίκος ἦναι ἔνοχος ἢ ὄχι· καὶ τὸ δεύτερον, ἂν ἀφοῦ τὸν κρίνῃ ἡ σύνοδος, αὐτῆ ἡ κρίσις ἔπρεπε νὰ πεμφθῆ εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας διὰ νὰ ἐπικυρωθῆ ἀμέσως ἀπὸ τὸν λαόν, ἢ καὶ νὰ ἀθετηθῆ ἂν ὁ λαὸς ἔκρινε τὸν Λουδοβίκον ἢ ἀθῶνον, ἢ καὶ ἄξιον ἄλλης ποινῆς ἐλαφροτέρας καὶ ὄχι θανάτου. Αὐτὰ τὰ δύο ζητήματα εἶχαν ὁμοίως ἀποφασισθῆν ἀπὸ τὴν σύνοδον μὲ τῶν πλειοτέρων τὴν ψήφον, τὸ πρῶτον ὅτι ὁ Λουδοβίκος εἶναι ἔνοχος, καὶ τὸ δεύτερον ὅτι ἡ κρίσις τῆς συνόδου, ὅποιαδήποτε καὶ ἦθελεν εἶσθαι, δὲν ἔπρεπε πλέον νὰ ἀναθεωρηθῆ ἀπὸ τὸν λαόν.

Εἰς ταύτην τὴν πολιτικὴν μεταβολὴν τῆς Γαλλίας, φίλε μου, εἶδον πολλὰ παράδοξα πράγματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται εἰς ὅλας

σχεδὸν τὰς μεγάλας μεταβολὰς τῶν ἐθνῶν. Σ' ἐδιηγήθη ἄνω-
 τέρῳ τὸ γενναῖον ἔργον τοῦ Μαλεσέρβου, καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι
 θέλεις τὸ θαυμάσειν, καθὼς ὅλοι οἱ χρήσιμοι ἄνθρωποι τὸ ἐθαύ-
 μασαν ἐδῶ, καὶ καθὼς θέλουν τὸ θαυμάσειν οἱ μεταγενέστεροι,
 ἀναγινώσκοντες τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλίας. Ἔνοιξον λοιπὸν τὰ
 ὤτά σου, διὰ νὰ ἀκούσῃς ἄλλο παντάπασι διαφόρου φύσεως καὶ
 ἐναντίον εἰς τὸ πρῶτον. Ἐξετάζεται τὸ πρῶτον ζήτημα εἶναι
 ἔνοχος ὁ Λουδοβίκος ἢ ὄχι; Καὶ ὁ Δοῦξ τῆς Αὐρηλίας, ἐξάδελ-
 φος τοῦ βασιλέως, εἶναι μὲ τὴν γνώμην ἐκείνων, ὅσοι ἐψήφισαν,
 ὅτι εἶναι ἔνοχος. Ἔρχεται μετ' αὐτὸ, τὸ δεύτερον ζήτημα. Ἡ
 κρίσις τῆς συνόδου πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ ἀπὸ τὸν λαὸν ἢ ὄχι;
 καὶ ὁ Δοῦξ τῆς Αὐρηλίας εἶναι πάλιν μὲ τὴν γνώμην ἐκείνων
 ὅσοι ἐψήφισαν τὸ ὄχι θεωρεῖται τὸ τρίτον ζήτημα ποίας ποινῆς
 εἶναι ἄξιος ὁ Λουδοβίκος; καὶ ὁ Δοῦξ τῆς Αὐρηλίας εἶναι καὶ
 τρίτον μὲ τὴν γνώμην ἐκείνων, ὅσοι κατεδίκασαν τὸν ἐξάδελφόν
 του εἰς θάνατον. Καὶ μὴν εἶπες, ὅτι εὐρισκόμενος ἀπὸ τὸν
 ἀριθμὸν τῶν συγκλητικῶν ἦτον ἠναγκασμένος νὰ ψηφίσῃ ὅτι
 τὸν ἔλεγεν ἢ συνείδησίς του. Κατὰ τοὺς νόμους τῆς Εὐρώπης
 ἠδύνατο νὰ σιωπήσῃ παντάπασι, διότι οἱ νόμοι ἀπαγορεύουσι
 βρῆτως τὸ ἀξίωμα τοῦ κριτοῦ εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ εἰς τοὺς
 φανεροὺς ἐχθροὺς τοῦ κρινομένου. Καὶ αὐτὸς ἦτον ὄχι μόνον
 συγγενής, ἀλλὰ καὶ γνωστὸς ἐχθρὸς πρὸ χρόνων πολλῶν τοῦ
 βασιλέως. Ἔπρεπε λοιπὸν ν' ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα ἑνὸς
 ἄλλου συγκλητικοῦ, ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ εἶχε πρὸ μικροῦ σκοτω-
 θῆν ὁ υἱὸς του εἰς τὸν κατὰ Προῦσων καὶ Ἀουστριακῶν πόλε-
 μον, τοῦ ὁποῖου πολέμου αἷτιος ἐνομίζετο ὁ Λουδοβίκος, ἐρω-
 τηθεὶς τὴν γνώμην του περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Λουδοβίκου,
 ἀπεκρίθη, ὅτι ἢ συνείδησίς του δὲν τὸν ἐσυγχώρει νὰ εἶπῃ
 οὔτε ναὶ οὔτε ὄχι.

Εἰς τὰς 19 Ἰανουαρίου. — Μερικοὶ συγκλητικοὶ ἐδημηγόρη-

σαν πάλιν ζητοῦντες, ὄχι νὰ ἀναιρέσωσι τὸν ψηφισθέντα θάνα-
 τον κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἀναβάλωσιν εἰς ἄρμο-
 διώτερον καιρὸν, διὰ πολιτικὰ τέλη, φοβούμενοι δηλαδὴ, (καὶ
 ἴσως δικαίως) μήπως αὐτὸς ὁ θάνατος ἐξαγριώσῃ ὅλην τὴν
 Εὐρώπην, καὶ διεγείρῃ, τέλος πάντων, κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ
 τοὺς λοιποὺς ἡγεμόνας, ὅσοι ἀκόμη δὲν ἐφανέρωσαν τὴν γνώ-
 μην των. Ἄλλ' ἢ σύνοδος ἔμεινεν ἀμετακίνητος εἰς τὴν προτέ-
 ραν ἀπόφασιν, καὶ εἰς τὰς 20, ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ἔπεμψε τὴν
 εἰδησιν πρὸς τὸν βασιλέα, διὰ νὰ ἐτοιμασθῇ εἰς τὸν θάνατον. Οἱ
 ἀπεσταλμένοι ἐμβῆκαν εἰς τὴν φυλακὴν, δύο ὥρας μετὰ τὸ
 μεσημέριον, καὶ ἐφανέρωσαν εἰς τὸν δυστυχεῖ Λουδοβίκον τὴν
 τελευταίαν ἀπόφασιν τῆς συνόδου. Ἀπεκρίθη μὲ μεγάλην γα-
 λήνην καὶ ἡσυχίαν ζητῶν, πρῶτον, τρεῖς ἡμέρας διορίαν διὰ
 νὰ ἐτοιμασθῇ, δεύτερον τὴν ἄδειαν νὰ βλέπῃ ἐλευθέρως εἰς
 αὐτὸ τὸ διάστημα, τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του, καὶ τρίτον
 παρακαλῶν τὴν σύνοδον, νὰ ἐλευθερώσωσι μετὰ τὸν θάνατόν
 του τὴν οἰκογένειάν του ὅλην ἀπὸ τὴν φυλακὴν, δίδοντες εἰς
 αὐτοὺς τὴν ἄδειαν νὰ ἐξέλθωσιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ ὑπά-
 γωσιν ὅπου θέλουσιν. Ἐπειτα συνέστησεν εἰς τὴν σύνοδον καὶ
 εἰς ὅλον τὸ γένος τῶν Γάλλων πολλοὺς πτωχοὺς ἀνθρώπους, οἱ
 ὁποῖοι δὲν εἶχον ἄλλον τρόπον ζωοτροφίας παρὰ τὰς ἐτησίους
 δωρεὰς τοῦ βασιλέως. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπρόφερε σταθερῶς χωρὶς
 νὰ ἀλλοιωθῇ τὸ πρόσωπόν του. Ἡ σύνοδος δὲν ἔκρινεν εὐλογον
 νὰ τὸν χαρίσῃ τὰς τρεῖς ἡμέρας διὰ τὰ ἐνδεχόμενα, καὶ λοιπὸν.

Εἰς τὰς 21 Ἰανουαρίου, εἰς τὰς ἑννέα ὥρας τὸ πρωὶ τὸν
 ἐκβαλον ἀπὸ τὴν φυλακὴν, καὶ τὸν ὑπήγον εἰς τὸν τόπον τῆς
 καταδίκης, συνωδευμένον ἀπὸ μέγα πλήθος στρατιωτῶν, ὄλων
 ἐξωπλισμένων καὶ περὶ τὰς ἑνδεκα σχεδὸν ὥρας ἀπέτεμεν ὁ
 δῆμιος τὴν κεφαλὴν τοῦ πλέον λαμπροῦ, τοῦ πλέον ἰσχυροῦ,
 καὶ τοῦ πλέον δυστυχοῦς βασιλέως τῆς Εὐρώπης Λουδοβίκου

δεκάτου ἔκτου. Ἐμεινε μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας σταθερὸς καὶ μεγαλόψυχος, καὶ ἐδέχθη τὸν θάνατον μὲ μεγάλην ὑποταγὴν εἰς τὰς ἀπορρήτους βουλάς τῆς Προνοίας· τὴν τελευταίαν ὥραν ὀλίγα λεπτά πρὸ τῆς ἀποτομῆς, ὅταν τὸν ἀνέβασαν εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ἔστρεψεν, ἔνθεν κάκειθεν τοὺς ὀφθαλμούς, εἶδε τὸν περιεστικτότα λαόν, καὶ ἠθέλησε νὰ λαλήσῃ πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ δὲν τὸν ἀφήκαν ταῦτα μόνον τὰ τελευταῖα λόγια ἤκουσαν ἀπὸ τὸ στόμα του, ὅσοι τὸν ἐπλησίαζον. «Συγχωρῶ» ἀπὸ καρδίας ὅλους μου τοὺς ἐχθρούς».

22.

27 Νοεμβρίου 1796.

Αἱ δυστυχίαι τὰς ὁποίας ὑπέφερες, φίλε μου, αὐξήσαν καὶ ἀνακαίνισαν τὴν μνήμην τῶν ὅσα ἐγὼ ἔπαθον. Πάνδεινα βέβαια εἶναι τὰ κακά σου, ἀλλὰ μὲ ὄλον τοῦτο σὲ βεβαιῶνω διὰ παρηγορίαν σου, ὅτι δὲν εἶναι μήτε τὸ ἑκατοστημόριον τῶν συμφορῶν ὅσας ἐγὼ ὁ ταλαίπωρος ἐδοκίμασα εἰς διάστημα δύο ἐτῶν ὀλοκλήρων, καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀκόμη δὲν ἠλευθερώθην. Μὲ κακοφαίνεται ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σὲ τὰς περιγράψω, ἐπειδὴ χρειάζονται πεντήκοντα ἢ ἐξήκοντα φύλλα χαρτίου διὰ νὰ σὲ τὰς παραστήσω κατὰ πλάτος. Τοῦτο μόνον σὲ λέγω ὅτι χωρὶς τὴν πρόθυμον βοήθειαν τοῦ Δομίνου, χωρὶς τὰς παρηγορίας αὐτοῦ τοῦ πιστοῦ καὶ γενναίου φίλου, ἤθελε πρὸ πολλοῦ φάλλης αὐτοῦ τὸ μνημόσυνόν μου. Ἐξω ἀπὸ τὴν δαψιλῆ βοήθειαν τὴν ὁποίαν μ' ἐπεμφε, μὲ παρακαλεῖ θερμῶς καὶ μὲ ἐξορκίζει νὰ τὸν ἀνακαλύψω φιλικῶς ὅλας μου τὰς χρείας, διὰ νὰ μὲ βοηθήσῃ ἀκόμη περισσότερο.

Ἐλυπήθη μεγάλως, ὅταν ἔμαθεν, ὅτι ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ μέρος ἀπὸ τὰ βιβλία μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Ἐπειδὴ ἕνα

ἀπὸ τὰ μύρια δεινά, τὰ ὁποία ἐδοκίμασαμεν ἐδῶ, ἦτον καὶ ἡ πείνα, πληγὴ φοβερὰ ἐνωμένη μὲ ἄλλην πληγὴν, τὸν προπερυσινὸν πάνδεινον χειμῶνα, εἰς τὸν ὅποιον πολλοὶ ἀπέθανον καὶ ἀπὸ ἔνδειαν τροφῆς, καὶ ἀπὸ ἔνδειαν ξύλων διὰ νὰ πυρῶνωνται.

Ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία οὐγγία ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἕως εἴκοσι γρόσια. Δὲν μὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπαύσω μήτε τὸ πνεῦμά μου. Ἄναγκάζομενος διὰ νὰ σπουδάζω ἡμέραν καὶ νύκτα διὰ νὰ κερδαίνω καὶ αὐτὴν τὴν ὀλίγην ζωτροφίαν, μετέφρασα τέσσαρα συγγράμματα, τρία ἀπὸ τὸ Γερμανικὸν καὶ τὸ τέταρτον ἀπὸ τὴν Ἄγγλικὴν διάλεκτον. Ἄφινω σε νὰ καταλάβῃς πόσον αὐτὴ ἡ κακοπάθεια τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος ἔπρεπε νὰ συντρίψῃ καὶ νὰ καταφθεῖρῃ τὸ πανάθλιόν μου σῶμα. Εἶναι δύο χρόνοι σχεδὸν τώρα, καὶ ἀκόμη δὲν ἀνέλαβον τὰς δυνάμεις μου, μήτε θέλει ἴσως ποτὲ τὰς ἀναλάβω πλέον, ἀλλὰ δοκιμάζω ὅλα τὰ δεινά τῶν ἐβδομηκονταετῶν γερόντων, μὲ ὄλον ὅτι δὲν εἶμαι ἀκόμη πεντηκοντούτης. Μὴ νομίσης ὅμως ὅτι μόνος ἐγὼ ὑπέφερα αὐτὰ τὰ δεινά. Ἀλήθευσεν εἰς αὐτὴν τὴν πάνδεινον περίστασιν τὸ «πλοῦσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν», ἄνθρωποι πρῶην εὐδαίμονες ἠναγκάσθησαν νὰ ψωμοζήτήσωσι· πολλοὶ ἀπέθανον εἰς τὰς πλατείας καὶ ρύμας τῆς πόλεως ἀπὸ ἔνδειαν τροφῆς· ἄλλοι ἐθανάτωσαν τὸν ἑαυτὸν τῶν ἀπὸ ἀπελπισίαν γυναῖκες ἔγκυοι κατεποντίσθησαν εἰς τὸν ποταμόν. Αὐτὰ τὰ δεινά ἀκολουθοῦσιν ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον, ὅχι πλέον ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῆς, αἱ τροφαὶ τὴν σήμερον εἶναι δαψιλῆς, ἀλλὰ δοκιμάζομεν κατὰ τὸ παρὸν ἕνα ἄλλο κακὸν ὅχι μικρότερον ἀπὸ τὴν πείναν, τὸ ὅποιον εἶναι ἡ ἀναργυρία. Πρῶτερον δὲν εἴχομεν τροφάς, τανῦν δὲν ἔχομεν ἀργύριον νὰ τὰς ἀγοράσωμεν.

Αὐτὴ ἡ κοινὴ ἀναργυρία μὲ ἀναγκάζει νὰ κοιπιάζω πολὺ

καὶ νὰ κερδαίνω ὀλίγον. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐπώλησα εἰς τοὺς βιβλιοπώλας διὰ λίτρας ἑξακοσίας ἓνα πέμπτον σύγγραμμα τὸ ὅποτον ἔπρεπε νὰ πωληθῆ τοῦλάχιστον χιλίας λίτρας εἰς ἄλλον καιρόν. Ἔχω ἔτοιμον ἓνα ἕκτον σύγγραμμα ἑλληνογαλλικόν, τὸ ὅποτον ἀκόμη δὲν ἐδυνήθη νὰ πωλήσω ἐξ αἰτίας τῆς αὐτῆς ἀναργυρίας. Καταγίνομαι κατὰ τὸ παρὸν εἰς ἓνα ἑβδομον, καὶ αὐτὸ ἑλληνογαλλικόν, τὸ ὅποτον ἐλπίζω νὰ τελειώσω μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας. Εἰς τοῦτο τὸ ἑβδομον σύγγραμμα ἔχω σκοπὸν νὰ τρίψω (ἀλλὰ νὰ τρίψω ἰσχυρὰ) τὸ ἀναιδὲς πρόσωπον τοῦ Γερμανοῦ σοφιστοῦ τοῦ Παύλου διὰ τὰς φρικώδεις συκοφαντίας, ὅσας ἐξέρασε κατὰ τοῦ δυστυχοῦς γένους τῶν Γραικῶν, καὶ νὰ τὸν πληροφορήσω ὅτι εἰς τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, μετὰ μίαν δεινὴν αἰχμαλωσίαν τεσσάρων σχεδὸν ἑκατονταετηρίδων, εὐρίσκονται ἀκόμη μεταξὺ τῶν Γραικῶν ἄνθρωποι ἱκανοὶ καὶ νὰ συγγράψωσι καθὼς καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ νὰ ἀνασκευάσωσι τὰς φλυαρίας ἑνὸς τερατολόγου σοφιστοῦ. Φοβούμενος μὴν ἀποθάνω πρὶν νὰ τελειώσω αὐτὸ τὸ σύγγραμμα, καὶ νὰ ἐκδικήσω τὸ γένος μου (ταύτην τὴν ὥραν, φίλε μου, βέουσι τὰ δάκρυά μου ποταμηδὸν ἀπὸ τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὸν διακαῆ πόθον τῆς ἐκδικήσεως), ἔγραψα ἓνα μικρὸν ὑπομνημάτιον, καὶ ἔκαμα νὰ τὸ τυπώσωσι μὲ τὸ ὄνομά μου εἰς μίαν φιλολογικὴν ἔφημερίδα ἢ γαζέταν. Εἰς αὐτὸ τὸ ὑπομνημάτιον παριστάνω εἰς τὴν σοφολογιότητά του ὅτι δὲν ἑκατάλαθε μίαν ῥῆσιν τοῦ Δεινάρχου τοῦ Ῥήτορος (ἐπειδὴ αὐτὸς κομπάζει νὰ ἠξεύρη εἰς ἄκρον τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον) καὶ ὅτι ἔκλεψεν ἀναισχύντως μίαν παρατήρησιν φιλολογικὴν τοῦ σοφοῦ Ῥεῖσκιού καὶ τὴν ἐπρόβαλεν ὡς γέννημα τοῦ νοός του. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν εἶναι πάρεξ ἓνας μικρὸς κόλαφος· τὸ μέγαλον ῥάπισμα θέλει τὸ λάβῃ εἰς τὸ ἑβδομον σύγγραμμα, διότι εἰς αὐτὸ θέλει τὸν λαλήσω καθαρῶς περὶ τῶν ὅσα εἶπε κατὰ

τῶν Γραικῶν, καὶ θέλει τὸν ἀποδείξω ὅτι εἶναι ἓνας ἀναιδὴς συκοφάντης.

Βλέπεις, φίλε μου Πρωτοψάλτα, ὅτι μὲ ὄλα τὰ βάσανα, τὰς συμφορὰς καὶ τὰς ἀσθενείας ὅσας ἐδοκίμασα καὶ δοκιμάζω μέχρι τοῦ νῦν, δὲν κάθημαι ἀργός, ἀλλὰ καταγίνομαι πάντοτε εἰς τὴν σπουδὴν. Μὲ θλίβεις λοιπὸν χωρὶς ἔλεος καὶ μὲ ἐλέγχεις περὶ τῆς πολυχρονίου διατριβῆς μου εἰς Γαλλίαν.

Ἄς εἶσαι βέβαιος, καὶ βεβαίωσον ὄλους μου τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς, ὅτι ἔχω ὀλίγην ὑπόληψιν διὰ ἓνα ἄνθρωπον ὅστις δὲν ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του καὶ καθὼς λέγει ὁ Σοφοκλῆς:

«Καὶ μείζον' ὅστις... ἀντὶ τῆς αὐτοῦ πάτρας
«Φίλον νομίζει, τοῦτον οὐδαμῶ ἔγω».

Ἄλλ' αὐτὴ τῆς πατρίδος ἡ ἀγάπη μὲ ἀναγκάζει νὰ μακρύνω τὴν ἐνταῦθα διατριβὴν μου, ἐπειδὴ ἐδῶ ὁ σπουδαῖος εὐρίσκει ὄλα τὰ πρὸς συγγραφὴν ἀναγκαῖα ἐργαλεῖα καὶ αὐτοῦ δὲν εὐρίσκει τίποτε. Ἄν ἤμην νεώτερος, ἴσως ἐδύνασο νὰ ὑποπτευθῆς ὅτι αἱ ἡδοναὶ τῆς Εὐρώπης μὲ κρατοῦσιν ἐδῶ, ἀλλὰ δι' ἐμὲ δὲν ἔμεινε πλέον ἄλλη ἡδονὴ παρὰ τὴν ἡδονὴν τῆς σπουδῆς.

23.

Κατὰ τὴν α' Ἰανουαρίον 1808

«Μὴν ἀπορῆς φίλε μου Πρωτοψάλτα, ἂν ἔως τώρα δὲν ἀπεκρίθην εἰς τὰς πολλὰς θρηνητικὰς ἐπιστολάς σου. Ταύτην τὴν ὥραν μόλις ἀπὸ μῆνας ἕξ μέχρι τῆς σήμερον λαμβάνω ὀλίγην ἄνεσιν νὰ σὲ γράψω ὀλίγους στίχους. Θρηνεῖς σὺ καὶ φωνάζεις διὰ τὴν σιωπὴν μου, ἀλλ' ἐγὼ πόσον νομίζεις θρηνῶ; ὅστις ἀφοῦ ἐπέρασα ὄλην μου τὴν νεότητα εἰς κόπους καὶ μόχθους

μέ ἐλπίδα νά εὔρω μικράν ἀνάπαυσιν εἰς τὸ γῆρας, βλέπω τοὺς
κόπους ἀϋξανομένους καθ' ὅσον ἀϋξάνει ἡ ἡλικία μου. Βάλε ἀπὸ
τὸ ἕνα μέρος τὰς ἀσχολίας τοῦ Στράβωνος, τὰς ἐκδόσεις τῆς
Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, τὰς ἀναρίθμους ἐπιστολάς αἱ ὁποῖαι
τρέχουσι κατὰ τῆς κεφαλῆς μου καθημέραν ἀπὸ τὰ διάφορα
μέρη τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων πολλαὶ εἶναι ἀδύνατον
νά μείνωσιν χωρὶς ἀπόκρισιν, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος σώρευσον
τὰς σωματικὰς μου ἀσθενείας, τὰς ὁποίας τὸ γῆρας ἀϋξάνει
καθ' ἡμέραν, καθὼς ἀφ' ἑαυτοῦ σου τὸ καταλαμβάνεις, ἐάν
ἐγγήρασε καὶ σὺ καθὼς ἐγώ, ὅλα ταῦτα ζύγισον εἰς τὴν ζυγα-
ριὰν τοῦ νοός σου καὶ θέλεις ἀπορήσει, ὅχι ὅτι δὲν σὲ γράφω,
ἀλλ' ὅτι καὶ ζῶ ἔως τοῦ νῦν, καὶ ἀναπνέω τὸν ἀέρα.

Τ Ε Λ Ο Σ

